

ГАЛІЧИННА:

Олексій Сухий

МІЖ СХОДОМ

І ЗАХОДОМ

нариси історії
XIX — початку XX ст.

OLEXEI SOUKHYÏ

**GALICIE:
ENTRE L'EST
ET L'OUEST**

PRÉCIS D'HISTOIRE
XIXe s. — début du XXe s.

2-^{ième} édition, complétée

Lviv

1999

ОЛЕКСІЙ СУХИЙ

**ГАЛИЧИНА:
МІЖ СХОДОМ
І ЗАХОДОМ**

НАРИСИ ІСТОРІЇ
XIX — початку XX ст.

2-е видання, доповнене

Львів

1999

Сухий О.

Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX — початку XX ст. 2-е видання, доповнене. — Львів: Львівський національний університет ім. І.Франка; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999.— 226 с.

У нарисах аналізуються вузлові питання суспільно-політичного та національно-культурного життя українців Галичини від часу національного відродження у XIX ст. — до утворення Західно-Української Народної Республіки.

Le livre est consacré a l'analyse des problèmes sociaux et politiques aussi bien que ceux de la vie nationale et culturelle des Ukrainiens en Galicie Orientale a partir de la renaissance nationale au XIXe s. jusqu'a la création de la République Populaire Occidentale Ukrainienne.

Рекомендовано до друку
Вченою радою історичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Відповідальний за випуск
кандидат історичних наук, доцент
Роман Шуст

Рецензенти:
доктор історичних наук, професор
Костянтин Кондратюк
доктор історичних наук, професор
Сергій Васюта

ВСТУП

Сучасний стан розвитку Української Держави свідчить про те, що вона активно входить у європейські та світові економічні, політичні та культурні спільноти.

Вже Київська держава відзначалась тим, що поєднувала грецько-візантійську культурну традицію із переважно західного типу суспільною і політичною структурою. В українській історіографії утвердилась думка, що Україна, розташована між світами греко-візантійської й західної культур і законний член їх обох, — намагалася протягом своєї історії поєднати обидві традиції¹.

Свого часу українські історики в Галичині висловлювали думку, що прийняття князем Володимиром з Візантії християнської релігії було його трагічною, епохальною помилкою, бо замкнуло Русі шлях, щоб стати повноправним членом європейської спільноти. І.Лисяк-Рудницький стверджує, що вибір Володимира не був випадковий, бо українські землі належали до сфери впливу грецької й еліністичної культур вже півтора тисячоліття до хрещення Русі, а другий аргумент в тому, що "...Візантія могла, мабуть, більше принести молодій Русі, ніж латинське християнство давало новоствореним народам Північної й Середньо-Східної Європи".

Особлива роль Галичини для української суспільності була обумовлена історичними факторами. Це виявилось у тому, що, навіть, перебуваючи у складі королівської Польщі, не відкидаючи при цьому тез про феодално-шляхетський та національно-релігійний гніт в ході багатоголіткового перебування, Галичина зберегла

¹ Див.: *І.Лисяк-Рудницький. Україна між Сходом і Заходом* // Іван Лисяк-Рудницький. Історичні есе. Т. I.— К.: Основи, 1994.

свої історичні межі і була окремою адміністративною одиницею у складі цієї держави.

Що стосується земель Волині та Лівобережної України, то, перебуваючи під владою литовської династії, вони також володіли значною самостійністю.

Люблінська унія 1569 р., що привела до нового державного утворення на цих землях — Речі Посполитої, внесла зміни у територіальне розмежування українських земель між Польщею і Литвою. Межа була перенесена на схід на користь Польщі і проходила вздовж річок Прип'ять і Сож.

В історичній науці побутує думка, що об'єднання у такий спосіб українських земель під владою єдиного суверена створило певні умови для їх національно-політичного та культурно-релігійного руху.

Окремі історики, однак, говорили про слабкий бік такого територіального розмежування, бо українські землі були “польським заднім краєм”, а українська політична сила в особі козацтва, господарювала на степових відкритих і малолюдних окраїнах. Крилато це звучало так: “Запорожська озброєна рука була далеко від галицької голови”^{*}.

Водночас роль Галичини зводилась також і до того, що вона дала для всієї України козацьких ватажків, вчених, політиків. Ціла плеяда вчених-гуманістів перейшла з галицьких інституцій на Схід, до Києва. Що ж до релігійно-духовного життя, то діяльність галицької

^{*} С.Томашівський твердить, що змагання українців до “політичної емансипації”, крім хвилинних блискучих успіхів, назагал, були безуспішними і що саме це, створило можливість московським царям “вілляти живого духа у мертву стару традицію Суздаля”, і почати з іншого кінця з над Волги, “збиране руських земель”. Цей процес відбувся “коштом польсько-литовської держави.” І як наслідок, до 1795 р. західний кордон Росії просунувся до лінії Німан—Нарів—Буг—Збруч // *Томашівський С. Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни. 2-е вид. Б.М.В., 1915.— С.19-20.*

митрополії стала каталізатором національно-релігійного життя Наддніпрянщини, сприяла формуванню київської духовної еліти.

В останній третині XVIII ст. етнічні українські землі опинилися у складі Росії та Австрії. Понад три мільйони русинів-українців мешканців Галичини стали підданими монархії Габсбургів. З цього часу їх економічне, громадське, культурне та релігійне життя було невіддільне від інших народів цієї багатонаціональної держави.

Галичани, увійшовши до складу нової держави, ніби географічно далі просунулись на захід, бо Брюссель, Відень і Львів опинились в одній монархії, західним рубежем якої стало Північне море, а східним — річка Збруч.

Саме це, дало підстави галицькому історику С.Томашівському так написати про край: "...Галичину можна назвати історичними воротами, чи як хто хоче ключем, між двома половинами Європи. Ся важна роля умовлена, окрім значення Карпат, також політично-географічним характером цілої галицької території. Перемишль — се головна твердиня не лише Австро-Угорщини (як твердиня виступає він у першій історичній звісці про нього), а й цілої середини Європи супроти сходу. Тут аналогічні ворота як Бельфорт-Штрасбург між західною і середньою Європою"¹.

Однак у новому державному утворенні, котре прийшло на зміну старій Речі Посполитій, галицькі русини-українці повинні були довести фактор своєї етнічної самобутності.

Ще в 70-і рр. XVIII ст. львівський греко-католицький єпископ Л.Шептицький переконував віденський уряд, що русини — це самостійний, окремий від поляків народ. Єпископ намагався, щоби цей народ було потрак-

¹ *Томашівський С.* Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни. 2-е вид.— Б.М.В., 1915.

товано справедливо так як поляків. Посередником переговорів Лева Шептицького з цісарським двором виступав греко-католицький священник Іван Гудз, який працював учителем у Відні. У 1775 р. він зустрічався з правителькою монархії Габсбургів Марією Терезою, котра обіцяла підтримку русинам. Аналогічну позицію займав і її син цісар Йосиф II.

Українська галицька історіографія створила позитивний стереотип сприйняття Йосифа II, чого не скажеш про західноєвропейську та американську. Так, за твердженням одного з англійських істориків, правління цісаря “було освіченим, бо Йосиф II вважав за обов’язок монарха сприяти добробуту своїх підданих..., а абсолютним тому, що ніхто, крім нього не міг сказати, в чому саме цей добробут полягав і як його можна було досягти”¹.

Наслідком такого доброго ставлення віденського двору до русинів-українців стало заснування у Відні при церкві святої Варвари греко-католицької семінарії для вихідців із західноукраїнських земель. У 1783 році греко-католицьку семінарію було засновано у Львові.

І, нарешті, рух духовенства у Галичині та підтримка Римських пап створили умови для відновлення у 1808 р. галицького митрополичого престолу у Львові.

Значимість такої події ще і в тому, що вона посилювала громадсько-політичне значення галицького священника, який став будителем, ідеї національного самоусвідомлення галицького русинського селянства*.

¹ Див.: *О.Субтельний*. Україна. Історія.— К.: Либідь, 1991.— С. 193

* Дрібна українська шляхта збереглася лише на українсько-польському етнічному пограниччю (Перемишльщина та Самбірщина). Решта шляхетської верстви була асимільована ще у попередні століття.— Див.: *Ярослав Грицак*. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ — ХХ ст.— К., 1996.— С. 23.

З цього приводу Іван Франко так писав: “Ми, русини, особливо в Галичині, з давен-давна були хлопська нація. Майже все, що піднеслося понад хлопа, — чи то шляхта, чи міщани, — все те за польських часів зробилося поляком; за Австрії зразу німцем, а пізніше знов поляком. При руській мові, при руській народності лишалися тільки прості чорні хлопи і вбогі та маловчені сільські священики. Вищі духовні, єпископи та каноніки говорили й писали по-польськи або по-латині. Цікава річ, що в перших 50 літах австрійського панування польська мова серед галицького духовенства, навіть по менших містах і по селах, була розширена далеко більше, ніж за часів Польської держави. Так само й ті міщанські родини, що в початку австрійського панування ще були лишалися при рущині, до 1820 року майже зовсім спольщилися...”¹

Цілком логічно, що український рух середини ХІХ ст. розвивався як самостійний селянський рух на чолі з проводирями священиками. Українські селяни не підтримали польських шляхетських повстанців у 1846 р.² Більше того, вони навіть вороже віднеслись до них, оскільки останні виступали проти австрійського цісаря, а український священицький клір пов’язував майбутні національні здобутки з особою Франца-Серефима Стадіона фон Вартгавзена, що у 1847 р. став губернатором Галичини.

Особливе ставлення до селянського руху утвердилось і в історичній літературі другої половини ХІХ ст., де проселянську, народницьку орієнтацію виявляли В.Б. Антонович та М.С. Грушевський. “Їхня позиція узгоджувалася з їх християнським, щиро

¹ Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині // Зібр. творів: У 50-т.— К.: Наук. думка.— Т.47.— С.108

² Kieniewicz S. Ruch chłopski w Galicji w 1848 roku.— Wrocław, 1951.— S.161-170.

демократичним співчуттям до скривджених і зневажених. У цілому історики, як діячі українського національного руху, виходили з реалістичного розуміння, що селянські маси були єдиною соціальною (потенційно також політичною) силою, яка ще не була денационалізована і для якої шляхи до соціального і національного визволення практично співпадали”¹.

Однак справа була не тільки в тому, що за селянством, зокрема, галицьким, закріпилася теза соціального рушія. Перша політична партія українців — Русько-українська радикальна партія також пов’язувала свої програмні цілі з роботою серед селян і для селян.

В останній третині ХІХ ст. у політичних, наукових, культурних осередках українців Галичини почали говорити про особливе місце краю в загальноукраїнській історії. Чим міцнішим ставав український національний дух в галицьких містах і селах, тим потужніше звучала ідея “з’єдинення” усього українського народу, що проживав у підросійській Україні та Україні австрійській навколо національних політичних структур у Галичині. Погляд на Галичину як український П’ємонт став визначальним у національному русі. Цей погляд утверджував як у середовищі галицьких, так і в наддніпрянських українців думку про виняткове значення національних сил Галичини в майбутній українській історії. Разом з тим, на думку історика Ярослава Дашкевича, він означав, що поштовх до визволення України та до об’єднання всіх українських земель повинен вийти зі Східної Галичини².

І, заговоривши про власну державу, українці почали твердити про різницю між галичанами та наддніпрян-

¹ Див.: *Ісаєвич Я.* Україна давня і нова. Народ, релігія, культура.— Львів, 1996.— С. 8-9.

² *Дашкевич Я.* Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та ментальність // Україна в минулому. Випуск VI.— С. 82—83.

цями, підкреслюючи особливу роль тих, що проживали в рамках імперії Габсбургів.

“Різниця в національно-політичному становищі українців по сім і по тім боці австрійсько-російського кордону така, що висше розвинуті, хоч малій частині сього народу в Галичині, припала роль (не перший раз в історії) бути розсадником політичної думки і національної свідомості серед одного з найбільших народів Європи, — ідей, які самі собою мусять вести за собою політичний і господарський зріст цілої України.”¹

Разом з тим, утверджується погляд на “західність” Галичини в плані і географічному, і в розумінні швидшого ніж в інших українських територіях сприйняття західного світу. Українські діячі із Наддніпрянщини знаходять в австрійській Галичині кінця ХІХ ст. — ХХ ст не тільки політичний притулок, але й розуміння своїх національних ідеалів через які вони змушені були залишити межі Російської імперії.

В історичній літературі утвердилось положення про особливий вклад українців-галичан у Визвольні змагання 1918—1920 рр. Утворення Західно-Української Народної Республіки розглядається, як єдиний в новітній історії приклад українського державного правопорядку, в той час коли влада Центральної Ради “поза столицею майже не була відчутна”, а Гетьманська держава 1918 р. не мала усіх рис “справжнього, органічного правопорядку” і трималася на силах українського консерватизму та німецької окупаційної армії.

Однак, як би не відзначались заслуги національних сил у Галичині, перспектива майбутньої держави бачилась політичними діячами у “з’єдиненні всіх українських теренів” в рамках єдиного національного утворення. Митрополит А.Шептицький, вже після падіння ЗУНР,

¹ *Томашівський С.* Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни. 2-е вид. Б.М.В.— 1915.— С. 6.

коли більшість політиків перебували на еміграції і коли вони звинувачували одні одних у помилках і некомпетентності, бачив логічний наслідок розв'язання українського питання в об'єднанні Східної Галичини із Великою Україною, зазначав, що “легше уявити українців, які живуть в кордонах української держави, ніж польської.”¹ У сучасних умовах ці пророчі слова Великого Українця стали реальністю.

¹ Цит.: *Орест Красівський. За Українську державу і церкву.*— Львів, 1995.— С. 24.

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ У ГАЛИЧИНІ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Відродження національного життя галицьких українців стало наслідком тих нових політичних та економічних умов, в яких опинився край внаслідок першого поділу Речі Посполитої у 1772 р., коли землі Галичини* відійшли до володінь Габсбургів. Українці перейшли під владу Австрії “не як нація, або, бодай, як

* Згодом територія Східної Галичини (нині це землі Львівщини, Івано-Франківщини, Центральної і південної Тернопільщини) була штучно об'єднана із землями Західної Галичини (князівство Краківське, князівство Заторське і князівство Освенцімське).

Як вказує професор С.А. Макарчук про етнічний склад населення Східної Галичини можна судити на основі перепису 1900 р. На цій території (без етнічно польського Бжозовського повіту) проживало 4735477 чол., або 64,7% населення усієї Галичини. У зв'язку з тим, що у багатонаціональних регіонах австрійські переписи точніше визначали національну приналежність людей за їхньою релігією, ніж за розмовною мовою, національний склад населення Галичини за цими переписами більшість істориків ідентифікують з його релігійною приналежністю (греко-католики — українці; римо-католики — поляки; іудеї — євреї...). У Східній Галичині греко-католиків налічували 3005916 чол. (63,4% населення); римо-католиків — 1074753 (22,7%), іудеїв — 613764 (12,9%) представників евангелістських релігій — 36851 чол., православних 20970 чол., вірменських католиків і православних вірмен разом — 1611 чол. і ін.— Див.: *Макарчук С.А. Этнонациональное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях при империализме. Автореф. дис. д-ра ист. наук.— К., 1984.— С.21.*

Що ж до загального національно-етнічного співвідношення населення Галичини, то історик Ярослав Грицак, спираючись на дослідження Мирона Кордуби, вважає, що українці становили у Галичині бл. 65%, поляки бл. 20% і євреї бл. 10%, і що таке співвідношення зберігалось до кінця австрійського правління.— Див.: *Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ-ХХ століття.— К., 1996.— С.22.*

її частина, лише як етнографічна маса, що творить, правда, основу кожної нації, але не репрезентує її у великім культурнім поході людскости до найвищих духовних дібр”¹.

Наслідком перебування західноукраїнських земель під владою Речі Посполитої було зруйноване національне життя (цілком слушно окремі історики зауважували, що у спадок від польського панування українці отримали національну руїну. — *О.С.*) Шляхта та міщанство, котрі загалом були рушіями розвитку нації, в українців Галичини зденаціоналізувалися. Українськими залишилися духовенство і селянські маси, але й вони перебували у скрутних матеріальних умовах, були відкинуті існуючим суспільством від участі в його політичному і культурному розвитку. Про становище українського духовенства можна судити вже з того факту, що до 1777 р. окремі його представники змушені були відробляти панщину². Складною залишалася проблема церковного обряду*.

Опинившись під владою Габсбургської династії русини відчували зміни щодо свого національного стану. Наприкінці XVIII ст. австрійський уряд здійснив ряд заходів щодо відродження школи у Галичині, прилучення українців до громадсько-політичного життя в провінції і Австрії загалом. Так, розпорядженням Марії-Терези**, у 1775 року у Відні до навчання залучили здібних юнаків-русинів з Перемишльської та Львівської епархій. Після

¹ *Гнатюк В.* Національне відроджене австро-угорських українців (1772—1880 рр.). — Відень, 1916.

² *Возняк М.* Як пробудилося національне життя галицьких українців: Відбиток б.м.в. і б.р.в.

*Церковний обряд здійснювався не українською, а старослов'янською мовою; польські діячі вимагали від губернатора Галичини графа Пергена переведення української церкви на латинський обряд.

** Вона носила титул імператриці Священної Римської імперії.

закінчення навчання, яке велося за державний кошт, ці галичани посідали державні пости у своєму краї¹.

У 1784 р. відбулася ще одна дуже важлива подія в культурно-освітньому житті Галичини — цар Йосиф II відновив* роботу Львівського університету, який називали в його честь — Йосифінським. Навчання в університеті проводили латинською та німецькою мовами. Оскільки мови було важко опанувати в короткий термін, для українців відкрили при університеті у 1787 р. спеціальний навчальний заклад “студіум рутенум”. Це був фактично український філософський і богословський інститут, де навчання велося “мовою краю”, яка складалася з церковнослов’янської і народної лексики. Інститут існував до 1809 року².

Певний поштовх у розвитку наукових знань і народної мови був пов’язаний з діяльністю Петра Лодія і Федора Захарієвича, які працювали у Львівському університеті. Родом із Закарпаття, Петро Лодій був автором підручника морального богослов’я. Федір Захарієвич написав двотомну “Історію церкви”. Характерно, що церковнослов’янська мова, якою були написані ці твори, містила вже багато народних слів та висловів. Так писати вважалося неетично. Тому автори у передмовах своїх видань просили вибачення у читачів, за те, що вживають “виразів простих”. Треба думати, що усних своїх виступах у “студіум рутенум” викладачі

¹ Див.: *Барвінської О.* Летопись суспильной работы и силы русинов австрійськихъ.— Тернополь, 1885.

* 20 січня 1661 р. король Ян Казимир підписав диплом, який надавав Львівській єзуїтській колегії “гідність академії і титул університету” з правом викладання всіх тогочасних університетських дисциплін та присудження вчених ступенів. Цю дату прийнято вважати початком історії Львівського університету (Див.: *Львівський університет.— Львів: Вища школа, 1986.— С.16).*

² *Возняк М.* Як пробудилося національне життя... С.14.

вживали багато народних слів і в такий спосіб народна мова входила в науковий обіг.

Проте головні зміни у національному житті русинів торкалися перш за все народної школи, становище якої наприкінці XVIII ст. залишалось складним. За винятком монастирських шкіл, де вчилися переважно сини польської шляхти, всі інші переживали занепад. На основі цісарського розпорядження від 14 грудня 1774 р. в Галичині запроваджено три типи народних шкіл: 1) парафіяльні або однокласні, завдання яких було навчити читати, писати й рахувати; навчали рідною мовою учнів; існували переважно у селах; 2) тривіальні або трикласні засновувалися по містечках; 3) нормальні або чотирикласні, — функціонували лише у містах.¹ Два останні типи шкіл були орієнтовані на навчання німецькою мовою, оскільки готували учнів до державної служби, а також для навчання в гімназіях і реальних школах. 1828 р. в Галичині і Буковині була 31 нормальна школа, а 1847 р. — 43.

Австрійський уряд був зацікавлений у відкритті німецьких гімназій. Всього було відкрито 6 гімназій. Одна з них заснована 1789 р. в місті Збаражі. Юнаки вивчали тут науку релігії, латинську мову, географію, геометрію, політичну історію. В рік відкриття гімназії навчалось 47 учнів, а 1804 р. — вже 216. У 1805 р. гімназію зі Збаража переведено у Бережани*².

Однак, загалом кількість шкіл у Галичині наприкінці XVIII ст. була невеликою. В окремих округах, наприк-

¹ Гнатюк В. Національне відродження...— С.9.

* Свого часу у Бережанській гімназії навчався Маркіян Шашкевич.

² Щурат В. Забута гімназія в Збаражі // На досвітку нової доби: Статті і замітки до історії відродження Галицької України.— Львів, 1919.— С.37.

лад Бібрському, у 70-х роках XVIII ст. не було жодного вчителя у руських парафіальних школах ¹.

1776 року австрійський уряд утворив галицьку шкільну комісію. У цьому ж році вийшла цісарська постанова, де висловлювалось побажання при заснуванні шкіл і обранні мови навчання звертати увагу на українську людність, оскільки вона “творить дві третини людности провінції” ². У постанові підкреслювалось, що греко-римо- та вірмено-католики повинні бути урівняні в правах у галузі шкільної освіти. Мабуть, рішення австрійського уряду ігнорувалося на місцях, бо 1790 року українська духовна ієрархія змушена була звернутися до нового цісаря Леопольда II із проханням: у тривіальній і нормальній школах Східної Галичини навчати дітей українською мовою. Та новий шкільний розпорядок, що з’явився наступного року, навпаки, звужував права української мови. Нові українські школи дозволялося відкривати у Східній Галичині лише в тих місцевостях, де немає ані польської, ані німецької школи. Постанова Галицької Губернії від 6 лютого 1792 р. вимагала, щоб українські діти вчилися читати й писати по-українськи лише двічі на тиждень (вівторок і четвер), а також лише після богослужіння у латинському костелі, вони могли відвідувати свою церкву ³.

Зрозуміло, що в школі навчали лише церковно-слов’янської мови й письма, а не живої, народної.

У 1805 р. затверджено ще один адміністративний акт, який відсунув можливість відкриття українських шкіл. Цього року всі тривіальні школи передані у відання латинській консисторії.

Єдина змога для українського юнака навчатися рідною мовою — це освіта у дяка. Становище останніх

¹ *Возняк М.* Як пробудилося національне життя... С.9.

² *Гнатюк В.* Національне відродження... — С.9.

³ Там само.

було нелегким. Представники австрійської адміністрації часто віддавали молодих дяків у рекрути, позбавляючи їх у такий спосіб можливості навчати дітей.¹ До речі, у звертанні греко-католицьких ієрархів до цісаря Леопольда II у 1790 р. висувалася вимога звільнити дяків-учителів від військової служби.

На початку XIX ст. у середовищі духовенства і міщан Перемишля поширився рух за національну школу.* Українську мову в народних школах відстоював перемишльський єпископ, а від 1815 р. — Львівський митрополит Михайло Левицький. Зрозуміло, що з того часу основна роль у відродженні української школи належала церковним діячам, бо “в XIX ст. уніатська церква повільно скинула з себе польське духовне поневолення, і саме вона відродила наш народ національно”². Вищі духовні ієрархи дбали про рівень освіченості, передусім самого духовенства. Щоб українські священики не віддавали своїх синів на навчання відразу до семінарії, мінаючи гімназійну освіту, митрополія видала декрет від 30 травня 1784 р. За ним забо-

¹ *Возняк М.* Як пробудилося національне життя... — С.10.

* У Перемишлі ширився український національний рух більше ніж в інших місцевостях Галичини. Це було викликано національною структурою населення міста, де українці склали більший відсоток порівняно з іншими містами і містечками Галичини (українці становили понад третину мешканців, поляки — третину, євреї — менше третини населення міста). Історик Феодосій Стеблій вважає, що Перемишль та перемишльська земля “спричинилися найбільше до започаткування процесу національного відродження в Галичині перед тим, як його головним центром став Львів”. — Див.: *Стеблій Ф.* Перемишльський культурно-освітницький осередок та його діячі епохи українського національного відродження (перша половина XIX ст.) // *Перемишль і перемишльська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів міжнародної наукової конференції...*, 24—25 червня 1994 р. — Перемишль—Львів, 1996. — С.103.

² Діяння собору греко-католицької церкви у Львові 8—10 березня 1946 р. — Львів, 1946. — С.16.

ронялося приймати юнаків до Генеральної семінарії без закінчення гімназії¹. У 1815 р. українські школи знову були переведені під управління греко-католицької консисторії*.

Руху за українську національну школу сприяло також відкриття у 1817 р. дяко-вчительського інституту в Перемишлі. Саме його вихованці повинні були стати народними вчителями.

Львівський митрополит Михайло Левицький вніс прохання до віденського уряду, щоб увести в сільських школах українську мову викладання. У вересні 1816 р. президія губернаторства дала негативну відповідь, мотивуючи тим, що це лише діалект російської мови. Зазначалося, що з метою національної згоди в Галичині рекомендується навчати дітей польською мовою. У випадку, коли митрополит дотримується протилежної думки, необхідно, мовляв, перевести українську мову на латинський алфавіт.

Оскільки руських ототожнювали з росіянами, то у 1818 р. митрополит заявив, що його паства не руська, а “рутенська”, і що “руський язик різко відрізняється від місцевого рутенського і абсолютно чужий населенню Галичини”². М.Левицький доводив, що “рутенський”, або малоруський, діалект — гілка праслов’янської мови, а “рутенський народ” — окрема, самостійна частина слов’янського племені³. Однак папа римський і представники вищого католицького кліру осудили позицію

¹ Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII-XIX віку.— Львів, 1902.— С.104.

* Під цим управлінням вони залишались до 1868 р., коли перейшли під управу староств, а 1873 р. почав діяти новий шкільний закон, і управління школою здійснювала Крайова шкільна рада.

² *Филевичь И.П.* Изъ Истории Карпатской Руси: Очерки галицко-русской жизни съ 1772 г. (1848—1866).— Варшава, 1907.— С.23.

³ Там само.— С.25.

митрополита. Незабаром М.Левицький змушений був змінити свою позицію щодо “рутенської мови” і перейти на латинські і польські позиції.

У 1818 р. працювала друга державна шкільна комісія, яка висловлювалась за навчання в основному польською мовою. Члени комісії пропонуючи селянам навчання польською мовою лякали їх, що коли вони з цим не погодяться, то навчання проводитиметься німецькою мовою, яка для галицького селянина була далекою і складною

Важливою подією у національному житті галицьких українців була організація в Перемишлі Товариства греко-католицьких священників, що почало працювати у 1818 р. Головою товариства був перемишльський канонік Іван Могильницький¹. Одне із завдань Товариства полягало в укладанні популярних книг для українців. Особливого значення І.Могильницький надавав українській школі. Завдяки його праці в перемишльській єпархії на 697 парафій у 1832 р. було вже 385 парафіальних шкіл; відкрито 24 тривіальні школи з русинською (українською) мовою навчання і головна школа у Лаврові (село у Старосамбірському районі)². І.Могильницький також уклав “Буквар”, який вийшов 1816 року у Буді, а також катехизм. У 1823 р. він підготував граматику русько-української мови, яка, на жаль, не була опублікована. До граматики І.Могильницький написав передмову “Відомість о руськім язичі” Ця передмова була надрукована у 1829 і 1837 рр., як

¹ *Щурат В.* Перша галицько-українська просвітня організація // На досвітку нової доби: Статті і замітки до історії відродження галицької України.— Львів, 1919.— С.32.

² *Грушевський М.* Очерк истории украинского народа.— К., 1911.— С.321; *Франко І.* Нариси з історії української літератури в Галичині // Зібр. творів: У 50 т.— Т.27.— С.142. (Лаврівська школа, що підпорядковувалась Чину Святого Василя Великого згодом стала відомим навчальним закладом).

наукова розвідка про українську мову. Щоправда, друк було здійснено польською і російською мовами. “Відомість о руськім язиці” І.Могильницького слід вважати першою науковою розвідкою про українську мову у ХІХ ст.* Помер І.Могильницький у 1831 р. під час епідемії холери.

Не всі представники вищого греко-католицького духовенства поділяли напрямки розвитку національної ідеї, визначеної І.Могильницьким.

Виявлявся і “аристократизм”, за словами академіка М.Возняка, у певній частині керівників єпархій. Зокрема Йосип Лозинський виступив за те, щоб русинську (українську) мову перевести з кириличного письма на латинське. 1830 року було видано словник у якому церковно-слов’янські слова було пояснено польською мовою. Фактично аж до 1848 р. Й.Лозинський обстоював ідею використання латинського алфавіту в українській мові**. За цей період були написані й українські твори

* На думку дослідника Р.Кирчіва, І.Могильницький у мові народу бачить два взаємопов’язані начала: 1) усну мову (“просторечіє”) простого (“посполитого”) люду і 2) книжкову мову, до якої тягнуться більш освічені люди; розуміння цілісності національної культури для нього це єдність двох її основних складових: традиційно побутової, народної, і професійної.— Див.: *Кирчів Р.* Роль перемиського гуртка українських учених у розвитку народознавчих зацікавлень в Галичині (10—20-і рр. ХІХ ст.) // *Перемишль і перемишльська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів міжнародної наукової конференції...*, 24—25 червня 1994 р.— Перемишль—Львів, 1996.— С.134.

** Уклав граматику руської (малоруської) мови (1845, польською мовою) та рукописного “Букваря” (1838). Видав латинкою збірку пісень та весільних обрядів “Руське весілля” (1835). Згодом відмовився від помилкового погляду на перспективи розвитку української літератури в складі польської й визнав провідну роль для Галичини культури Наддніпрянської України.— Див.: *Стеблій Ф.* Лозинський Йосип Іванович // *Довідник з історії України.* Видання в трьох томах. Т.ІІ., за ред. *І.Підкови* та *Р.Шуста.*— К., 1995.— С.174.

латиною, які відкинуло життя і які нині знаходяться у сховищах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові та Львівській науковій бібліотеці НАН України ім. В.Стефаника. Свій проект, який історики назвали небезпечним новаторством, Й.Лозинський опублікував у “Всячині” — літературному додатку до “Gazeta Lwowska”. Відповів Й.Лозинському Маркіян Шашкевич брошурою “Азбука і abecadło”, що вийшла польською мовою у 1836 р. і у якій М.Шашкевич твердо відстоював кириличний алфавіт¹.

Важлива роль у розвитку українського руху в Галичині належить Михайлу Гарасевичу, який був одним з керівників львівської єпархії. М.Гарасевич висловив ідею про єдність етнічних коренів галицьких русинів із автохтонним населенням (українським) Поділля, Волині і Київщини. Отже, фактично він перший торкнувся проблеми розселення українського етносу, спільних коренів українства.

Українські національні ідеї народжувались у Галичині в той час, коли в Європі дедалі більше поширювались настрої слов'янського пробудження і єдності. Особливо піднімався слов'янський світ у зв'язку з національно-визвольною боротьбою південно-слов'янського етносу на Балканах. У 30-х роках ХІХ ст. серби вибороли собі незалежність, звільнившись від гніту турків. Йшла національно-визвольна боротьба у Чорногорії. Народжувалась нова слов'янська інтелігенція, що закликала до ідеї визволення поневолених народів. Серед сербів це був Вук Караджич, етнограф, учений гуманітарного профілю, поет. Важливо те, що він писав мовою рідного народу і своєю поезією приковував увагу світу до сербського етносу. Для Чехії таким був Йосиф Добровський, перу якого належать наукові дослідження

¹ Русалка Дністровая: Документи і матеріали.— К., 1989.— С.4.

з історії та граматики чеської мови. В його працях потужно звучить тема слов'янщини.

У 40-х роках ХІХ ст. столиця Чехії Прага стає своєрідними Афінами слов'янського світу. З Прагою пов'язана діяльність ученого Павла Йосифа Шафарика, громадського діяча, поета Яна Коллара.

У руслі цього слов'янського піднесення розвивався і національний український рух у Галичині. Відродження галицького русинства відбувалося в таких умовах, коли у краї вже міцно укоренилась польська національна ідея, і коли польські організації, якого напрямку вони б не були, сходились на вимозі побудови незалежної польської держави. Польський національний рух активізувався у Галичині після поразки польського повстання 1831 року.

Складність у розвитку русинської ідеї була зумовлена ще й тим, що в 40-х роках ХІХ ст. у Галичині зароджується москвофільська течія, представники якої заперечували існування українського етносу і його мови. Москвофільські діячі формувалися навколо відновленого у 1783 р. "Ставропігійського інституту". Галицький вчений, літератор Денис Зубрицький, автор "Історії давнього галицько-руського князівства", опублікованої у 1852 р. зневажливо писав про українську мову, що це "базікання якогось простолюдина пасічника Грицька й пастуха Панька". Під терміном "руський нарід" він розумів усе слов'янство в Російській імперії (росіян, українців і білорусів). Він стверджував, що "руська мова" має дві вироблені літературні мови: церковно-слов'янську і великоруську, а отже розвивати русинську (українську) немає потреби. Не в'язалось у логіці Д.Зубрицького щодо мов хоча б те, що москвофіли створили свою штучну мову — "наречіє". Ця штучна мова складалася з церковно-слов'янських, російських, українських і польських слів. "Наречієм"

були описані офіційні документи москвофілів, писались книги, видавались москвофільські газети. В одному з листів до російського етнографа М.Погодіна від 1844 р. Д.Зубрицький пропонує йому познайомитись з малоросійською мовою, яку вживає 13 млн. душ. Йдеться про те, що Зубрицький пропонував російському вченому вивчення української мови на рівні етнографічному, тобто, що російська мова це правило, а “малоросійська” — виняток з нього.

Та життя відкидало ідеї Д.Зубрицького. Різко виступили проти його писань прогресивні діячі як у Галичині, так і Наддніпрянській Україні. 1858 року у дискусії “Для чого нам дві літературні мови”, зокрема, взяв участь і Пантелеймон Куліш, відстоюючи право української мови.

Новий етап національного відродження українців у Галичині пов'язаний з іменами Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького та Івана Вагилевича. Трійка українських семінаристів стали будителями української ідеї у 30-х роках ХІХ ст. Колеги по парті у семінарії, насміхаючись, називали їх “Руська трійця” за їх русинські переконання. Історія вклала в цю назву інший, піднесений національний зміст. Своє завдання юнаки вбачали в тому, щоби збирати національний фольклор і на його засадах розвивати майбутню літературу. У 1833 р. М.Шашкевич, І.Вагилевич і Я.Головацький уклали рукописну збірку “Син Русі”. Її пронизувала ідея служіння Вітчизні. Можливо, ця патріотична ідея відбита у пам'ятнику Маркіяну Шашкевичу на Личаківському кладовищі, мати Україна-Русь схилилась у сумі над амforoю і оплакує свого сина. Для ілюстрації, якою була мова цього твору наводимо його назву: “Син Русі или собрание стихотворов в рускім язичу от клеру семінарії енеральной в Львівгороді, руского краю митрополії, року 1833”.

Музей
“Русалки Дністрової”
у Львові

(світлина автора)

Важливий крок здійснили у 1836 р. М.Шашкевич, І.Вагилевич, Я.Головацький, М.Устиянович виголосивши вперше в окремих Львівських церквах проповіді українською мовою.* Згідно з встановленим порядком вони подали ректору семінарії реферати проповідей польською мовою, а прочитали їх недільного ранку українською, відійшовши і від змісту підготовленого тексту.

У цьому ж 1836 р. М.Шашкевич і його однодумці підготували збірку “Русалка Дністровая”, і планували її опублікувати. Я.Головацький повідомив, що така можливість є у Буді. 1837 року “Русалка Дністровая” побачила світ великим для того часу тиражем — 1000 примірників. Однак, довідавшись про видання русинської книжки, львівський цензор Венедикт Левицький домігся її арешту. Тираж було затримано у Відні, однак близько двох сотень

* До цього часу проповіді виголошувалися польською мовою. Виняток становила, на думку окремих дослідників, церква св.Миколая.

примірників “Русалки Дністрової” вже розійшлися. Це була історична подія, оскільки в галицьких українців з’явилася перша друкована книжка.

В 40-х роках наступили зміни в роботі народних шкіл, пов’язані з тим, що головним наглядачем шкіл став відомий громадський діяч Галичини Михайло Куземський. Ініціатор відкриття нових народних шкіл, він розгорнув роботу щодо переведення навчання в школах на руську мову ¹. У Галичині 1843 р. була 921 руська школа, зокрема 50 тривіальних ².

Новим етапом у розвитку національного руху в Галичині став 1848 рік. “Весна народів” 1848-го викликала до життя рух за демократичні революційні перетворення у низці європейських держав. Не обминув цей рух і Австрію. За національні інтереси і громадські права піднялись і її численні народи.

19 квітня 1848 р. представники українського духовенства у Львові вручили губернатору петицію з такими вимогами: введення в школах і діловодстві установ Східної Галичини української мови, забезпечення українцям доступу на всі посади та зрівняння в правах духовенства всіх віросповідань.

2 травня було оголошено заснування Головної Руської Ради на чолі з єпископом Г.Яхимовичем. У раду увійшли І.Борисикевич, І.Лаврівський, Є.Прокопчиць. Засідання ради почалося з урочистого слова про Маркіяна Шашкевича і його національно-культурний внесок. Друкованим органом стала газета “Зоря Галицька”, яка виходила з травня 1848 р. тиражем 4 тис

¹ Михайль Куземской, очеркъ его жизни и прощальное слово яко памятник его деятельности для блага Галицкой Руси.— Львів, 1866.— С.9.

² Загальна українська енциклопедія. Книга знання в 3 томах. — Львів; Станіслав; Коломия, 1930—1933.— С.863.

примірників* Газета закликала утворювати на місцях місцеві ради. Редагував газету Антін Павенцький.

Вимоги Головної Руської Ради були такі: скасування феодальних повинностей селян за викуп; ліквідація феодальних пережитків (права полювання, примусового найму тощо); гарантія селянської земельної власності; піднесення сільського господарства; свобода промислової діяльності й торгівлі; утворення промислових спілок і кредитних установ; скасування станової нерівності; встановлення рівноправності всіх перед судом і законом; захист власності і честі; поліпшення народної освіти; забезпечення вільного національного розвитку Галичини.

У сферу роботи Головної Руської Ради входили завдання національно-культурної праці. Можна визначити такі їх основні напрямки: 1) виховання “почування народності”, тобто національної самосвідомості; 2) забезпечення прав і підтримка української національної церкви; 3) організаційна робота у галузі освіти, української мови, національної культури загалом; 4) гарантування конституційних прав галицьким русинам.

Виступивши під гаслами національно-культурного відродження Головна Руська Рада виробила національну програму в галузі освіти. Серед її вимог, поданих представниками Головної Руської Ради наміснику Галичини графу Францу Стадіону,— необхідність навчання у початковій, середній і вищій школі українською мовою¹.

У містах, містечках і навіть селах Галичини виникали місцеві ради, яких було організовано 50 (з них 12 окружні). До їх складу обирали головно інтелігенцію (священиків, учителів, учнівську молодь), а також селян,

* Для того часу це був надзвичайно великий тираж.

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців, 1848—1914.— Львів, 1926. Т.1.— С.17.

міщан. Організаторами місцевих рад були М.Верещинський, Й.Кобринський, Я.Головацький, Р.Мох, І.Бірецький та ін. літератори, громадсько-політичні й освітні діячі. Активну участь у діяльності місцевих рад брали і громадські діячі 30-х рр. ХІХ ст. Й.Охримович, С.Мійський, В.Сьокало.

Губернатор надіслав до Відня вручену йому петицію українського духовенства і 9 травня австрійський уряд обіцяв задовольнити основні вимоги петиції.

Проти українського національного руху широку кампанію розгорнула Центральна рада народова. 23 травня з представників полонізованої української шляхти (ймовірно і з москвофілів) був створений Руський собор, друкованим органом якого стала газета “Дневник руський”. Рада народова виступила за обмежені реформи, за відновлення незалежної Польщі під егідою Габсбургів з включенням до її складу Східної Галичини.

На Слов’янському з’їзді у Празі, скликаному на початку червня 1848 р. зроблено спробу зблизити позиції українських і польських політичних сил Галичини¹. Делегації Головної Руської Ради, Центральної ради народової і Руського собору після тривалих дискусій 7 червня уклали між собою угоду під назвою “Вимоги українців у Галичині”. Угода гарантувала рівноправність української мови у школах і установах, рівність у правах представників усіх національностей і віросповідань, утворення спільної українсько-польської гвардії, керівного органу і сейму. Вона створювала певний ґрунт для співробітництва учасників українського і польського національного руху. Проте угода не набула чинності — ігнорувалась вона обома сторонами.

¹ *Кріль М.* Питання національної самобутності українців Галичини на Слов’янському з’їзді 1848 р. у Празі // Славістичні студії. І.— Львів, 1997.— С. 132-138.

В.Подолінський у брошурі “Слово перестороги”, що була написана влітку 1848 р., критикував беззастережну орієнтацію окремих українських діячів на австрійську монархію і зв’язки з поляками.

Починаючи з середини 1848 р. українські сили розгорнули боротьбу за перетворення Східної Галичини на окрему провінцію, по суті, за її територіальну автономію.

Руська Рада 9 червня виступила перед імператором з вимогою поділити край на дві автономні провінції: Східну (українську) з центром у Львові й Західну (польську) з центром в Тарнові або Кракові. Місцеві руські ради зібрали серед населення понад 200 тис. підписів на підтримку цієї вимоги. Проте вони наштовхнулися на енергійну протидію з боку Ради народової, Руського собору, а також намісника Галичини.

У другій половині 1848 р. ширився рух за створення української національної гвардії на противагу організованій польській національній гвардії. У багатьох селах українська національна гвардія виникала стихійно. Були спроби її організації у Львові, Станіславі, Бережанах, Тернополі. В Яворові до української національної гвардії вступило понад 300 міщан-ремісників і селян.

Губернське управління циркуляром від 16 жовтня 1848 р. категорично заборонило організовувати національну гвардію в селах, а вже створені без дозволу властей загони розпорядилося розпустити, якщо виникне потреба, то за допомогою військової сили.

У Львів надходили звістки про жовтневі революційні події у Відні. 1 листопада озброєна польська національна гвардія у Львові підняла повстання. У центральній частині міста будували барикади. Та австрійські війська, відкривши артобстріл міста, скоро цей виступ ліквідували. Національна гвардія була роз-

пущена, заборонено всякі зібрання та політичні товариства, закрито всі періодичні видання. 10 січня 1849 р. надзвичайний стан було поширено на всю Галичину.

Відбулися зміни і столиці. 2 грудня 1848 р. цар Фердинанд, котрого вважали занадто ліберальним, під тиском обставин змушений був подати у відставку. Цісарський престол обійняв 18-річний архікнязь Франц-Йосиф*.

Численні делегації вітали молодого монарха і в їх числі представники Головної Руської Ради на чолі з єпископом Яхимовичем. Вони засвідчили лояльність українсько-русинського населення Галичини до Австрійського трону. Більше того, на добровільній основі українці у Галичині створили батальйон Гірських Стрільців**, який повинен був нести сторожову службу на гірських перевалах, що межували з Угорщиною. У такий спосіб українці “оберігали” імперію від революційних угорців.

4 березня 1849 р. новий імператор Франц-Йосиф видав октройовану (тобто даровану монархом) конституцію, яка не залишила майже нічого з декларованих на початку революції демократичних свобод. 8 березня був розпущений парламент. Наступ реакції негативно позначився на національному рухові у Східній Галичині. З

* Зміна царя не зупинила угорського національного руху. У квітні 1849 р. було проголошено Угорську республіку, а першим президентом обрано Ласло Кошута. Російський цар Микола I запропонував австрійському трону свою військову допомогу для розправи з угорським рухом. У червні 1849 р. російські війська пройшли через Галичину і увійшли на територію Угорщини. Головні сили угорців були розгромлені, а Ласло Кошут із частиною війська відійшов до Туреччини.

** Стрічку до прапора Руських Гірських стрільців вишила мати царя Франца-Йосифа княгиня Софія // В.Верига. Нариси з історії України (кінець XVIII — початок XX ст.).— Львів: Світ, 1996.— С.174.

Головної Руської Ради, був усунутий юрист І.Борискевич, який виступив з критикою конституції від 4 березня. У 1851 р. Головну Руську Раду було розпущено.

Діяльність Головної Руської Ради мала велике значення для культурно-національного піднесення українства Галичини. На 1850 р. у краї вже налічувалось понад 1500 народних шкіл з українською мовою викладання. Цісарським декретом від 1848 р. у Львівському університеті засновано кафедру української мови, яку очолив Я.Головацький¹. Саме в 1848 р. виникла у Коломиї перша хата-читальня, організована силами місцевої інтелігенції. Вона стала початком широкого просвітницького руху серед галицького селянства. Микола Устиянович та Іван Жуківський протягом 1848-1849 рр. уклали правопис української мови. Коломийський громадський діяч Іван Озаркевич організував театральний гурток, який розпочав свою роботу знову ж у 1848 р. з постановки п'єси "Наталка Полтавка" І.Котляревського. У червні 1848 р. у Львові була заснована науково-просвітницька організація "Галицько-Руська матиця", яка видавала дешеві книжечки для українців. І, нарешті, слов'янський з'їзд у Празі в червні 1848 року, де галицькі русини на повен голос заявили, що існує українська нація, яка піднімається до розуміння свого місця серед народів австрійської держави, що нація бачить свої завдання у розвитку національної освіти, науки, усіх напрямків культурного розвитку. Цей період став найвищим піднесенням національного відродження українців Галичини першої половини ХІХ ст.

¹ Див.: *Головацький Я.* Исторический очерк основания галицко-русской Матиць и справозданье первого собору ученыхъ и любителей народного просвещения.— Львовъ, 1850.

ГАЛИЦЬКІ МОСКВОФІЛИ В ОЦІНЦІ ІВАНА ФРАНКА

Громадсько-політична діяльність І.Франка була багатогранною і торкалась численних суспільних явищ галицького суспільства у складі Австро-Угорської імперії останньої третини ХІХ — початку ХХ ст. Важливими для історичної науки є оцінки І.Франка москвофільської течії у Галичині, що виникла у 40-х роках ХІХ ст. спочатку як мовно-літературний, а згодом як суспільно-політичний напрям. Москвофільство зародилося у середовищі української інтелігенції під впливом ідей російського панславізму, ідеологом якого був професор Московського університету М.Погодін.

Частина інтелігенції у Закарпатті, Галичині та на Буковині, стаючи на москвофільські позиції, почала називати себе старорусинами (у той час українці цього регіону називали себе русинами.— *О.С.*). У Галичині історик Д.Зубрицький очолив гурток, члени якого виступали за об'єднання галицьких русинів з “Великою Руссю”. Орієнтація галицьких діячів на офіційну Росію була викликана також і тим, що вони не отримували належної підтримки з боку австрійського уряду. Водночас москвофіли заявляли про свою лояльність до Австрії*.

І.Франко вступив у політичне життя в 70-х роках ХІХ ст., саме тоді, коли москвофіли вже сформувалися як політична течія, що працювала в руслі політики царської Росії, котра відмовилась від “простолюдинсь-

* Радянська історіографія визначала, що головною причиною поширення москвофільства було традиційне русофільство значної частини галицького населення. У вузькому розумінні концепція зводилася до позиції: галицький селянин “за Росію”, бо він “ненавидить” австрійського чиновника і польського шляхтича.

кої” русинської-української мови і схилилась до церковно-слов’янської мови*.

Проблему поширення москвофільства у Галичині І.Франко розглядав у багатьох своїх творах. Він дивився на це питання у загальнослов’янському контексті. У статті “Два панславізми” він пише, що є свідком зіткнення двох панславістських напрямків: з одного боку — це православна Росія, а, по суті, російська панславістична партія з “Славянским благотворительным обществом” на чолі, а з іншого — австрійські племена слов’янські, переважно католицькі, що об’єднуються до слов’янських торжеств у рамках державних кордонів Австрії (йдеться про відзначення у Моравії в місті Велеграді 1000-літнього ювілею смерті св. Мефодія.— *О.С.*)¹.

Чехи у Моравії, де, власне, повинні були проходити торжества, закликали всіх слов’ян “віддати честь” і “зміцнитись у слов’янській взаємності”.

Активну роботу по відзначенні урочистостей розгорнули і російські слов’янські комітети. Виникнувши після Кримської війни, благодійні комітети ставили за мету надавати допомогу слов’янським народам, що перебували під турецькою і австрійською владами. Їхня діяльність впливала із панславістичних ідей, а у практичній роботі вони користувалися підтримкою царського уряду.

Реакційна частина російських панславістів прагнула довести перевагу слов’янських народів над іншими і виступала за їх об’єднання*.

* Москвофіли, як зазначалося у попередньому сюжеті, створили штучну мову — “наречіє”, що складалася із церковнослов’янської мови, російської, української і польської.

¹ Франко І. Два панславізми // Зібр. творів: У 50-т.— К.: Наук. думка.— Т.46, кн.1.— С.435.

* Ідеї російських панславістів обстоював В.І.Ламанський, російський історик і філолог (1833 — 1914), у полеміку з яким вступив І.Франко.

Австрійські панславісти, тобто “австрославісти”, у своїй програмі пропагували перебудову Австро-Угорської монархії у федеративну державу під владою династії Габсбургів. Ця панславістична ідея була висунута Ф.Палацьким.

Що ж до австрійського панславізму, то його І.Франко розглядає як такий, “що робить намагання об’єднати під владою Габсбургів слов’янські країни Балкан”. Отже, за можливість контролю над слов’янським балканським світом виступали як Росія, так і Австрія. “Поки такий стан в Слов’янщині буде тривати, — зазначав І.Франко, — доти, як се зовсім природно, будуть користати посторонні сили, слов’янськими руками каштани з жару виймати... Поки що не здібні порозуміти того ні засліплений шляхтич-лях, ні самолюбивий панславіст-великорос...”

Як видно, І.Франко, обстоює демократичну позицію, він не підтримує ні австро-слов’янщину, ні панславізм російського типу. Не треба забувати, що ця стаття з’явилася у 1882 р., коли І.Франко стояв на позиціях соціалістів і майбутніх радикалів. Його цікавив поступ нації лише у соціальному плані**.

Безумовно, що головною розвідкою, яка розкриває бачення І.Франком москвофільського питання у Галичині, є стаття “Ідеї” й “ідеали” галицької моск-

** Професор С.А.Макарчук стверджує, що виразно перехід окремих представників українського табору на позиції москвофільства, очевидно, відбувся після 1867 р., коли монархія була перетворена в дуалістичну Австро-Угорську державу і коли утвердилась фактично польсько-шляхетська автономія в Галичині (польська мова в управлінні, судівництві, школах). В даних умовах учасники українського національного руху почали шукати сильного покровителя та орієнтуватися на мовно- та історично-споріднену Росію. — Див.: *Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина ХІХ ст. — 1914 р.)* // *Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 32., Львів, 1997.* — С. 86.

вофільської молодезі” (уперше опублікована у Літературно-науковому Віснику 1905 року під назвою “Щирість тону і щирість переконань”). Стаття дає уявлення про те, що у 70-х роках ХІХ ст. численні інституції у Галичині були москвофільськими або перебували під їх впливом. Йдеться про “Академический кружок” — студентське братство, засноване 1870 року у Львові. Спочатку воно мало москвофільський характер, а згодом під впливом І.Франка почало набувати демократичного характеру (ще не виразно українського.— О.С.). Заслуга І.Франка полягає саме у тому, що гурток змінив свій напрям.

Зрозуміло, що назагал стаття була спрямована проти москвофілів. Використовуючи негативні оцінки москвофілів І.Франка, офіційна радянська історіографія свого часу підкреслювала, що І.Франко спеціально доводить, немає нічого спільного між москвофільством і російським народом. І це зрозуміло, бо москвофіли були галичанами-русинами, які не усвідомлювали ще себе українцями, до того ж проживали в рамках Австро-Угорщини, а російський народ представляв сусідню імперію — Росію.

Однак проблема вимагала ширшого бачення. Росія була єдиною слов'янською державою (усі інші слов'янські народи не мали власних держав); москвофільство зароджується в той час, коли відбувається загальнослов'янське відродження — у 40-х роках ХІХ ст.; офіційна Росія використовує цей рух і насаджує москвофільство; свідченням чого є підтримка москвофільських товариств у Галичині, в тому числі і матеріальна; утворення в 1902 р. “Галицько-Руського благодійного товариства”, що сприяло вже новим “москвофілам”.

Великий вплив на формування ставлення І.Франка до москвофільства в часи видання журналу “Друг” мав

Михайло Драгоманов. У 1875 і 1876 рр. він опублікував у журналі “Друг” три листи, де прагнув визначити місце і роль української літератури та її взаємозв’язки із загальноросійським літературним процесом. М. Драгоманов критикує позиції москвофілів у питанні мови й літератури (штучність мови, відірваність від реального життя тощо).

Безпосереднім приводом виступу М. Драгоманова була публікація в “Друзі” статті “Новое направление в украинской литературе” за підписом “Галичанин” (можливо, це Гнат Онишкевич). Критиці цієї статті присвячений один з листів М. Драгоманова.

Листи М. Драгоманова викликали широку дискусію серед української молоді, що розгорнулася на сторінках журналу “Друг”. Дискусія не обмежувалася програмами мовної орієнтації, літератури, науки, журналістики.

Позицію І. Франка в період видання журналу “Друг” слід розглядати у контексті його ставлення як до москвофільства, так і до народовського напрямку. З цих позицій політичне кредо І. Франка відбиває стаття “Галицьке українофільство” (1885), що є відповіддю на публікацію “Уваги русина”, з якою народовці виступили на сторінках газети “Kurjer Lwowski”. Стаття І. Франка пронизана критикою народовців. Він відзначає наявність гострих суперечностей серед їхніх діячів, що назагал шкодить українській справі¹.

Особливо небезпечним для поступу українства І. Франко вважав “идеи русского народа”, які пропагував д-р Глушкевич, вважаючи, що “українство само собою зникне”, якщо пройметься цими ідеями. І. Франко піддає критиці цю тезу, стверджуючи, що москвофіли періоду 1905 р. не мали ніяких переконань і ніяких ідей.

¹ Франко І. Галицьке українофільство. Відповідь на “Уваги русина” // Зібр. творів: У 50-т.— К.: Наук. думка.— Т.46, кн.1.— С.443.

Більше того, він викриває їхню сутність, показує, що вся їхня діяльність підпорядкована наживі, кар'єрі, особистій користі.

Ще критичнішими стають оцінки галицьких москвофілів І.Франком на рубежі ХІХ — ХХ ст., коли він перебував серед членів Української національно-демократичної партії. Українські політики починають активно піднімати питання відкриття українського університету у Львові і справа українського університету стає однією з найважливіших політичних проблем у Галичині. 1901 року австрійський уряд заборонив викладання українською мовою у Львівському університеті. Українська молодь у знак протесту проти цього акту залишила стіни вузу. В умовах загострення стосунків з польськими політичними колами, при потуранні польським силам австрійською адміністрацією їхнім антиукраїнським діям, певна частина молоді шукала захисту своїх “ідеалів” у “національному” слов'янському світі, а фактично у “слов'янщині” — в Росії. Критично ставились такі молоді люди до галицької національної молоді, в якій вбачали ненависть “ко всьому руському”.

І.Франко у статті “Ідеї” й “ідеали” галицької москвофільської молоді” попереджує молодих русофілів, що їхні духовні батьки д. Мончаловський і д. Дудикевич помиляються, заявляючи, “що ми, галицькі українці, тим тільки й дишимо й живемо, що “ненавистю ко всьому руському”. І.Франко застерігає: “Не вірте їм у тім пункті, бо се свідомо брехня. Ми всі русофіли, чуєте, повторяю ще раз: ми всі русофіли”¹. Далі І.Франко пише про захоплення галичанами російськими здобутками вселюдської цивілізаційної праці*.

¹ Франко І. “Ідеї” та “ідеали” галицької москвофільської молоді // Збір. творів: У 50-т.— К.: Наук. думка.— Т.45.— С. 420.

* За публікацією цієї статті І.Франка позбавили на деякий час права співробітництва в “Зорі” та “Ділі”, і навіть заходили до Львівської “Просвіти”. Про це свого часу писали Г.Вервес і М.Басс.

Ці висловлювання І.Франка містять численні історіографічні видання, що стосуються періоду другої половини ХІХ ст. — початку ХХ ст. Саме вони давали підстави говорити про “єдине” руське коріння. Вірогідно, що слова, вжиті І.Франком у крилатому, емоційному звучанні для молоді і зовсім не є оціночними в плані єдиного історичного коріння росіян і українців.

На початку ХХ ст. І.Франко розрізняє москвофілів-лібералів (старих) і москвофілів-поступовців (молодих). Однак він не схильний захоплюватись діями молодих москвофілів. І.Франко бачить майбутню Росію як державу, що просунеться у бік від реакційного бюрократизму до лібералізму. Отож і молоді галицькі москвофіли вже будуть лібералами. І.Франко пише: “Галицьких москвофілів народиться стільки лібералів, як грибів по дощі”. Але чи змінить їх позицію ставлення до українства? І.Франко стверджує, що ні. Вважаємо, що в даній праці слід акцентувати увагу саме на цих словах, які підкреслюють: І.Франко розумів, що українського питання ліберальна Росія не вирішить. Бо нові демократи будуть “... в ім’я “вселюдського братерства” ширити серед нетямучих ненависть та погорду до українства, як і нинішні Мончаловські та Дудкевичі¹.

І.Франко радить молодим москвофілам “скинути пиху з серця і працювати для того народу, користуючися його мовою і вірячи в те, що коли органічно, від кореня розвинуться і процвітуть усі частини великого східнослов’янського племені, коли святотатські руки не будуть підрубувати та нівечити одну часть, аби тим краще буяла друга, то тоді зложиться з них цілість і

¹ Франко І. “Ідеї” та “ідеали” галицької москвофільської молоді // Збір. творів: У 50-т.— К.: Наук. думка.— Т.45.— С. 421—422.

єдність краща, багатша гармонійніша, ніж се тепер може снитися різним шовінізмом затуманеним головам”¹.

Не треба забувати, що це був період, коли тільки що з’явилась “Звичайна схема...” М.Грушевського і були написані його “Очерки истории украинского народа”, де аргументувався окремішній історичний розвиток кожного слов’янського етносу і українського зокрема.

¹ Франко І. “Ідеї” та “ідеали” галицької москвофільської молоді // Зібр. творів: У 50-т.— К.: Наук. думка.— Т. 45.— С. 422.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ПРОГРАМАХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ГАЛИЧИНИ

(кінець ХІХ — початок ХХ ст.)

“ Остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоби цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та зєднав ся з часом в одноцільний національний організм...”

Кость Левицький

Сучасний етап розвитку історичної науки у суверенній Україні визначає нові підходи до висвітлення проблем історії та теорії будівництва національної держави. Особлива увага істориків завжди була спрямована на галицький регіон, де вже в кінці минулого століття виникли і діяли національні політичні сили, котрі розвинулись в умовах тодішньої Австро-Угорщини і ставили завдання побудови власної Української Держави.

Уже перша політична організація українців Галичини — Головна Руська Рада у травні 1848 р. проголосила національне гасло забезпечення вільного національного розвитку українського населення Східної Галичини. Політичні лідери українства Г.Яхимович та І.Борискевич заявили, що працюватимуть для виховання “почування народності” (“національної самосвідомості”.— *О.С.*) галицьких русинів. Майбутнє українського етносу у краї вони пов’язували з відповідною політикою

Віденського цісарського двору, яка повинна була гарантувати конституційні права галицьким русинам.

Кульмінацією національних вимог Головної Руської Ради стали заяви її керівників 9 червня 1848 р. до австрійського імператора з вимогою поділити край на дві автономні національні провінції — Східну (українську) й Західну (польську). Ідея національного розмежування Галичини знайшла підтримку українців-русинів.

Однак, не всі українські діячі підтримали цю пропозицію. Редактор часопису “Дневник Руський”, органу Руського Собору, Іван Вагилевич виступив проти вимоги поділу Галичини, вважаючи, що наслідком такого поділу буде полонізація українського населення у Західній Галичині, де українці перебували у меншості, а також поділ Галичини “послабив би відпорність українського населення у процесі германізації”.

Водночас, логічною видається думка, висловлена в історичних виданнях* , що національний рух галицьких русинів вже від 1848 р. поєднував у собі кілька різних національно-політичних орієнтацій — пропольську, проросійську, українську і австрорусинську і що перевага тої чи іншої течії у громадсько-політичному житті визначалася, як самим характером руху цих течій так і просто світоглядом окремих діячів.

Однак, проблема української Галичини почала захоплювати все більшу кількість політичних діячів. Навіть історик Д.Зубрицький, що стояв на москвофільських

* *Верига В.* Нариси з історії України (кінець XVIII — початок ХХ ст.).— Львів: Світ, 1996.— С. 169; *Турій О.* Національна та політична орієнтація греко-католицького духовенства в 1819—1859 рр. (до генези москвофільства) // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ у Львові (лютий 1992 р. — жовтень 1993 р.).— Львів, 1994.— С.50.

позиціях і аж ніяк не був прихильником українського національного табору, як наукову тему вивчав українсько-польські стосунки і визначав межі українсько-польського етнічного пограниччя в австрійській державі.

Розуміння необхідності національної окремішності українськими діячами у Галичині спонукало їх до того, що питання національно-культурної розбудови українства у цьому краї стали для них головним завданням на десятки років, над вирішенням яких працювали національні політичні партії та організації.

Національно-культурницька програма була основою у діяльності політичного напрямку, що виник у 60-х роках XIX ст., прихильників якого називали *народовцями*. Народовці обстоювали українську національну ідею у суспільно-політичному житті Галичини. Цей рух представляли молоді священики, студенти, вчителі, письменники і, насамперед, він виявляв себе на літературному полі. Народовці видавали журнали “Мета”, “Нива”, “Вечорниці”, “Русалка”, організовували громади серед молоді на зразок Наддніпрянських, друкували твори письменників з російської України — І.Нечуя-Левицького, О.Кониського, П.Куліша та ін.

Велике значення мала організація народовцями національно-культурних товариств. У 1861 р. вони заснували товариство “Руська Бесіда”, а згодом при ньому і перший постійний театр; у 1868 р. — “Просвіту”, у 1873 р. — Товариство імені Шевченка. В кінці 70-х — на початку 80-х років XIX ст. народовську течію представляли такі відомі галицькі діячі, як В.Барвінський, О.Барвінський, В.Навроцький, Ю.Романчук, О.Огоновський, О.Терлецький.

**Українська дільниця у Львові:
Преображенська церква та
“Народний Дім”**

(світлини з фондів
Львівського історичного музею)

У громадсько-політичному житті Галичини народовці в 60—70-х роках існували як суспільна течія, що не мала чіткої організаційної структури, а тому не переросла у політичну партію. Виникнувши на противагу москвофільському напрямку, який заперечував усе українське, а його лідери розглядали русинів Галичини як частину або відгалуження великого російського народу, народовці працювали головним чином у сфері національно-культурній, в них не було чіткої програми українського національно-державного будівництва у Галичині. Проте діяльність народовців сприяла посиленню зв'язків галицьких діячів з культурно-мистецьким світом та політиками українського напрямку Наддніпрянщини, підготувала ґрунт, і це найголовніше, для утворення політичних партій у Східній Галичині.

На формування політичної свідомості галицьких українців мала великий вплив *Народна рада*, утворена у 1885 р. як перша політична організація українців. Народна рада поставила собі за мету сприяти розвитку “руської народности як самостійної народности слов'янської, окремішньої від польської і російської, через проведенє в діло признаної її конституцією рівности, оборону прав руського народу і попиранє його інтересів та змагань у всіх політичних, культурних, суспільних і економічних відносинах”.

Діяльність Народної ради свідчила про те, що радикальні народовці наблизились до важливих проблем галицької української громадськості, що рух народовців набуває організованої форми. Газети “Батьківщина” та “Діло” сприяли тому, що галицька інтелігенція “виш-колювалась в культурі і політиці”.

Громадсько-політичне життя українського населення Галичини у 80-ті роки ХІХ ст. Привело до того, що у наступному десятиріччі виникли національні партії: Русько-Українська радикальна партія, Українська

соціал-демократична партія та Українська національно-демократична партія, які стали основними у національно-політичному русі українців Галичини та Буковини на рубежі ХІХ — початку ХХ ст. В даному дослідженні розглядається лише діяльність українських політичних партій Галичини.

Водночас названі три політичні партії не вичерпують українську партійну палітру Галичини ХІХ — початку ХХ ст. В 1911 році була утворена християнсько-суспільна партія, котра була поміркованою консервативною організацією на чолі з О.Барвінським. Партія мала представництво в австрійському парламенті і галицькому сеймі. Але оскільки названа партія не висувала конкретних завдань “національного творення” в даному виданні вона не розглядається. Не аналізується у роботі й москвофільська течія та її організації, оскільки вони заперечували саме існування українського народу, його мови, а, значить, і національного українського руху.

І. Національні ідеї та ідеали галицьких радикалів

Русько-Українська радикальна партія (РУРП), заснована на зборах радикальної інтелігенції 4—5 жовтня 1890 року, була першою українською партією у Галичині європейського зразка. Партія утворилась на противагу до москвофільської і народовської течій, які з 60-х років ХІХ ст. були головними у політичному житті галицького суспільства. Партія сформувалась з радикальних молодіжних гуртків, які утворились у Галичині в кінці 70-х років ХІХ ст. під впливом М.Драгоманова. Ініціаторами заснування партії були І.Франко, М.Павлик, В.Будзиновський, Є.Левицький, С.Данилович, К.Трильовський та ін.

У популярній брошурі “Радикали і радикалізм”, виданій у серії “Хлопська бібліотека” зазначалось, що термін “радикал” походить від латинського слова *radix*, що значить корінь. Отже, радикал — це людина, котра повинна доходити до кореня якоїсь речі, до її основи, до глибини, а не вивчати певні питання поверхово, не вникаючи у їх суть. Радикали вчили, що необхідно бути “радикалом” у кожній речі і в кожному напрямку¹.

Разом з тим, у цьому виданні зазначалося, що слово “радикал” ще не означає політичного напрямку. Бо можна бути “радикальним поступовцем”, або ж “радикальним назадником”, чи “радикальним підлизнем” і “радикальним крутієм”. Термін “радикальний” не пов’язувався із певною національністю, оскільки радикали були як серед українців, так і серед поляків.

Однак, у Русько-Українській радикальній партії термін “радикал” вживався в розумінні “поступового радикала”, тобто такого, що працював для покращення життя народу, вимагав найширших прав для робочого люду, працював для створення нових установ і таким чином дбав про збільшення місць для праці, не допускав зловживань владою з боку жандармів, поліції, староств чи намісника або й міністрів². Програма вимальовувала радикала як простого і чесного чоловіка.

У поясненні програми РУРП зазначалося, що радикальний рух об’єднує людей рішучих, таких, що ґрунтовно чимось займаються. Стосовно європейських партій, що називали себе радикальними, то вони гостро виступали проти кривд і недолі народів. Однак, РУРП називала себе не просто радикальною партією, а “русько-українською”, це означало, що партія виступала не лише за “кращу долю” русинів, які проживали в

¹ Радикали і радикалізм.— Львів: Накл. ред. “Громадського голосу”, 1896.— С.6.

² Там само.— С. 9.

Австрійській державі, а й усього українського народу Австро-Угорщини і підросійської України. У програмі вказувалося: “На Україні т.є. в полудневій частині російської держави живе близько 20 мільйонів такого самого народу як наш руський, що говорить тою самою бесідою, має однакові звичаї, однакові обставини життя і одну минувшість. Наша партія хоче отже, щоби також і наш нарід на Україні тою самою дорогою, що у нас, добився до ліпшої долі. Там, на Україні, де нема свободи, навіть такої, як у нас, між мужиками нема ще вправді ніякого життя політичного, але зате між інтелігенцією українською чимраз більше радикалів і є надія, що колись і вони зоорганізують свій нарід на наш взір і що у них також стануть мужики до класової боротьби політичної”¹.

Заявляючи, що Русько-Українська радикальна партія є виразником інтересів і прагнень селянства, представники керівництва партії водночас заявляли, що працюють і для “відродження Русинів у всіх частях руської землі”*. Оскільки партія пов’язувала початок своєї діяльності із українським національним рухом на Наддніпрянщині та діяльністю Михайла Драгоманова, то розцінювала появу РУРП як наслідок зв’язку прогресивних українців Галичини з підросійською Україною. І хоча молоді русини у Галичині, працюючи у РУРП, вважали себе соціалістами і схилилися до думки, що весь історичний розвиток людства веде до всебільшої спільності між людьми, однак у вченні М. Драгоманова вони перш за все помічали національні елементи у формі “громадівського самостійництва”, як структуру в федерації народів.

¹ Пояснене програми русько-української радикальної партії написав др. Северин Данилович.— Львів: Накл. ред. “Громадського голосу”, 1897.— С.27-28.

* “Руської” вживалось у розумінні української.

Водночас новоутворена радикальна партія чітко протиставляла себе москвофільській течії у Галичині. У поясненні даному керівництвом РУРП до селянства, зазначається, що галицький селянин у 80-х рр. XIX ст. самоідентифікував себе як “русин”. Але зміст у це поняття він вкладав різний (москвофіли: русини = росіяни; народовці: русини = українці — *О.С.*). Радикали вважали, що ще у 1848 р. частина української інтелігенції вважала “наш нарід” окремим від поляків і москалів (росіян), самостійним народом серед інших народів. Однак, “... побачивши в 1849 році московське військо і московських генералів, що йшли побивати угрів, ... забажала й собі мати панів та генералів, розуміється, не чужих, а своїх. А тут, дома, була нужда: хлоп та піп, пару професорів, єпископів та кононіків та й нічого більше. А з Відня по упадку бунтації (революції 1848 р.— *О.С.*) віденської і львівської повіяло холодним вітром, і хоч відразу гладили Русинів по голівці за їх вірність в 1848 році, та проте уряд не дуже щедрився на гроші і дарунки — а бідним Русинам того власне було треба. І от очі руської інтелігенції почали повертатися на північ до Росії, та й то не до народу російського (термін “російський” радикали писали через два “с” — *О.С.*), а до царя, до генералів і чиновників та богачів російських. І почали наші руські просвітителі від 1850 року голосити, що Русини, то не є жаден нарід окремий, що то тільки частина “великого руського народу, що живе від Сяна аж по Камчатку”... Се говорилося з разу по тихо, а в 1867 р., коли Австрію побили Прусаки, се сказано голосно в газеті “Слово”¹.

Іншу частину галицької інтелігенції, тих, які почали працювати у галицькому сеймі в 1860 р., керівництво радикалів причисляло до таких, котрі бачили, що надії

¹ Радикали і радикалізм.— Львів: Накл. ред. “Громадського голосу”, 1896.— С.30-31.

“... на московське панство не збуваються, вони почали підлещуватися до польських панів...”¹. Однак, загальна ситуація, що склалася у 60-х рр. ХІХ ст. в Австрійській державі не була сприятливою для українців. Після поразки повстання 1863 р. лідери польських політичних партій заявляють про повну підтримку австрійського цісаря і покидають думку про відбудову Польщі (це було зроблено, звичайно, лише на словах — *О.С.*). Активна позиція польських політичних лідерів при віденському дворі, компрометація ними галицьких москвофілів у Відні як людей ненадійних і таких, які зрадять інтереси Австрії на користь Росії привели до того, що офіційні австрійські власті почали орієнтуватись у Галичині повністю на польські сили.

Звертаючись до лідерів москвофільської партії, члени керівництва РУРП зазначали, що “обрусителі” не перестають снити про прилучення Галичини до “єдинокровної Росії”. Що ж до москвофілів, то вони не заявляли відкрито про свою дружбу з російським урядом. Явно про це говорити москвофіли не могли, бо це означало зраду державі у котрій вони проживали і котрої підданими були, але у своїх виданнях “... ширять між Русинами зневіру у власні сили, погорду до себе самих, нерадо дивляться на кожний новий прояв нашого народного життя і розвою, думаючи собі, що чим менше Русини будуть жити і розвиватися в Австрії, чим гірше будуть їх тиснути польські пани та урядовці, тим швидше змилюється над ними російський цар і пришле нам свого Мойсея в генеральській уніформі, що виведе нас із польської і жидівської неволі”².

Окреме положення програми радикальної партії стосувалось життя українців у підросійській Україні. В про-

¹ Радикали і радикалізм.— Львів: Накл. ред. “Громадського голосу”, 1896.— С. 35.

² Там само.— С. 32.

грамі РУРП, звертаючись до проблем українців у сусідній Російській імперії, ставились вимоги вільного розселення населення по всій території держави без виявлення перешкод окремим національностям, без встановлення паспортних режимів. Окрема стаття програми стосувалась права розмовляти рідною мовою (вдома і в публічному житті); друкувати книги рідною мовою та ін.¹

М. Драгоманов вважав утворення партії передчасним проте погодився з фактом її існування. Співпрацюючи в радикальних організаціях, він своїм авторитетом формував ідейне обличчя радикальної партії.

Свідченням того, що РУРП була першою політичною партією у Галичині європейського зразка (та й першою політичною партією у Галичині взагалі* — *О.С.*), була наявність власної програми, масової організації і реєстрованого членства. В основу програми покладено етичний і науковий соціалізм на демократичній і кооперативній базі, людську гідність для всіх і всеукраїнську єдність.

На думку окремих дослідників, зокрема І. Лисяка-Рудницького, Дж. Химки український радикальний рух прагнув до секуляризації українського суспільства й культурного життя та поборював греко-католицьку церкву й духовенство, яке тоді відігравало провідну роль у Галичині.

Діяльність радикалів була спрямована і проти “нової ери” — союзу народовських політичних сил з офіційним Віднем. Свого часу І. Франко заявив, що боротьба з тою “ новою ерою ” стала головним покликом радикальної

¹ *Яворенко Л.* Чого нам треба? — Львів: “Друкарня “Уділова”, 1905.— С. 28-29.

* Це положення підкреслює польська дослідниця Валентина Найдус. Недивлячись на великі традиції польського політичного руху у Галичині, першу політичну партію утворили не поляки, а українці.

партії, що радикали не могли “мовчати про кривди народних мас”.

РУРП організовувала селян і робітників, скликала віча по селах, закладала кооперативи (народні спілки), проголошувала гасло політичної боротьби власними силами народу; виховувала діячів з селян і робітників, організовувала жіноцтво.

Партія висувала чимало вимог, спрямованих на “повздерження скорого творення пролетаріату” та “витворення постійної громадської організації народної продукції яко єдиного способу роз’язання питання суспільного”¹.

В максимальній програмі РУРП, у політичному блоці завдань, зазначалось, що радикали виступають за повну волю особи, слова, зібрань і товариств, друку і совісті, забезпечення кожному, незалежно від статі, якнайповнішого впливу на вирішення всіх питань політичного життя; автономії громад, повітів, країв у справах, що їх стосуються; забезпечення кожному народу можливостей якнайповнішого культурного розвитку. Що ж до національного питання, то РУРП “... приходиться попереду усього працювати в рамках Австрії...”² РУРП мала виразно опозиційну програму до уряду та тодішніх народовців, успішно борювала “нову еру”.

Свого часу історик Микола Кравець писав, що програма радикальної партії стосувалася лише трудящого селянства і зовсім обходила сільськогосподарських працівників. “Сама назва “Русько-Українська радикальна партія” свідчила про її класову невизначеність і національну обмеженість”³. Очевидно, це був скоріше

¹ Народ.— 1890. 15 жовт.— Рік I. Ч.20.— С.301—303.

² Там само.

³ *Кравець М.* Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель.— К.: Вид-во АН УРСР, 1958.— Вип.ІІІ.— С.55.

жест тоді ще молодого історика в сторону марксистської методології і “вимог” української радянської історіографії зразка 50-х років ХХ ст., а не оцінка першої політичної організації.

Програма новозаснованої РУРП викликала незгоду і критику з боку “молодих” радикалів, які у переважній більшості вважали себе марксистами. Серед них — Юліан Бачинський, В'ячеслав Будзиновський, Микола Ганкевич, Олександр Колесса, Євген Левицький, Володимир Охримович. Головною рисою їх програми була вимога національної автономії. В “Матеріалах до ревізії Програми Русько-Української радикальної партії” “молоді” радикали зазначали, що організація австрійської держави “одноцільна чи центрична”, що вона складається з кількох націй і не відповідає потребам населення. А тому, вважали, що австрійські умови вимагають, щоб кожна народність “під загрозою загибелі, була зорганізована в самостійний політичний організм — новожитну централістичну державу”¹. Звідси випливало завдання боротися за перетворення австрійської держави з “одноцільної централістичної” у федерацію автономних національних держав. “Молоді” радикали вважали, що цю мету можна здобути правовим шляхом, який не повинен порушити цілісність австрійської держави. Політичним кредом “молодих” радикалів стало гасло домагатися “права державного руської нації”.

У “Матеріалах...”^{*} вперше висувалась чітка національна програма, а саме:

1) поділ Австрії на національні адміністративні території;

¹ Народ.— 1891. 1 трав.— Рік II Ч.9.— С.157—158.

^{*}“Матеріали...” цит. за виданням: Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали.— Сучасність, 1993.— Т.1.

2) забезпечення цим територіям найповнішої політичної автономії, в тому числі вилучення їх з-під “заряду парламенту австрійського і центрального міністерства”;

3) встановлення між Русею (так називали Галичину “молоді” радикали.— *О.С.*) та іншими частинами Австрії таких відносин, які вже є між ЦІС і Транслітавою;

4) у цьому пункті “молоді” радикали зазначали, що мусять враховувати польський елемент у Галичині, який вживає польську мову і пройнятий польською національною ідеєю. А тому потрібний перехідний період для побудови держави руської нації. На цей період буде утворено Русько-Польський сейм і дві ради національні (Рада Червоно-Руська для Східної Галичини та руської частини Буковини — засідатиме у Львові, Рада Польська — для Західної Галичини та польської Сілезії — засідатиме у Кракові);

5) влада і функції існуючої “Ради Державної” та “Сейму Галицького мали бути передані спільному Русько-Польському сейму та Раді Національній, так щоб справи руської частини полагоджувались у руській раді, а польської — у польській. З Австрією українську Галичину повинна була зв’язувати найвища політична влада та спільні делегації (такі існуючі урядові інституції, як намісництво та староство, повинні були залишатися з відділом ради національної — національне міністерство, повітові ради);

б) щодо повітових рад, то вони мали адміністративні та інформаційні функції, виконували доручення національного відділу, вели статистику, подавали матеріали про потреби свого округу. Автономія громад поширювалась тільки на місцеві справи. Що ж до господарства, то воно було під контролем уряду, який мав

здійснюватись за посередництвом інституцій, що виникатимуть на місці “рад повітових” і “староств”;

7) окремі положення “Матеріалів...” стосувалися майбутнього національного законодавства, зокрема:

а) закони, що розглядались Радою національною, набували сили після третього слухання їх на Раді;

б) при ухвалах Русько-польського сейму Рада національна могла накладати veto, якщо вважала, що закон може пошкодити нації;

8) забезпечувались загальні вибори всім громадянам віком від 21 року, скасовувалась існуюча у Галичині куріальна (стратово-становна.— *О.С.*) система виборів.

“Матеріали...” “молодих” радикалів перелічували численні демократичні свободи, які гарантували для Галичини-Русі.

“Матеріали...”, які були написані від імені РУРП у Відні В’ячеславом Будзиновським та Іваном Гриневецьким, свідчили, що модерна радикальна течія повинна була взяти на озброєння національну програму як один із напрямків у своїй діяльності. “Матеріали...” демонстрували і те, що “молоді” радикали розуміли відставання програми РУРП від тих політичних гасел, що їх висунуло керівництво галицьких народовців на чолі з Ю.Романчуком.

З ідейного погляду Народна рада була продовженням утвореної в 1848 р. Головної Руської Ради, а водночас протиставленням Руській Раді, що стала організацією москвофільського напрямку серед галицьких українців. Народна рада прагнула рівності галицьких українців з іншими народами Австро-Угорської монархії, одночасно визнаючи єдність усього українського народу незалежно від існуючих державних кордонів. Ці аспекти відбиті у програмі галицьких народовців, яку схвалено на зборах мужів довір’я Народної ради 24 березня 1892 року.

У “Програмі Народної ради” вказувалось: “Хочемо всестороннього і свобіднього розвою нашої руської народності, яко самостійної народності слов’янської, а свідомі своєї індивідуальности національної і культурної, бажаємо успішного розвою руської суспільности, в напрямках: просвітнім, економічним, культурним і політичним”¹.

У плані національно-державотворчому Народна рада виступила за те, щоби в австрійській державі на конституційній основі законними засобами здобути народу руському таке політичне становище, яке йому належить серед народів цієї держави.

Програма підписана Костем Левицьким закінчувалась зверненням до уряду, від якого чекали забезпечення “конституційних прав і інтересів народу руського”, а у відповідь обіцяли підтримувати офіційний Відень.

Через десять років після утворення Народної ради теза самостійної національної української держави була вперше науково осмислена “молодим” радикалом Юліаном Бачинським. “Політична самостійність України, то *conditio sine non* єї існування”², — це головна теза автора книги “*Ukraina irredenta*”, який вперше, на підставі економічного розвитку ясно і недвозначно висунув постулат самостійності України.

Ю.Бачинський не обмежується справою державності русинів у Галичині. “Я хочу вже раз поставити на денний порядок,— говорить він, — справу будучности української нації взагалі, не лише в Австрії, але й в Росії”. Він заявляє, що пора покінчити з патріотичними промовами про український народ, з пустими фразами

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців. 1848—1914.— Львів, 1926.— Ч.І.— С.259—261.

² Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали.— Сучасність, 1993.— Т.І.— С.26.

про його “кращу будучність”, а ясно поставити перед собою “ціль наших змагань, і туди звернутися з усією енергією. Політична автономія Австрії і виборення конституції в Росії — ось два перші кроки у поступі української суспільності”.

У книзі Ю.Бачинський обстоює єднання всіх українців у незалежній державі, що мало надихаючий вплив на всіх національно свідомих українців¹.

Книга викликала полеміку з національного питання серед інтелігенції. Дискусії, що розгорнулися з національного питання у 1896—1897 рр. між Іваном Франком і Лесею Українкою, були свідченням різного бачення вирішення національного питання інтелігенцією Галичини та Наддніпрянщини. У журналі “Житє і слово” в статті “З кінцем року” І.Франко висловив деякі свої думки щодо російських українців. У Києві стаття викликала інтерес і неординарні відгуки. Одна група, яку І.Франко називає радикально-національною, що гуртувалася навколо адвоката М.Міхновського, визнала за потрібне передрукувати статтю у Києві окремою брошурою. Цей факт викликав обурення серед київських радикалів, які визнавали себе найперш соціалістами, а лише потім, за словами І.Франка,— українцями. Стаття-відповідь Франкові була підписана талановитою українською поетесою Лесею Українкою.

Дискусія про національну самосвідомість українського народу, яку організували вчені і публіцисти Буковини, “Діла”, “Молодої Галичини” привела І.Франка до думок, висловлених у відомій статті “Поза межами можливого”. Відзначаємо окремі положення, що не афішувались радянською історіографією: “Все, що йде поза раму нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над іншою, або сен-

¹ *Субтельний О.* Україна. Історія.— К.: Либідь, 1991.— С.288.

тименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими фразами покривати своє духовне відчуження від рідної нації. Може бути, що колись найде пора консолідування якихось вольних міжнародних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей. Але се може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та невдоволення відійдуть у сферу історичних споминів”.¹ Це був 1900 рік, і таким було бачення І.Франком національного питання.

Книга Ю.Бачинського мала і практичний вплив на радикалів. На з’їзді у Львові 1895 року представники РУРП під впливом Ю.Бачинського написали заяву про політичну самостійність українського народу. Прийняття цієї заяви показало, що серед радикалів різним було бачення вирішення національної проблеми.

Смерть М.Драгоманова (1895) пришвидшила процес диференціації в радикальному русі, який привів до розколу в РУРП під кінець 90-х років ХІХ ст.

Фактично вже 1895 рік показав, що в партії діють три течії: соціалісти-народники (драгоманівці), соціалісти-марксисты і радикальні народовці. 1899 рік підтвердив існування таких сил, бо з партії вийшли прихильники останніх двох течій: М.Ганкевич, Ю.Бачинський, Р.Яросевич, С.Вітик, та ін. і заснували Українську соціал-демократичну партію (УСДП). В.Охримович, Є.Левицький, В.Будзиновський, Т.Окуневський, І.Франко та ін. створили разом з більшістю народовців Українську національно-демократичну партію (УНДП). Як УСДП, так і УНДП виразно обстоювали національну ідею. Якщо члени УСДП виступали за самостійний український соціалістичний рух відокремлений від польського і організацію українського

¹ Літературно-науковий вісник.— Жовтень.— Рік ІІІ.— Т.ХІІ. Кн.Х.— С.1—9.

національного робітництва, стоячи на засадах принципу “культурно-національної автономії”, то члени УНДП пішли далі і 5 січня 1900 року проголосили гасло соборної незалежної України.

Що ж до радикальної партії, то розкол 90-х років привів до того, що РУРП фактично стає селянською партією, а своє головне завдання вбачає у виборенні польських (депутатських) місць. У 1895 р. партія виборола три депутатські місця у сеймі, а в 1897 р. — два у віденському парламенті. У зв'язку з виборчими кампаніями РУРП почала влаштовувати масові селянські віча за загальне виборче право. Основною формою боротьби з 1897 р. повинен був стати селянський страйк.

На діях радикальної партії позначилась і криза в її керівництві. Оскільки більшість колишніх організаторів радикального руху опинилась у рядах інших політичних об'єднань, то коломийський адвокат Кирило Трильовський, практично єдиний із старших керівників, довів, що радикальна течія може бути організована і без інтелігентів. Як приклад, він писав про снятинський повіт, де є 24 “народні спілки”, де політичні справи роблять селяни самостійно, своїми власними силами”¹.

Інший лідер М.Павлик на черговому з'їзді РУРП 15 грудня 1901 р. подав заяву про своє усунення від активної роботи, посилаючись на вік і на власну мрію зібрати матеріал і видати життєпис М.Драгоманова та його твори ².

В таких умовах можна говорити, що національно-державні ідеали скоріше виражали окремі послі від радикалів, оскільки не було вироблено такої нової концепції керівництвом. Їхнє гасло зводилось до союзу і підтримки тих українських послів, які виступали за поділ Австрії на краї за народностями і “поставили собі

¹ Громадський Голос.— 1900.— 12 верес.

² Громадський Голос.— 1901.— 28 груд.

метою в спілці з ними довести до здійснення сих домагань”¹.

Водночас, в 1902 р. Михайло Павлик, звертаючись до селянських радикальних діячів, у зв'язку з випадками переходу їх до соціал-демократичної партії у Галичині, як партії сучасної і модерної застерігав, що соціал-демократичні програми у різних державах Європи подібні і в них, — на його думку, не відображений національний момент. М.Павлик писав: “Австрійська соціальна демократія, що правда, подалась трохи останніми роками під тиском національних рухів серед Чехів, Поляків і Русинів, та й ухвалила, що австрійські соціальні демократи мають організуватися за народностями, але про тото досі ні однісінька нібито самостійна національна група австрійської соціальної демократії не має тай не сміє мати своєї власної програми — своєї власної цілі. І не тільки програма, але й поведінка — тактика соціальних демократів якоїсь держави мусить бути в головнім однаковою. Як ухвалить центральний соціально-демократичний заряд у Відні, так мусять усі соціальні демократи Австрії в данім разі поступати”².

Визнаючи, що в такій “одноціональності програмовій” є багато корисного для робітників усіх національностей, бо це солідарне змагання робітників усіх народностей до спільної мети, М.Павлик водночас і бачив від'ємні моменти такої “одноцільності”. Він писав: “Верх мають у соціальній демократії люди пануючих націй, а вони тепер переймають від верхніх верстов тих націй думку про незмінність границь теперішніх держав і чим раз більше хилиться до того, що робітники мають улажувати своє жите вже не на руїні теперішніх

¹ Громадський Голос.— 1901.— 7 лют.

² Що тепер діяти ? Письмо М.Павлика до з'їзду русько-української радикальної партії з 22.9.1902 р. і додаток.— Чернівці: Друк. тов. “Руська Рада”, 1903.— С. 4.

держав...”¹. Такий підхід, — на думку М.Павлика,— корисний для робітників націй державних, тих, що мають власну державу, як, наприклад, німці, французи, росіяни, угорці. Що ж до русько-української нації, то М.Павлик, підкреслює, що такий політичний погляд соціальної демократії пануючих націй попросту пагубний, і як би ми йому ще й допомогли до перемоги, то наша нація була би подавлена не лише пануючими тепер верствами Росії, Австрії чи Угорщини, але й соціально-демократичним централізмом у цих державах².

Таким чином, М.Павлик відкидає європейську форму соціал-демократії, як таку, оскільки вона не може вирішити національної проблеми для українців ні в рамках Австрійської, ні в рамках Російської імперій. Національно-політичне кредо М.Павлика зводиться до наступних думок: “Ми можемо признати за таку підвалину й рамки для нашої народної організації лише **нашу націю на всім її просторі**, і через те згори мусимо відкинути й думку про який-небудь послух соціально-демократичним центрам у Відні, Будапешті та Петербурзі, а тим більше, розуміється, у Варшаві, чи Кракові. Ми зможемо потягти за одним-однісіньким політичним центром — **за центром майбутньої вільної Руси-України, за Києвом**”³. І далі, М.Павлик, зазначає: “І хто з нас бажає добра й поступу для нашої нації, хто дійсно має на меті вільну Русь-Україну, та гадає йти до сеї цілі щиро, консеквентно, непохитно і невмолимо, — той мусить поглянути із сего становища і на справу наших робітних людей і мусить іти відразу до повної незалежності їх і від робітників чужих пануючих народностей, мусить іти

¹ Що тепер діяти ? Письмо М.Павлика до з'їзду русько-української радикальної партії з 22.9.1902 р. і додаток....— С.5—6.

² Там само.— С. 6.

³ Там само.— С. 6—7.

до того, аби всі наші робітні люди — чи хлібороби, чи ремісники — мали свої власні, а не накинені програми”¹.

Відсутність власної національної програми у соціальних демократів — ось яку думку відстоює М.Павлик у дискусії з галицькими українськими соціальними демократами.

Проте, звертаючи увагу на необхідність вироблення власної національної платформи українськими демократичними силами, М.Павлик зовсім не хоче відгороджуватись від решти робітничого світу. Він пропонує, щоби галицьке робітництво будувало свої стосунки із робітниками європейських держав як зв'язки “... вільних із вільними, незалежних із незалежними...”.

В чисто практичному плані М.Павлик пропонував створити вільну спілку — федерацію радикальної партії із австрійською соціал-демократією, замість переходу окремих радикалів у соціал-демократичний табір. Таку реорганізацію М.Павлик запропонував здійснити ще у 1896 р. на з'їзді РУРП, застерігаючи при цьому, що радикали залишаються при своїй власній програмі і при повній незалежності. З пропозицією М.Павлика погодились на з'їзді. З цього приводу він писав: “І партія наша ухвалила була се, власне в ім'я соціалізму, що стоїть і в нашій програмі, — немов би кажучи: “В ім'я соціалізму, ми радикали будемо й далі своїми власними панамі, та матимемо зносини із вами, соціальними демократами лише в дійсній потребі”. Однак, про таке об'єднання соціал-демократи чи то у Відні, чи то у Кракові не хотіли й чути. Приймалася лише умова повного переходу в соціал-демократичну партію. За словами М.Павлика виходило так: “В ім'я соціалізму піддайтеся нам!” З цього приводу М.Павлик зазначав: “... я знав перше лише російських та польських заграничних

¹ Що тепер діяти ? Письмо М.Павлика до з'їзду русько-української радикальної партії з 22.9.1902 р. і додаток...— С. 7.

соціальних демократів, і думав, що то лише вони ворожі всяким незалежним українським організаціям, навіть соціалістичним”¹. Однак, ситуація, що склалася у Галичині переконала керівництво радикалів, що аналогічну позицію займають соціал-демократи й у Відні та Кракові. На думку М.Павлика, вимоги краківських та віденських соціал-демократів були головною причиною остаточного роздору у радикальній партії, коли частина інтелігентів перейшла в табір соціальної демократії, а деякі, вийшовши з радикальної організації, заснували нову — національно-демократичну партію. Як зазначає М.Павлик: “... в нашій партії лишилися самі селяни та всього навсього декілька інтелігентів”².

Національне українське життя у Галичині вже випереджувало вимоги радикалів. Ідеї української соборної держави Ю.Бачинського масово утверджувались в українстві. Їх сприйняло українське студентство, яке у 1898 р. з нагоди 50-річчя скасування панщини у Галичині під час святкування на Високому Замку у Львові також прийняло публічно резолюцію співзвучну ідеям Ю.Бачинського.

XX ст. розпочалося новою хвилею політичних рухів у Галичині, що були викликані як загально-австрійськими умовами, так і новими міжнародними обставинами — революцією 1905 року в Росії. Увага до цієї події була значною ще й тому, що з перемогою революції пов’язували введення конституції, а отже демократичних свобод для українців у Росії. Галицькі українці з нетерпінням чекали як піднімуться до свідомого національного життя Брати-Наддніпрянці. Тогочасні львівські газети дуже детально описували події у Російській імперії. Газета радикалів “Громадсь-

¹ Що тепер діяти ? Письмо М.Павлика до з’їзду русько-української радикальної партії з 22.9.1902 р. і додаток...— С. 8.

² Там само.— С.9.

кий голос” від 5 січня 1906 р. писала: “Подув східного, вільного вітру зворушив нами, що ніде правди діти, як не спали, то дрімали байдужо. За чорножовтими австрійськими стовпами в цілій повні революція, а на нас зхідний вплив і ми не сьміємо бути послідними і ми повинні показати, що зуміємо добитися кращої долі”¹.

Проте висновок, який робить офіційний орган РУРП обмежений, це думка про необхідність здобуття усім українським народом демократичних свобод. “Відмінні обставини, спричинені розірванем нашого українського народу на три кусні, вимагають відмінної тактики для вироблення повних політичних прав. Нерівна політична самоусвідомість, нерівний економічний стан є причиною, що всі нараз не можемо стати до бою проти своїх ворогів”².

Що ж до Галичини, то завдання усіх політичних національних сил зводилось до боротьби за здобуття загального, безпосереднього, рівного та таємного виборчого права.

Ситуаційно виглядало так, що в Австрійській державі буде прийнято новий демократичний виборчий закон. Та сили українських політиків були спрямовані проти представників “Кола польського” (В.Дзедушицький та ін.), які чинили тиск в урядових колах у Відні, щоби для Галичини та Буковини був прийнятий інший виборчий закон, ніж для усіх земель австрійської монархії.

У Галичині розгортається широкий український рух за введення нового виборчого закону. Радикали, зокрема, найсильнішим засобом тиску на австрійську адміністрацію та польських поміщиків вважали страйк. Їхні провідники підкреслювали, що це буде не економічний страйк, а — політичний, політичний селянський страйк.

¹ Громадський голос.— 1906.— 5 січ.

² Громадський голос.— 1906.— 5 січ.

В офіційній заяві партії зазначалось: “Всі хлопи так довго не мають робити на панських ланах, доки не дістануть повних політичних прав, доки парламент не ухвалить рівності всіх людей, тобто введення загального, рівного, безпосереднього та таємного виборчого права. Як парламент ухвалить такий закон, тоді страйк закінчиться”¹.

Влітку 1906 р. у час найбільшого селянського руху в російській Україні радикали висувають ідею майбутнього союзу українського селянства Галичини та Наддніпрянщини. Газета “Громадський голос” у програмній редакційній статті “До наших читачів і прихильників” вказує: “Ми тепер поставили різко питання: чи віденьство, чи українство? Се б то чи спасіння нашого народу у Відні, чи в спільності з українським селянством на Україні?” Стаття закінчується висновком: “Значить: не Відень, не Петербург, або що,— але саме Русь-Україна... окрема й незалежна”². Але далі декларування тези про незалежну Русь-Україну офіційний орган РУРП не іде. Програмно ця теза не була розроблена радикалами.

У повсякденному житті радикальні справи обмежувалися критикою комісії, що ухвалила поділ Галичини на виборчі округи (проект вшехполяка Гломбінського)³, що теоретично відразу забезпечував полякам 80 мандатів, а русинам — 22.

Діяльність радикалів була каталізатором громадського життя галицького селянства. Проведення свят “Січей” збирало тисячі селян і тим самим їх активізувало. У Тернополі на свято “Січі” влітку 1908 р. радикали зібрали близько 50 тис селян (в той час у самому Тернополі проживало 27 тис чол).

¹ Громадський голос.— 1906.— 16 січ.

² Громадський голос.— 1906.— 6 лип.

³ Громадський голос.— 1906.— 10 лип.

Українські національні острівки на Площі Ринок у Львові: книгарня “Просвіти” та “Народна торгівля”

(світлини з фондів Львівського історичного музею)

Заслугою К.Трильовського й інших радикалів стало утворення й організація у 1913—1914 рр. Українського січового стрілецтва, як майбутньої військової сили для розбудови Української Держави.

II. Національна платформа Української соціал-демократичної партії Галичини

Окремо необхідно зупинитись на національних вимогах Української соціал-демократичної партії*. Історія галицьких соціал-демократів, діяльність лідерів цієї партії перекручувалось радянською історіографією, що відносила цю партію до партії “відступницької” (у розумінні такої, що відступила від завдань робітничого класу.— *О.С.*), дрібнобуржуазної. Особливо “критикували” УСДП за те, що вона теоретично стояла на засадах “культурно-національної автономії”. Це означало, що першочерговим завданням для партії було вирішення національних проблем. Що ж до блоку соціальних завдань, то вони стояли поруч з національними.

Серед яскравих фігур галицьких політиків кінця 80-х — початку 90-х років XIX ст. був Микола Ганкевич. Його діяльність засвідчувала про початок нової ери

* Свого часу Михайло Павлик як політичний підсудний за соціалістичну пропаганду у 70-х рр. XIX ст. роздумував, що в Галичині було кому понести соціалістичні ідеї в народ: до цього спричинилося навчання українською мовою в народних школах, розвиток національного руху в 60-х роках, ліквідація в 1848 р. панщини (кріпацтво в Росії скасовано 1861 р.), виборча австрійська система, позитивна діяльність громадських просвітніх організацій. Зокрема й роль І.Наумовича, його часопису “Наука”, який привчив селян любити книжки і газети // Див.: Якимович Б. Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70-80 роках XIX ст.— Львів, 1996.

політичного відродження Галичини. Під впливом і при участі М. Драгоманова Микола Ганкевич був серед організаторів радикальної партії, гаслом котрої була ідея — “для народу і через народ”. Перебуваючи у РУРП Микола Ганкевич, подібно, як Юліан Бачинський, Роман Яросевич та ін. займав ліве соціалістичне крило. Ним була зроблена спроба видавати газету “Робітник”¹.

В умовах розпаду РУРП, Микола Ганкевич об’єднує навколо себе соціал-демократично зорієнтованих політиків і прагне створити партію. Спочатку це була партійна структура організаційно пов’язана з польськими соціалістами. Але з часом УСДП стає самостійною політичною партією. У 1900 р. починає виходити під редакцією М. Ганкевича газета УСДП “Воля”. Вже у першому номері видання, серед пріоритетних завдань партії було визначено основне політично-національне завдання української соціал-демократії: “боротьба на смерть з царизмом, аж до знищення його і збудування на його руїнах вільних самостійних республік поневолених націй”^{*}.

Теоретично М. Ганкевич поділяв погляди, що їх обґрунтував Ф. Енгельс ще у 80-х рр. ХІХ ст., тобто вони були висунуті задовго до Першої світової війни: “Щоб забезпечити міжнародний мир, конче треба перед тим усунути всякі національні конфлікти, які тільки можна усунути, конче мусить кожний народ мати свою незалежність, мусить бути господарем в своїй хаті”². Ці слова досить привабливо звучали для галицьких соціал-

¹ Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна.— Б. м. в., 1915.— С.1.

^{*} Це завдання розглядалось як напрямок роботи усієї соціал-демократії і в рамках Наддніпрянської України і Галичини / М. Ганкевич. Соціалістичний інтернаціонал і Війна.— Б. м. в., 1915.— С.1-2.

² Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна...— С.7.

демократів і, пишучи книгу “Соціалістичний Інтернаціонал і Війна” у Відні в квітні 1915 р. Микола Ганкевич переадресовує ці слова і наддніпрянським соціал-демократам.

Однак, думка М.Ганкевича, стосовно того, яку позицію повинна зайняти демократія у Росії по відношенню до війни зводилась до того, що позиція демократії не може бути такою як у європейських державах, тому що Росія абсолютно відмінна від цих держав. Характеризуючи Російську імперію, М.Ганкевич пише: “... бруталне московщенє Галичини, поширенне православія кнутом і рублями, завзяте нівеченне українського національного життя, нехтованне польського народу... ; доптанне свобод Фінляндії, жидівські погроми, переслідування магометан на Кавказі, систематичне задулюванне російського робітничого руху, висилка соціалістичних послів російської Думи на каторгу, висилка на Сибір... — все те такі вопіючі до небес о пімсту факти, що їх не могли поминути мовчаннем західно-європейські соціалістичні приклонники російсько-французького союзу, союзу хочби на час війни.

І ось щораз то більше ширшає серед західно-європейських соціалістів думка про се, що навіть тепер, в часі війни, союз з кривавим царем річ дуже сумнівної вартости”¹.

Гострота національної проблеми у Львові на початку ХХ ст. визначалося характером етнічного складу його мешканців, діяльністю національних партій та організацій. Стосовно позиції соціал-демократів у цьому напрямку, то вона була визначена як внутрішніми галицькими обставинами, так і діяльністю соціал-демократичного керівництва у Відні.

Власне у робітничому русі утвердженню національної ідеї сприяв також статут австрійської соціал-

¹ Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна...— С.19.

демократії, прийнятий , у 1897 р. Він розділив австрійську соціал демократію на національні фракції, забезпечуючи повну автономію у налагодженні своїх внутрішніх справ за допомогою власних виконавчих управ (керівництва) і своїх (національних) конгресів. Загальний австрійський конгрес партії та її виконавчий комітет вирішували лише загальноавстрійські справи. Те, що існували автономні фракції — німецька, чеська, словенська — в західній Австрії, не примусило на себе чекати в Галичині.

У Польській соціал-демократичній партії (ППСД)* формується група українських політиків, які виступають за утворення у Львові в 1897—1899 рр. УСДП, яка б працювала на теренах Східної Галичини і Буковини.

Перехід до національної партії для українців супроводжувався матеріальними труднощами: все партійне майно, кошти, створені спільно українськими і польськими силами, залишилися польській партії.

Труднощі на початковому етапі в діяльності УСДП полягали також і в тому, що вона не мала в достатній кількості власних професійних кадрів, які могли б охопити своєю діяльністю весь терен Східної Галичини. Як партія поневоленого народу в Галичині (хоч і соціал-демократична.— *О.С.*) вона перебувала в гірших умовах, ніж аналогічна партія польського народу.

На початку самостійної діяльності відносини між обома партіями склалися “мирно”. Це було видно на прикладі того, що у маніфестаціях польських соціал-

* В польській історіографії проблему стосунків польських та українських соціал-демократів Галичини, а також співробітництво з соціал-демократами інших регіонів вивчали: *Najdus W.* Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska. 1890—1919.— Warszawa, 1983; *Hornowa E.* Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876—1895.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968; *Śliwa M.* Tradycje i wartości ruchu socjalistycznego w Polsce.— Warszawa, 1990.

демократів брали участь і представники української демократії, скажімо відзначаючи день 1 травня. Проте це тривало недовго. Невдовзі УСДП “перестала бути окрасою урочистих походів” для ППСД і почала заявляти про свою працю серед міських робітників, у тому числі і у Львові. Польські соціал-демократи відразу назвали це “ламанням партійної солідарності”, “національним сепаратизмом” та ін. Саме в цей період УСДП почала свій виступ в інтересах національної політики, не звертаючи уваги на те, як це буде сприйнято польською партією і її керівництвом¹. Широко розгорнулось створення національних місцевих фахових організацій. Виступ української сторони був сенсаційним для польської. Офіційно виступати проти цього керівники ППСД не могли, бо дії УСДП впливали з організаційного статуту, заперечувати який було неможливо. Зате кожен з діячів ППСД особисто реагував на “сепаратистичні” заходи українських політиків.

Керівництво ППСД відмовилось посилати своїх представників на засідання партійних комітетів УСДП, хоч це була обов’язкова умова в загальному австрійському статуті для місцевостей зі спільним проживанням робітників кількох національностей. Ігнорувалися й інші заходи УСДП.

Один з керівників УСДП Теофіл Мелень зазначав, що необхідно вести енергійну працю в тих існуючих фахових організаціях, у котрих високий відсоток українських робітників. Ця праця повинна вестись в тому напрямі, аби організації прибрали природний український характер. Т.Мелень ставив завдання “удержувати контакт і вплив у тих існуючих фахових організаціях, в котрих процентово українські робітники знаходяться в меншості, аби останні відчули й се, що

¹ Земля і воля.— Львів.— 1907.— 7 черв.

для українського пролетаріату працюють побіч польські й українські товариші”¹.

Своє незадоволення з польського боку висловили і окремі робітники. “Ми польські робітники (Соколик, Львів.— *О.С.*), хочемо разом працювати з українцями. Не можемо ніяк (погодитись — *О.С.*) на ділене фахових організацій. Нині хотять ділити фахові організації українці, завтра сепаратисти. З того вийде тільки шкода для існуючих організацій”². І далі: “...ледве 12% усіх робітників у Галичині є фахово зорганізовані. І ми не можемо ніяк закривати очей, що один із чинників, які стоять на перешкоді до успішного організування українських робітників у фахові організації — се національний момент”³.

Та не всі українські соціал-демократи стояли на позиціях розділу фахових організацій. Проти виступали Старосольський і Косевич. На конференції УСДП у червні 1907 р. д-ру Косевичу таки вдалося сформулювати свій погляд у додатковій резолюції — “існуючих фахових організацій не належить ніколи розділювати”.

Складним було становище і серед керівництва УСДП. Зокрема, лідер українських соціал-демократів Микола Ганкевич, водночас залишався головою міського польського партійного комітету у Львові. Майже в аналогічній ситуації знаходився і Семен Вітик. Поділ партії на національні організації створював додаткові труднощі при виборній агітації. М.Ганкевич хоч і називав себе у 1908 р. “речником польських робітників”, вибори програв.

У 1909 р. відбулась остаточна конфронтація між УСДП і ППСД. Українця М.Ганкевича на високій партійній посаді було замінено поляком Й.Гудецом.

¹ Земля і Воля.— Львів.— 1907.— 14 черв.

² Земля і Воля.— Львів.— 1909.— 4 квіт.

³ Там само.

По окремих виборчих округах Східної Галичини на місце українських кандидатів до Галицького сейму і Австрійського парламенту вирішено було рекомендувати кандидатів польської національності. Хоч якщо проаналізувати виборчі кампанії у Східній Галичині до 1909 року, то польські кандидати від ППСД отримали свої посольські (депутатські) мандати завдяки підтримці українців. Скажімо, лідер польських соціал-демократів Г. Дашинський не пройшов при виборах на посла у Силезії, а був підтриманий у Східній Галичині. Погіршення стосунків між українськими і польськими соціал-демократами було зумовлено і певними поступками австрійської влади (влади віденської.— *О.С.*) щодо українців.

Обґрунтування керівництвом УСДП національної програми, однак, не означало, що всі соціал-демократи стояли на національній платформі. В кінці першого десятиліття ХХ ст. в УСДП простежується два напрями: один — націоналістичний (дано за термінологією тогочасної соціал-демократичної преси.— *О.С.*), другий — “об’єднавців”, тих, що хотіли з’єднати українські та польські інтереси в діяльності одних організацій і сором’язливо проходили повз національну ідею.

Початок Першої світової війни поставив перед європейською соціал-демократією проблему: яку тактику зайняти? кого підтримувати? Позицію австрійської соціал-демократії висловив її лідер Віктор Адлер: “Французькі соціалісти від першої хвилини війни, само собою розуміється так само як всі ми соціалісти в усіх краях Австрії стали на тім, що треба боронити рідний край. Се було не тільки їх право, се був їх обов’язок, зовсім так само як своє право виконували та свій обов’язок сповняли німецькі соціал-демократи, коли в часі голосування в німецькім парламенті 4 серпня та

2 грудня з найбільшою силою та торжественністю заявили, що вони тепер, коли війна, яку вони осуджують, вже вибухнула, що тепер вони віддадуть всі свої сили, останню краплину крові на оборону німецької країни та німецького народу, в якого склад входить як найдорогоцінніша його частина німецька працююча кляса”¹.

Що ж до російської соціал-демократії, то її представники, в силу відомого ставлення царату до демократичного руху, прийняли рішення: не підтримувати царський уряд у майбутній війні. Однак не всі російські сили, в тому числі і демократичного напрямку, яких причисляли до соціалістів погоджувалися із лозунгом “поразки власного уряду” у світовій війні. М.Ганкевич зазначає: “Але ж тепер знайшлися деякі російські соціалісти (!), що бажають побіди ордам того царя, який хоче доконати Україну, Фінляндію і інші народи, що хоче здобути Царьгород, що мріє здвигнути там столицю великої, ненажерливої всесвітньої держави, яка кнутом і каторгою диктувала б закони цілому світові!..”².

Розглядаючи російську ситуацію, безумовно, Микола Ганкевич був серед тих політиків, котрі ні за яких умов, тобто і в часі світової війни не могли виступати захисниками імперії і підтримувати російський уряд. Водночас його цікавить питання, а які ж сили підтримували цей уряд? З цього приводу М.Ганкевич зазначає: “На щастя революції і соціалізму зрадила переважно лише колишня революційна російська інтелігенція, яка масово пішла на службу чорносотенного патріотизму. Пролетаріат російський — робітники Росії, робітничі депутати у Думі і керманічі основних двох фракцій російської соціал-демократії (при цьому М.Ганкевич особливо виділяє “більшовиків”.— О.С.),

¹ Цит по: Микола Ганкевич. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна.— Б. м. в., 1915.— С.14.

² Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна... — С.22.

зісталися вірні революції і основному гаслу соціал-демократії — боротьба царатові!”¹. Наводить М.Ганкевич і слова лідера “більшовиків” Н.Леніна (так була підписана робота Ульянова-Леніна) з його книги “Соціал-демократія і війна”, котрий нібито бажав, “... щоб Україна мала свою державну самостійність...”². Але одночасно це буде така самостійність “... при котрій буде вона мати змогу досягнути необхідного для пролетаріату культурного розвою”³.

Певна частина із середовища російських соціал-демократів твердила, що аналогічна до російської ситуація існувала в австрійській державі. З цим не погоджувались українські соціал-демократи у Галичині і, зокрема, М.Ганкевич, котрий зазначав: “... російський соціал-демократ Л.Троцький не бачить ніякої різниці між Австрією і Росією. Навпаки, його антипатії звернені більш проти Австрії. Він мече громи на тих соціалістів, що поважились творити легіони проти царату, бо тим вони — мовляв — поповнили “злочинну авантюру”, в’яжучи свою долю з долею “згнилої Австрії”⁴. Українські соціал-демократи у Галичині та Буковині заперечували тезу Л.Троцького, котрий вважав національне питання пережитком минулого, а сучасний йому історичний поступ розглядав як боротьбу соціалізму із світовим імперіалізмом.

Ближчою для галицьких соціал-демократів була позиція К.Каутського і його слова: “Хто каже: демократія, суверенність люду, сей каже: визволення з під всякого панування наїздників, сей каже: національна воля і самостійність кожної нації”⁵. Ці слова К.Каутського, що

¹ Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна... — С.19.

² Там само. — С. 23.

³ Там само. — С.22.

⁴ Там само. — С. 25.

⁵ Цит. по: Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна.— Б. м. в., 1915.— С.26.

були сказані про балканських слов'ян розглядались соціал-демократичними діячами як актуальні в рамках Австро-Угорщини.

В Австрії ці принципи отримали свою оцінку теоретика соціал-демократії О.Реннера*: “Принцип національності, який західноєвропейська історія висунула і сформулювала в дев'ятнадцятому столітті і там є вже пережитий в столітті двадцятому, розпочинає нині свій революційний військовий похід на Сході...” І далі: “До нового життя, повного ясної будучности прокидаються безісторичні народи, до героїського бою пориваються історичні народи — отсе, найважніші внутрішні причини війни на Сході”¹. Українська соціал-демократія у Галичині відмічала загальний порив і піднесення, особливо серед інтелігенції та молоді, що навчалась проти “чорносотенного варварства”, розуміючи під цим Росію і її військові сили, що наступали на Галичину. З цього приводу М.Ганкевич писав: “І проти сего походу чорносотенного варварства зірвалася ціла українська суспільність Галичини. Молоде її покоління пішло в легіони стрілецькі, — воскресли спомини давнього “славного Запорожа”, нав'язалась нитка історична до давньої Січі, що її цариця Катерина зруйнувала. А всі політичні партії українські заявили, що найбільшим і єдиним ворогом України є царат. І ті російські українці, що опинились за кордоном, поза теплим крилом царофільських “визволителів”, стали теж в один ряд проти ворога поступу і свободи, проти ката українських селян, тюремщика соціалізму, проти царської Росії...”².

* Ці принципи стали основою поділу австрійської соціал-демократії за національною ознакою, теоретично обумовили появу Української соціал-демократичної партії Галичини і Буковини.

¹ Цит. по: Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна.— Б. м. в., 1915.— С.19.

² Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна.— Б. м. в., 1915.— С.29.

Безумовно, що центральною проблемою для УСДП у Галичині, як і українських соціал-демократів у підросійській Україні було падіння російського царизму, із знищенням якого пов'язували вирішення соціальних і національних проблем не лише українців в Австрії і в Росії, а розглядали цю подію у загальноєвропейському контексті: "... Тут, на Сході Європи, важиться найважніша боротьба, що тут рішається доля й будучність європейської демократії, європейського соціалізму"¹.

Голова центрального комітету Української соціал-демократичної партії Галичини і Буковини Володимир Темницький у статті "Українська соціал-демократична партія Австрії і війна" вказує на те, що для відповіді на запитання, як Українська соціал-демократична партія Австрії ставиться до світової війни, треба визнати, що сучасна війна — це не одна війна, а декілька. Так війну Німеччини проти Англії він розглядає як типово імперіалістичну — "се змагання промислового капіталізму до якнайбільшого поширення сфери свого панування і визиску"². Що ж до російської війни проти Австрії, то, на думку В.Темницького, вона має інший характер. В російсько-австрійському протистоянні, як центральну проблему, він виділяє слов'янське питання. "В Австрії живе кілька мільйонів Українців і Поляків. В конституційній державі добули ці народи певні свободи та права і це стало сіллю в оці царату, що є держава, в якій Слов'янам лучче живеться, ніж в Росії. Росія побачила, що Австрія може стати державою, в якій слов'янські народи матимуть свою рівноправність і спроможність всестороннього свобідного розвитку. Росія почула, що Австрія стає її суперником у приєднуванню слов'янських народів. І тому рішила

¹ Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна.— Б. м. в., 1915.— С.29.

² Див.: Робітничий Прапор.— 1915.— квітень.

Росія відбити від Австрії Галичину, завести там панування нагайки, тюрми та заслання, здавити і знищити все, що галицькі українці довголітньою працею та боротьбою собі придбали, щоби російські українці не тяготіли до Австрії. Ось де причина війни Росії проти Австрії”¹. Таким чином проблема боротьби Росії за Галичину, розглядалась галицькими політиками, як центральне питання російсько-австрійського протистояння і розв’язання війни між ними.

Позиція галицьких соціал-демократів — “лінія на підтримку власних урядів” у війні, в тому числі і австрійського базувалась на тезі відстоювання досягнень європейської цивілізації у двобої із російським царатом. “... Нині царат іде на Європу, щоби знищити усі її духовні скарби і найвисший її скарб: волю! Щоби розтрошити демократію і завести панування кнута... Обов’язком кожного, не треба аж соціаліста, але кожного поступового європейця — боронити сих скарбів! Мало того, щоб оборонити — треба подбати, щоб тому азійському наїздникові завдати смертельний удар!..”².

Власну платформу підтримки Австрії у її боротьбі з Росією керівництво УСДП Галичини і Буковини пов’язувало із вирішенням українського питання. Це виглядало так, що “... розбите царської імперії, бо тільки з руїною сеї імперії впаде остання твердиня всесвітньої реакції, наблизиться день політичної самостійності України, надійде день тріумфу соціалізму у всіх краях цивілізованого світу”³. Водночас заявлялось: “З сеї причини У.С.-Д.П. Австрії уважає війну проти Росії не лише війною в обороні прав і свобод, якими тішиться український народ в Галичині, але і війною визволення мільйонів українського народу з-під російського гніту і неволі. В сей спосіб війна проти Росії має характер бо-

¹ Робітничий Прапор.— 1915.— квітень.

² Там само.

³ Там само.

ротьби за свободу. Розгром царської Росії на полях битви мусить принести визволення цілому народові Росії. Програна (поразка.— *О.С.*) царату і царських військ — се виграна російського люду, виграна народів Росії”¹. Поразка російського царизму у війні, розцінювалася соціал-демократичними керівниками у Галичині і Буковині як важлива умова побудови майбутньої демократичної Росії, а також як можливість національно-державного визначення численних народів Російської імперії.

Що ж до позиції українських соціал-демократів у Росії, то вона визначалася тим, що вони стояли на засадах “єдиного українського соціалізму” і всі питання, не лише тільки національне, бажали спільно вирішувати із українськими соціал-демократами Галичини і Буковини.

Українські соціал-демократи, що діяли на Наддніпрянській Україні, так заявили про свої стосунки із галицькими соціал-демократами: “З українською соціал-демократією Галичини і Буковини нас завше лучили братерські зв’язки, а за сі останні місяці кривавого світового пожару доля ще міцніше нас зв’язала з галицькими і буковинськими товаришами. Цей зв’язок і далше буде скріплюватись співробітництвом на сторінках “Робітничого Прапора”².

“Мимо всіх різниць в умовах пролетарського руху в Галичині і на Україні — український національний рух висунув перед всіми українськими соціал-демократами ряд спільних питань, котрі мають бути теоретично розв’язані спільними силами. Націоналізм і інтернаціоналізм, відношення до буржуазного націоналізму, автономія і федерація, національний момент в організаційній політиці — належить до таких питань, які є

¹ Робітничий Прапор.— 1915.— квітень.

² Там само.

однаково важні як для російських українських соціал-демократів, так рівно ж і для їх товаришів з Австрії, — і які дають нам право говорити про єдиний український соціалізм як теоретичну *summ'у summaum* всіх еманципаційних (емансипаційних.— *О.С.*) стремлінь українського пролетаріату по обидва боки кордону”¹. Однак в сумі цих устремлінь українського пролетаріату національна проблема, звичайно, займала не пріоритетне місце.

III. Українська національна ідея у діяльності національно-демократичної партії Галичини на поч. XX ст.

Український суспільно-політичний рух кінця XIX ст. у Галичині логічно вів до утворення потужної національної партії. Організована у 1899 р. *Українська національно-демократична партія* (УНДП), на чолі якої стояли Ю.Романчук, К.Левицький, Є.Левицький, В.Охримович, а також М.Грушевський та І.Франко* об'єднала передові українські сили, що поставили довготривалу мету боротьби за національну незалежність. Вже в 1894 р. група Ю.Романчука “розірвала порозуміння з урядом”, відійшла від “нової ери”,

¹ Наш голос.— 1910.— листопад ч.І.— С.6. (в Києві).

* М.Грушевський та І.Франко невдовзі вийшли з партії. М.Грушевський так пояснює свій вихід з партії: “Одначе, переконавшись скоро, що проведена реформа (М.Грушевський має на увазі створення УНДП.— *О. С.*) не увільнила народовецьку партію від її старих прикмет, я по кількох місяцях виступив з комітету, разом з д-ром Франком відсунувся від участі в партійній діяльності народовців і не раз виступав проти похибок їх політики, являючись разом з д-ром Франком й молодшими товаришами репрезентантами лівішого напрямку, який заступив заснований в 1898 р. журнал Літературно-науковий Вісник” (*Грушевський М.* Автобіографія (Друкується як рукопис).— К., 1926.— С.10—11.

показавши, що майбутнє належатиме національно цілеспрямованим радикально настроєним силам.

1900 року УНДП проголосила програму-максимум, де поставила завдання на перспективу: соборна незалежна Україна, “де б усі частини нашої нації з’єдналися в одну новочесну культурну державу”. Як безпосереднє завдання постала необхідність домагатися окремої української провінції в Австрії із своєю окремою адміністрацією і своїм українським сеймом. УНДП випереджувала інші українські партії, утворюючи повітові і місцеві комітети, організовуючи господарське і культурне життя. УНДП стала вирішальною політичною силою галицьких українців у боротьбі за здобуття національно-політичних прав.

Коли частина членів радикальної партії перейшли в ряди українських національних демократів, то вони визнавали, що їх попередня партія діяла як вузько становна організація (охоплювала один фактично стан — селянство — *О.С.*), теоретичною базою для неї стали соціалістичні основи. Певні помилки допускались і в практичній роботі. Не завжди оправданими були “нагінки” на церковне керівництво і рядових священиків. Дослідник С.Баран вважає також, що Іван Франко, Євген Левицький, В’ячеслав Будзиновський, Теофіль Окуневський прагнули до практичної роботи разом із групою відомих народівців, як от: Юліан Романчук, Кость Левицький, Євген Олесницький та ін.¹

Суттєвим у роботі національних демократів була організація партійної роботи у повітах. Тобто, фактично УНДП першою з українських партій створила осередки, котрі діяли на місцях, у повітових центрах і, навіть, се-

¹ Баран С. Наша програма і організація. Програма і організація української національно-демократичної (народної) партії.— Львів: Друк. “Діла”, 1913.— С. 8.

лищах. Все це вело до того, що невдовзі УНДП стала справді всенародною партією.

Програмні вимоги УНДП дуже перегукувались із вимогами котрі були поставлені Головною Руською Радою ще у 1848 р. Партія вимагала поділу Галичини на східну частину (з Лемківщиною) руську (українську) з руським (українським) сеймом у Львові і на західну польську (мазурську) (без Лемківщини) з польським сеймом у Кракові. Аналогічне завдання ставилось і по відношенню до Буковини: поділ її на руську (українську) частину і волоську (румунську) та приєднання української частини Буковини до Східної Галичини. Тобто це була програма утворення однієї української провінції в австрійській державі.

У випадку такого поділу Галичини і Буковини і утворення однієї української провінції у Львові повинен був утворитися власний український сейм; намісник і краєвий маршалок також повинні були бути з українців, українські урядники очолювали б староства, повітові управління, суди, податкові установи, пошту, залізниця та ін.

Програма вимагала також введення у Галичині української мови як урядової.

У зв'язку з тим, що новий виборчий закон 1907 року не забезпечував повноцінного представництва українців у парламенті, а по виборах до сейму ще продовжувала діяти стара куріальна система, програма УНДП пропонувала: "... заведення пропорціональної репрезентації національних меншостей у всіх публічних інституціях. Пропорціональна репрезентація полягає в тому, що кожна національна меншість відповідно до свого числа законом має забезпечити відповідну кількість своїх відпоручників (репрезентантів) в публічних інституціях, наприклад, в радах повітових, громадських, шкільних і т.д. Таке право заведено вже на Буковині і в Моравії і

се причинилося значно до злагодження спорів між народностями. Як би се право [було] заведено і в Галичині, то тоді мали би ми в кожному місті (напр. у Львові) в міській раді своїх заступників, котрі брали би в оборону наших людей і не допускали би до польщення міст”¹.

В програму також входив цілий комплекс вимог котрі стосувались політичних свобод.

Окремим розділом у програмі були економічні (господарські) справи. Вимоги УНДП в економічному плані, можливо, найбільше вирізняли їх з поміж інших політичних партій. УНДП вимагала у Галичині перерозподілу землі з тим, щоб селяни володіли 58 моргами землі із кожних 100 моргів, а решта, тобто 42 морги належали дідичам. Земля у такій пропорції повинна була перерозподілятися, а фактично забиратись у дідичів для утворення даного співвідношення наділів шляхом примусового державного викупу².

УНДП виклала у програмі цілу низку завдань по організації селянства у товариство “Сільський Господар”, утворення кредитних спілок, молочарських спілок, спілки для збуту худоби та ін.

Найважливішими для селян реформами повинні були стати:

- примусовий викуп більшої земельної власності (панської землі) на загальну власність народу і віддання цієї викупленої панської землі (рілля, лани і пасовища) безземельним і малоземельним селянам..., при чому всі ліси мали би стати власністю краю;
- віддовження селянських ґрунтів з гіпотечних (заінтабульованих на ґрунті) довгів при допомозі держави;
- проведення при допомозі держави і краю комасації (злуки) розкиданих парцель в одну або дві парцелі і

¹ Цит. по: *С.Баран*. Наша програма і організація... С. 11.

² Там само.— С. 12

меліорація ґрунтів; регуляція рік і диких потоків, охорона лісів перед нищенням їх несовісними панами; реформи закону ловецького (мисливського.— *О.С.*) і про риболовлю в користь наших селян;

- закладання рільничих, промислових і торговельних шкіл¹.

В економічному блоці вимог керівництво УНДП Галичини ставило перед австрійським урядом завдання проведення належної митної політики, котра би відповідала інтересам держави. Природньо, що такі речі як митна та тарифна політика повинні були широко обговорюватись у віденському парламенті і центральне керівництво змушене було будувати свою економічну політику із врахуванням завдань розвитку провінцій, в їх числі й Галичини та Буковини.

Комплекс питань, пов'язаних із належною соціальною підтримкою населення розроблявся в плані організації державної допомоги. Ця допомога включала підтримку і організацію різних господарських товариств і спілок (організації кредитних кас, торговельних спілок, продуктивних товариств — молочарень, майстерень по виробництву дахівки і ін.; консумційних — спілкові крамниці по закупівлі хліба, м'яса, одягу і ін.^{2*}

Серед вимог УНДП і проведення податкової реформи для Галичини і Буковини. Реформа , як зазначалось у програмі включала: "... знесення всіх дотеперішніх без-

¹ *С.Баран*. Наша програма і організація... — С. 12.

² Цит. по: *С.Баран*. Наша програма і організація... С. 13.

* Реалізація економічного блоку програми сприяла тому, що зміцніла матеріальна база національного руху. Утворились національні економічні установи — “Народна торгівля”, “Дністер”, Крайовий кредитовий союз, Сільський господар, Крайовий ревізійний союз, Союз молочарських спілок, союз для збуту худоби. Створений Центральний союз українських кооперативів мав близько 550 філій і 180 тисяч членів // Історія України. Нове бачення. У двох томах. Т.1.— К.: Україна, 1995.— С.345.

посередніх і посередніх податків та інших публічних да-нин і оплат, а введення на їх місце загального прогресивного податку доходного, маєткового і спадкового з увільненням від податків такої кількості доходів, яка конечно потрібна до життя (є це так зване “мінімум екзистенції”)¹. В цьому ж розділі подавалось положення про прогресивний податок. На думку укладачів програми УНДП він полягав у тому, що “... від більшого доходу платиться більший процент податку, наприклад, від двох тисяч корон 10 к або пів процента від доходу; від п’яти тисяч — 100 к, тобто два проценти; від десять тисяч — 300 к або три проценти і т.д. Водночас керівництво УНДП розуміло, що проведення такої податкової реформи це справа майбутнього, що стосується нинішнього часу, то члени партії вимагали ліквідації податку для найбільш бідних верств населення (особливо це стосувалось “номерового податку” по селах)².

Вимоги соціальних гарантій, викладені у програмі стосувались і таких питань як формування робітничого законодавства, визначення часу зайнятості для працюючих, забезпечення у випадку хвороби чи інвалідності, забезпечення по старості. Okремо ставились вимоги забезпечення прав українців-переселенців (гарантії їх прав під час дороги і на чужині)³.

Програма УНДП ставила також вимогу зменшення видатків на військо і скорочення часу військової служби. В перспективі планувалось, що військо буде замінене народним ополченням (міліцією)⁴.

Проте, найважливішою економічною вимогою УНДП, про що зазначалось і в самій програмі, була ви-

¹ Баран С. Наша програма і організація... — С.13.

² Цит. по: С.Баран. Наша програма і організація... С. 13.

³ Там само.

⁴ Там само.

мога примусового викупу панської землі, тобто вимога проведення земельної реформи. Це було завдання, що ставилось на перспективу, з вирішенням котрого пов'язували заспокоєння “земельного голоду” у Галичині. Водночас розв'язання цієї проблеми розглядалось як важливий засіб піднесення економічного стану українського населення в Австро-Угорщині.

Широкий комплекс заходів намічала УНДП у справах культури. Висловлювалась вимога утворення окремої української крайової шкільної ради у Львові для всіх українських шкіл; поділу існуючої крайової шкільної ради на дві окремі незалежні одна від одної секції — українську для українських шкіл і польську для польських шкіл. Крім цього повинні були засновуватись окремі окружні шкільні ради по повітах (утворювались українські школи, що підлягали контролю з боку українських окружних шкільних інспекторів).

Серед важливих громадсько-політичних проблем Галичини було і питання відкриття у Львові українського університету. В програмі УНДП містилась вимога заснування українського університету у Львові і в разі необхідності й інших вищих навчальних національних закладів¹. Водночас містились вимоги заснування в українській частині Галичини і Буковини українських середніх шкіл — гімназій, реальних шкіл, учительських семінарій, а також фахових середніх шкіл — рільничих, промислових і торговельних училищ. В українській частині Галичини і Буковини ставилась вимога наявності достатньої кількості народних шкіл. Окреме положення стосувалось мови викладання: “Жадаємо, щоби в українській частині Галичини і Буковини у всіх публічних школах отже і таких, де є польська, волоська (румунська) або німецька викладава мова,

¹ Баран С. Наша програма і організація... — С. 14.

наша українська мова була обов'язковим предметом науки”¹.

Розділ присвячений освітнім вимогам завершувався положенням: “Домагаємося ... безплатної науки у всіх публічних школах і публічної допомоги від держави, краю, повіту і громади для улекшення науки убогим дітям в народних школах через досторчання їм поживи, одягу і шкільних книжок та шкільних знадобів, а се тому, щоби весь наш нарід став народом письменним і просвіченим.”²

В справах церковних УНДП вимагала свободи релігії та повної рівноправності для всіх релігій та обрядів. А також ставила вимогу “... знесення права патронату і впливу правительства при обсаді церковних урядів та законного запоручення нашим громадянам більшого впливу на обсаду парафій.”³

Окремі положення програми стосувались зв'язків галицьких і буковинських українців з усім масивом українських територій і українським етносом, що проживав на них. В програмі зазначалось: “наш руський (український) нарід мешкає не лише в Австрії (в Галичині і Буковині), але і поза її границями (в Угорщині і Росії) наша партія буде старатися нав'язати і підтримувати зносини з угорськими і російськими Русинами (Українцями), щоби витворити почуття національної (народної) єдності на цілій землі, замешканій нашим народом і щоби на цілім просторі руських (українських) земель наш нарід здобув собі повну свободу та став паном своєї долі”⁴.

У 1907 р. галицькі українці вступили в новий етап своїх виборчих змагань. Перші вибори до парламенту

¹ Баран С. Наша програма і організація... С. 14.

² Там само.

³ Цит. по: С. Баран . Наша програма і організація... С. 15.

⁴ Баран С. Наша програма і організація... С. 15..

згідно з новим виборчим законом дали українським партіям 27 мандатів з Галичини і 5 з Буковини. “Український клуб” розпочав свою роботу із складання державно-правової заяви від 20 червня 1907 року, де першим стояло положення про необхідність введення в Австрійській державі національно-територіальної автономії¹. Тактика клубу була наступною: опозиційне відношення проти кожного уряду, коли він не сприятиме самостійному розвитку українського народу.

Австрійський уряд займається українськими справами. Його на загальне позитивне відношення до українського питання приводить до посилення антиукраїнського руху польських сил у Галичині, які блокуються з москвофілами. Намісник граф Андрій Потоцький підтримує москвофільський рух. Під час виборів до сейму 1908 року мали місце великі зловживання з боку польської адміністрації. У відповідь на вбивство селян під час виборів на Тернопіллі український студент Мирослав Січинський здійснює 12 квітня 1908 року атентат над намісником А.Потоцьким. У львівському університеті повторюються заворушення і бійки між польськими і українськими студентами, під час яких у 1910 році загинув український студент Адам Коцко.

Під впливом цих подій і у зв'язку із загостренням стосунків з Росією у 1912 році австрійський уряд демонструє свою підтримку українців. Це виявилось у виданні інструкцій для властей у Галичині про однакове трактування обох націй, у намаганні полагодити питання урядової мови у Галичині, питання мови викладання у Львівському університеті, бажанні вводити кафедри з українською мовою викладання, усунути перешкоди при створенні українських середніх шкіл, унормувати справу

¹ Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-ох томах.— Львів; Станіслав; Коломия: Рідна школа.— Т.3.— С.640.

урядової мови у громадах, запрошувати українських урядовців до роботи в центральних установах у Відні.

Українські послы ставлять вимогу мати свого міністра* (можливо, тому Ю.Романчук став заступником президента парламенту.— О.С.) Радикали висувають програму державної допомоги селянам, не кажучи вже про давні гасла: національного поділу краю і поділу Шкільної Ради.

Однак ініціаторами консолідації українських політичних сил у Галичині стають все таки лідери національної демократії.

7 грудня 1912 р. у Львові відбулася нарада* українських політичних партій, де обговорювалась політична ситуація на Балканах, у зв'язку із загостренням відносин між Росією та Австро-Угорщиною і майбутня доля Галичини на випадок війни¹.

На нараді після довгих дискусій було проголошено: "...З огляду на добро і будучність українського народу по обох боках кордону, на случай оружного конфлікту між Австрією і Росією, ціла українська суспільність одностійдно і рішучо стане по стороні Австрії, а проти Російської імперії як найбільшого ворога України". Українські політичні сили у Галичині повинні були консолідуватись. Свідченням єдності стало те, що націо-

* Польські сили вимогу міністра для Галичини, а згодом і цілого міністерства для Галичини поставили вже у 1848 р. Австрійський двір затвердив посаду міністра для Галичини. Проблема для українців полягала у тому, що на цю посаду призначались виключно польські представники.— Детальніше див.: *Zbigniew Fras. Florian Ziemiałkowski (1817—1900). Biografia polityczna.*— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991.

* Дехто з дослідників писав про таємний характер наради. Таємною вона не могла бути, оскільки було 200 учасників, а рішення приймалося в ході активної дискусії.

¹ Історичні постаті Галичини XIX—XX ст.— Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961.— С.141.

нальні демократи, радикали і соціал-демократи утворили міжпартійну національну Раду.

Черговий з'їзд УНДП в кінці 1912 р. підтвердив, що партія ставить головним завданням боротьбу “до повної державної незалежності всього з'єдиненого українського народу”. Майбутня українська держава, що згідно з проектом включала землі російської України й західно-українські території, передбачалась як автономна в рамках Австрії.

Діяльність українських політичних сил привела на початку 1914 року до ухвалення в сеймі нового краєвого статуту і нової системи виборів до сейму. Куріальна система ще зберігалась, але в сільській курії було введено безпосереднє голосування й додано нову курію загального голосування. Галицький сейм повинен був складатись із 228 депутатів, з яких 62 мандати резервувались за українцями. Українцям гарантувались постійні місця в робочих комісіях сейму та краєвих установах. Передбачено було через 5 років відкрити український університет. Закріпити ці здобутки не вдалось, оскільки почалася Перша світова війна.

Початок Першої світової війни привів до того, що українські сили у серпні 1914 р. утворили у Львові Головну Українську Раду (ГУР), яка виступала координатором української національної політики і повинна була займатись формуванням українських січових стрільців. У заяві ГУР до українського населення зазначалося, що “погром Росії принесе визволення або всієї України, або бодай частини її — а се прискішить визволення решти України”.

Національні гасла українців мали своїх противників і насамперед, це польська адміністрація у Галичині і польські сили при віденському цісарському дворі. Вже

утворення загону Українських січових стрільців¹ показало, що польська сторона сприйняла це без ентузіазму. Більше того, польські політики поширювали чутки про “руську зраду”. Причини військових невдач Австрії на фронті у Галичині вони пояснювали лояльним ставленням українського населення до Росії. Польські сили сприяли поширенню австрійського терору проти українців у Галичині.

Урядові кола не дозволили сформувати окреме українське військо, а погодились на формування обмеженого легіону УСС, що став частиною австрійського війська.

Після окупації у вересні 1914 р. російською армією Галичини керівники українських політичних партій перемістилися у Відень. У травні 1915 р. тут було утворено Загальну Українську Раду на чолі з Костем Левицьким*. У червні 1915 р. під тиском австрійського наступу російські війська залишили Львів. Національні сили утворили у місті “Український комітет”, який займався політичними, господарськими і культурними справами.

Однак 4 листопада 1916 р. австрійський цісар за згодою імператора Німеччини дарував Польщі право створювати на звільнених під час війни польських територіях, які входили до складу Російської імперії національне державне формування. Польське Королівство повинно було стати кроком до відновлення Польщі як держави. Цей документ, відомий як “Акт двох цісарів”, перекреслював можливість надання офіційним Віднем автономії для Східної Галичини. В умовах війни це означало б початок збройного

¹ Українські січові стрільці. 1914—1920.— Львів, 1935.— С. 17—18.

* Попередню Головну Українську Раду у Львові також очолював Кость Левицький.

конфлікту між поляками та українцями, а одночасно вело б до розпаду Австро-Угорської імперії.

“Акт двох царів” означав крах проавстрійськи налаштованої Загальної Української Ради. Українські посли у Відні звинувачували Костя Левицького як керівника ЗУР, що він не перешкодив підписанню цього документу. Новим керівником української парламентської фракції став Євген Петрушевич. У прийнятій посольською групою відозві зазначалось, що “український народ ніколи не зречеться права національної автономії своєї території й утворення окремого українського коронного краю в межах Австрії”. Чергова заява про свою покірливість перед австрійським двором, однак, не змінювала політичну ситуацію.

Наступив 1917 рік. У Петрограді 27 лютого почалась революція, що привела до падіння царської династії Романових і відкрила перспективу майбутньої самостійності України.

*

*

*

3(16)—7(20) березня 1917 року представники від політичних партій і громадських організацій утворили у Києві Українську Центральну Раду¹. Президію Центральної Ради очолив Михайло Грушевський. III Універсалом від 7(20) листопада 1917 року Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку (УНР).

Проголошення УНР викликало захоплення з боку українських політичних сил Галичини. Кость Левицький у вітальній телеграмі висловлював надію на злуку всіх українських земель. Водночас галицькі політики

¹ Історія України. Нове бачення. У двох томах. Т. II.— К.: Видво “Україна”, 1996.— С. 5.

просили уряд УНР порушити питання про автономію Галичини перед делегацією Австро-Угорщини на переговорах у Брест-Литовському.

Переговори у Брест-Литовському розпочалися 28 грудня 1917 р. (9 січня 1918 р. за н.ст.). У мирній конференції брали участь близько 400 офіційних і неофіційних представників країн-учасниць. Українська делегація була однією з найменш чисельних. Однак, як зазначив керівник австро-угорської делегації граф О.Чернін у своєму щоденнику: “Українці різко різняться від російських делегатів. Вони багато менш революційні і непомірно більше цікавляться власним краєм як загальним соціалізмом... Їх змагання спрямовані на те, щоби стати якомога хутче самостійними. Вони ще не зовсім ясно здають собі справу: чи це має бути повна міжнародна самостійність, чи самостійність у рамцях російської федеративної держави...”¹ Позиція української делегації зводилася до територіальної цілісності УНР, а значить “приєднання до України — Холмщини, Підляшшя й плебісциту в Східній Галичині, північній Буковині та Закарпатської Україні”². Подібна позиція виглядала територіальною претензією до Австро-Угорщини і викликала заперечення австро-угорської делегації. Обговорення питання про статус Галичини завершилось тим, що українська делегація задовільнилась обіцянкою створення автономії українських земель у складі Австро-Угорщини.

І справді, договір, що його підписали 26 січня (9 лютого) 1918 року представники УНР з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, включав додатковий протокол “Таємний договір про Галичину та Буковину”. В ньому зазначалось, що “...австрійський

¹ Цит. по: *Верстюк В.* Українська Центральна Рада. Навчальний посібник.— К.: Заповіт, 1997.— С.239.

² Там само.— С.239—240.

уряд пропонує обом палатам Державної Ради проект закону, силою якого ті частини Східної Галичини, де переважає українське населення, будуть віддалені від королівства Галичини і злучені з Буковиною в один суцільний коронний край. Цей намір австрійський уряд має здійснити найпізніше до 31 липня б.р. Австрійський уряд всіма засобами, які дає йому конституція, змагає до того, щоби цей законопроект одержав силу закону”.

Та сили закону цей таємний протокол не набув. Якщо уряди Німеччини, Болгарії і Туреччини протягом липня-серпня 1918 року ратифікували Брестські протоколи, то Австро-Угорщина зволікала з вирішенням цих домовленостей. І коли Австро-Угорський уряд уже погодився винести умови Брестського договору на розгляд парламенту, то під тиском польських послів це питання було знято з обговорення. Окрім того, австрійська дипломатія заявила, що анулює “Таємний договір про Галичину та Буковину”. Цим кроком австрійські власті повністю відмежувались від українських сил Галичини та Буковини.

Справа української Галичини залишилась справою самих українців, щоправда вирішувалась вона національними силами по-різному. Якщо народний комітет УНДП у Львові виступив за підготовчу роботу з метою захоплення влади у Галичині, то члени Української парламентської репрезентації у Відні продовжували вірити, що Австрія справедливо передасть українцям галицьку територію. Згодом окремі політики почали посилятись на цісарський маніфест “До моїх вірних австрійських народів!” від 16 жовтня, який проектував майбутню Австрію як федеративну державу, де кожен народ буде мати “власний державний організм”.

Однак маніфест цей вже не заспокоював, а посилював національний рух. 19 жовтня 1918 р. у Львові відбулись збори народних представників Галичини, Бу-

ковини та Угорської України. Голова Української парламентської репрезентації Євген Петрушевич проголосив про утворення Української держави на етнічно-українських територіях Австро-Угорської імперії. В окремому державному утворенні виділялись “...ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Сигет та українська полоса північно-східної Угорщини...”¹. Держава проголошувалась як автономна у складі Австро-Угорщини. Окремі політики, зокрема Микола Ганкевич, виступали за з’єднання українських земель в Австро-Угорщині з Наддніпрянською Україною в одну велику Українську Державу. Та більшість політичних діячів заперечували йому, мотивуючи тим, що держава на Наддніпрянщині ще є слабкою і що це може привести до конфлікту з Польщею, а автономія у складі Австро-Угорщини є захистом українців від польських посягань. Офіційна делегація галицьких українських репрезентантів відбула до Відня, щоб офіційно подати текст новітньої відозви.

Польські сили у Галичині не стали чекати вирішення українського питання цісарем. 28 жовтня у Кракові була утворена Ліквідаційна комісія, яка повинна була взяти усю владу в краї до своїх рук.

У цих умовах львівська Національна Рада дала згоду голові Військового Комітету Дмитру Вітовському підняти збройне повстання в ніч на 1 листопада. Група молодих офіцерів зібрала всіх солдатів-українців, що служили в австрійських частинах Львова, і заволоділа містом. На міській ратуші висів синьо-жовтий прапор. Представники Української Національної Ради протягом дня перейняли за протоколами, із збереженням юридич-

¹ Цит. по: *Андрухів І. Кость Левицький: сторінки життя.*— Івано-Франківськ, 1995.— С.41.

них формальностей цивільну і військову владу. Було прийнято відозву Національної Ради до населення Галичини, яка проголошувала: “Український Народе! Голосимо Тобі святу вість про твоє визволення з віковичної неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний громадянин Української Держави”.

ПРОБЛЕМА ВИБОРЧОЇ РЕФОРМИ ДО АВСТРІЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ У ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Друга половина ХІХ ст. є переломною в історії суспільно-політичної боротьби в Україні, зокрема в Галичині, яка стала осередком для всього українського національного руху. У краї зростає процес національного самоусвідомлення українських народних мас, який утверджується в упертій боротьбі проти існуючої австрійсько-польської адміністрації. Незважаючи на те, що місцева галицька адміністрація мала підтримку з боку центрального австрійського уряду, усієї державної системи управління, що їй були підпорядковані органи самоуправління у Галичині, що вона володіла величезною земельною власністю, значними фінансовими і культурними засобами, вона так і не змогла спинити зростаючого руху українських національних мас. Значно це зумовлювалося приходом до суспільного життя нового покоління галицької інтелігенції, яке відзначалося широтою політичного світогляду, глибокими професійними знаннями, відвагою і рішучістю.

Зростання національної свідомості народу, його політичне, культурне й економічне відродження викликали шалений опір польських адміністративних кіл, які висунули шовіністичну концепцію “польського національного стану посідання” у Галичині, намагаючись “довести польський характер” Галичини.

Збереження, закріплення і поширення “польського національного стану посідання” у Галичині стало гаслом, що об'єднувало всі польські шовіністичні сили, політичні партії в один фронт боротьби проти українського національно-політичного і культурного ру-

ху. Під цим гаслом йшла боротьба проти збільшення кількості числа українських шкіл, поширення прав української мови в адміністрації, суді, виділення коштів з державного і крайового бюджетів на українські культурні та господарські потреби, проти кожного призначення українця на державну посаду¹.

Населення краю виявило всезростаючий опір антиукраїнській політиці польської адміністрації у Галичині. Провідниками національно-визвольного руху з почату ХХ ст. виступили українські політичні партії: національно-демократична, радикальна, українська соціал-демократична.

Отже, бачимо, що започаткований у другій половині ХІХ ст. український національний рух у Галичині на початку ХХ ст. набуває ширших розмірів і досконалих форм.

На переломі ХІХ—ХХ ст. українці Галичини все глибше почали усвідомлювати свої національні інтереси. Їх обстоювання вони вбачали у діяльності українського парламентського представництва в австрійському парламенті. Суспільно-політичне життя українців галицького краю проходило як у боротьбі за нові виборчі мандати для своїх представників, так і за реформу існуючої системи курій по виборах до австрійського рейхсрату (парламенту — *О.С.*), що не давала змоги українцям вибирати більш численної групи своїх послів. Саме тому, виборчий рух активізував національну інтелігенцію, викликав величезні селянські віча, робітничі страйки². Можна вважати, що боротьба за виборчу реформу стала для українців Галичини все-

¹ Див.: *Кондратюк К.К.* Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття. Тернопіль, 1993.— С.10.

² *Возняк М.С.* Іван Франко про національне питання і шляхи його розв'язання в Галичині. // Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. одинадцятий.— Львів: Вид-во Львів ун-ту, 1964.— С.16.

народною справою. Шляхетсько-консервативні кола Галичини відповіли на народні рухи за новий виборчий закон, за посольські мандати масовими репресіями*.

Громадсько-політичне життя Східної Галичини відзначалося активними виступами українського студентства. Не тільки у Львові, але й у Відні, Празі, Кошице та інших містах австрійської держави студенти-українці жваво відгукувались на всі явища суспільного життя імперії, особливо Галичини.

Українські студенти у Галичині також брали участь у рухові за демократичну реформу виборів до австрійського парламенту. У ній вони вбачали можливість подальшого відстоювання прав національної української школи. Особливою гостротою відзначався виступ студентів-українців Львівського університету у січні 1907 року, в результаті якого було заарештовано близько 100 чол. Ув'язнені оголосили голодівку¹. Українське населення виявило повне розуміння справи, за яку боролася молодь. Зокрема, зі Снятина писали до редакції газети "Громадський голос": "Посилаємо вам гроші, зібрані товариством "Руська міщанська читальня в Снятині". Зложили їх самі члени того товариства, щоб ви їх ужили для тих руських мучеників, то є академіків (студентів — О.С), що тепер сидять у тюрмі за справу

* 1897 р. в ході виборів вбито 8, поранено 50, заарештовано 1000 чол. — Див.: Торжество історичної справедливості.— Львів: Вид-во Львів. ун-ту.— 1964.— С.16.

1902 року 2 червня на Стрілецькій площі у Львові при розігнанні зборів будівельників вбито 5 чол. і десятки поранено.— Див.: *С.А.Макарчук, О.М.Сухий*. Каменярі на Стрілецькій площі // Жовтень.— 1982.— № 6.— С.89-92; Воля.— 1902.— 15 черв.

1907 року — вбито 5 селян в ході виборів с.Горуцько (Центральний державний історичний архів України у м.Львові. Ф.146. Оп. 4. Спр. 826. Арк. 59.

¹ Історія суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX ст. — 1920 р.) — Львів: Вид-во Львів. ун-ту. — 1993. — С.28.

руського народу. Ми, похваляємо їх за бодрість і відвагу, і дай нам Бог таких борців більше”¹.

Національна ситуація у середовищі студентства Львівського університету дедалі загострювалась. Доходило до того, що озброєні палицями українські та польські студенти вели між собою справжні бої в лекційних залах. У 1901 р. українські студенти масово покидали навчання. В 1907 р. проти університетських властей були організовані великі демонстрації, а в 1910 р. у запеклій сутичці вбили українського студента Адама Коцка. Нарешті австрійський уряд зрозумів, що настав час вжити невідкладних заходів, щоб запобігти подальших заворушень, і в 1912 р. пообіцяв у наступні п’ять років відкрити окремий український університет. Як стверджує історик О.Субтельний, війна позбавила українців цієї довго виборюваної винагороди².

Назагал можна сказати, що студентські рухи активізували політичну боротьбу у Галичині в усіх сферах суспільного життя. Об’єктивно цей рух сприяв і руху за зміну існуючої ситуації у виборчій сфері.

Зрозуміло, що особливістю суспільного руху на початку ХХ ст. в Галичині, як і в інших краях Австро-Угорської імперії, була боротьба широких народних мас за виборчу реформу. Ліквідація старої куріальної системи, на думку українських провідників, мала забезпечити перевагу українського представництва в австрійському парламенті і галицькому сеймі над польським, уможливити досягнення політичної мети легальним конституційним шляхом*.

¹ Громадський голос.— 1907.— 15 лют.

² *Субтельний О.* Україна. Історія. — К.: Либідь. — 1991. — С.231.

* Проблему діяльності галицького сейму висвітлюють праці: *О.Аркуша* Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1896 рр.— Львів, 1996; *М.Мудрий.* Виборчі кампанії до Галицького сейму: суспільство, політика та міжнаціональні взаємини (60—70-ті рр.

Існуюча куріальна система по виборах до австрійського парламенту не давала змоги українцям проводити у вищий представницький орган держави своїх послів. Канадський історик П.Магочі стверджує, що русини Галичини завжди були представлені у незначній кількості як у віденському парламенті, так і у галицькому сеймі. Наприклад, у 1867 р., коли утворювалась дуалістична монархія, в парламенті було лише три русини¹. Щодо галицького сейму, то й тут справа стояла не краще. Якщо у 1861 р. українці мали 46 місць, то у 1883 і 1901 рр. їх кількість скоротилася до 13².

Таке мале представництво українців у виборних органах не відповідало також і новим умовам, які народжувались у Галичині, де діяли представницькі українські політичні партії і організації, ширився масовий селянський рух, а національна боротьба українців вже мала неабиякі традиції.

Після революції 1848 р. українці розпочинають рух за більший контроль над усіма сторонами суспільного життя в краї. Боролися переважно за збільшення кількості українських шкіл, кількості депутатських мандатів до австрійського парламенту у Відні і галицького сейму у Львові, а також за збільшення державницьких капіталовкладень в економічний і культурний розвиток краю. Подібно до інших національних груп, які жили у

XIX ст.) // Республіканець.— 1995.— № 1-2.— С. 35-42; Його ж: Місце самоврядування Галичини в контексті українсько-польських взаємин (друга половина XIX століття) // Україна в минулому.— К.; Львів, 1996. Вип. IX.— С. 77.— 102. Виборчі галицькі традиції та політичні реалії пов'язані з ними розглядаються у статті: Т.Батенко. До історії формування виборчої системи у Галичині та виборчих змагань галицьких українців 2-ї половини XIX ст. Спроба аналізу // Республіканець.— 1994.— № 3-4.— С. 35-39.

¹ *Magocsi P. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide: Toronto a.o. : University of Toronto Press, 1983.—P.130.*

² Там само.

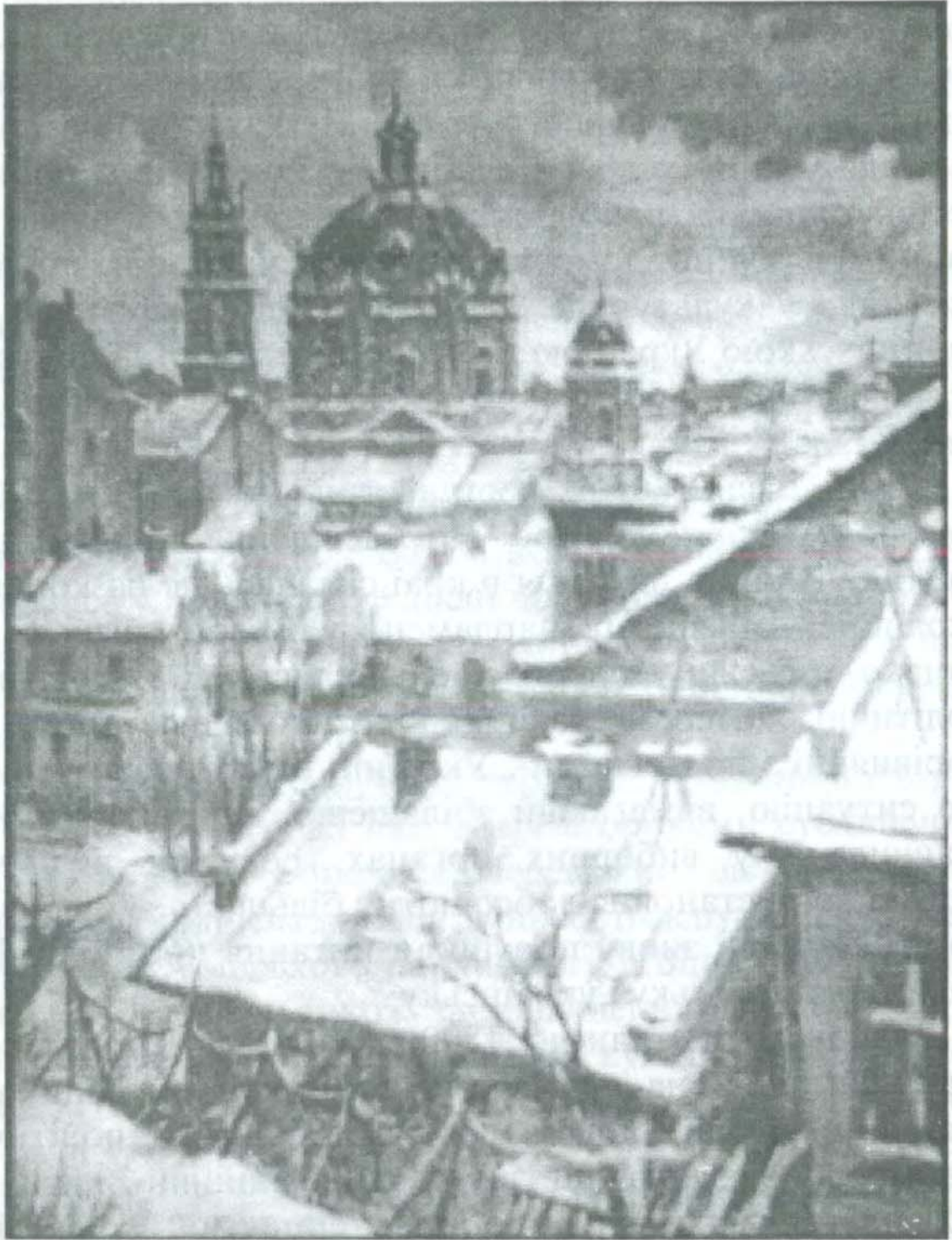
багатонаціональній державі і боролися за політичну автономію чи незалежність, українці в австрійській Галичині ніколи не задовольнялися лише деякими здобутими поступками центрального уряду. Незважаючи на польське панування у краї і слабку економіку, що робило регіон одним із найбідніших в імперії Габсбургів, українці Галичини домоглися прогресу в політичній і, особливо, культурній сферах. Цей порівняно з Дніпровською Україною невеликий регіон став центром українського національного відродження в другій половині ХІХ ст.¹

Однак після 1867 р., коли австрійська держава стала Австро-Угорщиною, про що засвідчила конституція, надана угорцям, ситуація в краї склалась не на користь українців. Імператор, парламент у Відні і місцеві галицько-польські лідери об'єдналися, і українські політичні інтереси зайняли другорядне місце у порівнянні з польськими². Українці намагалися змінити цю ситуацію, вимагаючи збільшення належного представництва у виборних органах, оскільки в цьому регіоні вони становили абсолютну більшість. Українські політичні сили знову порушили питання про поділ Галичини на польську і українську.

Значні зміни сталися у 1890 р., коли українські представники пішли на союз з урядовими колами Відня, названий в історії “новою ерою”. Українські політичні лідери зобов'язалися підтримувати офіційний Відень, за що австрійський уряд обіцяв сприяти українській національній справі у краї.

¹ *Magocsi P. Galicia ...* — P.117.

² Там само.— P.133.

**Картина львівського художника
Ореста Манюка “Львів зимовий”**

На передньому плані: ділянка площі Данила Галицького (стара назва Стрілецька площа), де у червні 1902 р. відбулась сутичка австрійських жовнірів з українськими будівельниками)

Проте не всі українські діячі підтримали політику “нової ери”*. У жовтні 1890 р. з цієї групи лівих народовців виникла перша політична партія європейського зразка в Україні — Русько-українська радикальна партія. Серед її організаторів були М.Павлик, І.Франко, О.Терлецький, Є.Левицький, В.Охримович, Т.Окуневський, Р.Яросевич, С.Данилович. Мінімальна програма радикалів проголошувала такі завдання: подолання економічного визиску, залучення робітників у різні форми кооперації, організацію громадської допомоги зубожілим масам, безоплатне навчанням у школах та університетах¹. У максимальній частині програми зазначалося: “...хочемо колективного устрою в праці і колективної власності средств продукційних”². Висувались також вимоги національної автономії громад, політичних і демократичних свобод особи, совісті, слова, зібрань, преси та ін. Програма радикалів обстоювала існування громадської земельної власності, водночас виступала за збереження дрібної і середньої власності. Радикали захищали інтереси всіх трудящих — проми-

* Проголошення “нової ери” викликало неоднозначні оцінки в українському громадянстві. Проти виступили москвофіли, бо орієнтація українців на Австрію та західну культуру і католицьку церкву підривала їхні ідейні основи. Негативні оцінки “новій ері” дав М.Драгоманов, бо “польським партнером була католицька шляхта”, він же відстоював порозуміння з поляками, але тільки з “робочим” народом” (Історичні постаті Галичини ХІХ — ХХ ст.— Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961.— С. 114).

¹ Програма русько-української радикальної партії. (Відбиток з журналу) // Народ. — 1890. — Ч.20; Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наукового Товариства імені Т.Шевченка. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. — Львів, 1991. — С.82.; Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині // Український історичний журнал. — 1990. — № 10.— С. 55.

² Українська суспільно-політична думка в 20 ст. Документи і матеріали. — 1993.— Т.1. — С.9.

слових робітників, селян, інтелігенції. Зважаючи на аграрний характер економічних відносин у краї, соціальною опорою партії, на думку її керівників, повинні бути селянські маси”¹.

У 90-х роках радикальна партія в Галичині відображала і захищала інтереси селянства і намагалася зробити цей рух організованим і цілеспрямованим. Для селян видавалися газети “Хлібороб”, “Громада”, організовано видання спеціальної політичної літератури².

Радикальна партія з самого початку свого заснування не була цілісною організацією. Починаючи з 1893 р., ідейні розходження в партії дедалі поглиблювались. Представники її лівого крила поступово переходили на позиції соціал-демократії, а праве крило більше схилилося до лібералізму. Ці процеси привели до їх розколу.

В середині 90-х років у радикальній партії виділився гурток “молодих”, до складу якого входили Є.Левицький, Р.Яросевич, Ю.Бачинський, М.Ганкевич — проповідники теорії і практики марксизму. З цього гуртка вийшла перша критика федералістських ідей М.Драгоманова, ідея політичної самостійності України (Бачинський Ю. Україна irredenta. Львів, 1895).

Ця група українських марксистів поставила собі за мету організувати українське робітництво Галичини в самостійну політичну партію. У 1899 р. була створена Українська соціал-демократична партія (УСДП), офіційним органом якої стала газета “Воля”, а редакторами М.Ганкевич і С.Вітик.

В середині 90-х рр. ХІХ ст. у Галичині активізуються національні українські політичні сили, що виявилось на-

¹ Грицак Я. “Молоді” радикали... . — С.82.

² Кравець М. До питання про русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках ХІХ ст. // З історії західно-українських земель. — К.: Вид-во АН УРСР. — 1957. — Вип.2 — С.136.

самперед в організаційному оформленні політичних партій. Що ж до попередніх політичних стереотипів, то політика “нової ери” постійно піддавалася критиці на сторінках москвофільських та радикальних видань. У 1894 р. в цій політиці остаточно розчарувались більшість народовців.

На платформі угодовської (суто проавстрійської — *О.С.*) політики, отже, залишалось лише консервативне крило галицьких українофілів на чолі з *О.Барвінським* та *А.Вахнянином*. У 1896 р. за сприянням кардинала *С.Сембратовича* вони створили політичне товариство “Католицький русько-народний союз”. У 1911 р. на основі цієї організації було створено Християнсько-суспільну партію.

Більшість народовців у грудні 1899 р. оформилися в Українську національно-демократичну партію. До складу цієї партії увійшли члени Русько-української радикальної партії (*В.Будзиновський*, *В.Охримович*, *І.Франко* та ін.), переважна більшість народовців на чолі з *К.Левицьким* та *Ю.Романчуком*¹. Важливу роль у створенні партії відіграв професор Львівського університету *М.Грушевський*. 5 січня 1900 р. Тісніший Народний комітет оголосив відозву до народу, в якій викладалися програмні цілі партії, зокрема: як максимум — здобуття культурної, політичної, економічної самостійності для українсько-руського народу і з часом його об’єднання в єдиний національний організм, як мінімум — поділ Галичини на українську і польську; Буковини — на українську і молдавську частини, створення з української частини Галичини і Буковини національної автономії².

Партія об’єднувала різні прошарки українського суспільства на національно-демократичних принципах.

¹ ЦДІА України в м.Львові. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 12.Арк. 2-4.

² Діло.— 1905.— 5 січ.

Однак більшість становили представники інтелігенції. Значний вплив на національно-демократичну партію мало духовенство. УНДП дуже швидко здобула домінуюче становище у політичному житті Галичини і Буковини.

Із зростанням організаційних та політичних українських сил вплив москвофілів слабшав. Намагаючись припинити процес свого падіння, молодша і агресивніша частина москвофілів у 1900 р. проголосила “новий курс”, що полягав у тіснішому союзі з офіційною Росією¹. Заснувавши “Русскую народную партію”, москвофіли ще активніше агітували за перехід українців Галичини у православ’я. Польські політичні сили в цих умовах починають ще більше підтримувати москвофілів, оскільки цей рух носив антиукраїнський характер. Отже, від цілковитого розвалу табір москвофілів рятувала в основному допомога російського царизму і польських політичних сил у Галичині.

Потужний український національний рух на початку ХХ ст. оволодіває ідеєю майбутньої Української держави. Галичина в цьому контексті розглядається як центр “з’єдинення українських земель”, тобто об’єднання етнічних українських територій. Національні інтелектуали все частіше розглядають свою рідну Галичину, як П’ємонт майбутньої Великої України в рамках Австро-Угорської імперії. Забезпечення власних національних інтересів вони вбачають найперше в активному відстоюванні української національної позиції майбутнім новосформованим представницьким органом — парламентом.

22 жовтня 1905 р. у Львові відбулося велике народне віче, яке в своїй резолюції стверджувало, що політичний устрій Австрійської держави не відповідає інтересам українського народу, і вимагало: загального, рівного і

¹ Див.: Історія суспільних рухів ... С. 30.

прямого виборчого права при таємному голосуванні до всіх державних органів, крайових, повітових і гмінних рад, із скасуванням виборчих курій; заміни існуючого устрою шляхом створення національних територій окремо для українців Східної Галичини і частини Буковини¹.

23 жовтня близько 20 тис. мешканців Львова і околиць залишили роботу і зібралися перед будинком галицького крайового сейму. Делегація з 25 чоловік передала голові сейму графу Бадені петицію з вимогою негайного проведення докорінної реформи виборчого права. У складі делегації були представники міст Кракова, Нового Сонча, Тарнова, Сянока, Ясла, Коломиї, Тернополя, Бродів, Стрия, Самбора, Борислава, Дрогобича. Делегація очолила демонстрацію, яка центральними вулицями міста підійшла до будинку галицького намісництва. Делегація вимагала від намісника Галичини графа А.Потоцького негайного подання австрійському уряду змісту вимог населення².

Питання про виборчу реформу було винесено також на розгляд галицького сейму. З доповіддю виступив депутат Є.Олесницький. Він заявив, що українські національні сили ставлять перед собою два основних завдання: скасування виборчого закону від 22 червня 1867 р. і внесення питання про мови викладання в середніх школах. Але польська більшість у сеймі виступила проти цих вимог. Тоді Є.Олесницький заявив, що “руські і польські маси обезправнені зметуть сей Сейм упривілеєних!..”³

Обговорення в сеймі питання про введення загального виборчого права не дало бажаних результатів і

¹ Kurjer Lwowski.— 1905.— 23 pazdz.

² Kurjer Lwowski.— 1905.— 24 pazdz.

³ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. — Львів, 1926. — С.408.

більшістю голосів (71 проти 48) сейм відмовив створити окрему комісію для підготовки реформи, а за пропозицією депутата графа Стадницького переважна більшість ухвалила усунути це питання з порядку денного¹.

28 листопада 1905 р. розпочав роботу австрійський парламент. На цей день було призначено загальнополітичний страйк у Галичині. У перші дні листопада 1905 р. напередодні страйку у 14 профспілкових організаціях Львова відбулися збори міщан, на яких обговорювали питання про загальне, рівне і пряме виборче право при таємному голосуванні. Промовці закликали усе населення до енергійної агітації за виборчу реформу. Загальнополітичний страйк розпочався у запланований день. Припинили роботу всі підприємства, зупинився залізничний рух. У містах відбувалися збори і демонстрації. У цей день у Львові в демонстрації взяло участь близько 30 тис. чол. Масові збори і демонстрації відбувалися і в інших містах Галичини: Станіславі, Перемишлі, Тернополі².

Особливо активну участь в цей період розгорнули мешканці Дрогобича. 28 листопада 1905 року вони звернулися до австрійського уряду з листом, в якому висували свої вимоги: “Ми покинули лопати і молоти, кельні і пера, залишили фабрики, копальні, станки, стримали політичне і економічне життя цілого міста, аби разом з усіма трудящими Австрії показати світу, що довше в затхлій політичній атмосфері жити не можемо. Як перший етап унормування політичного і економічного життя вважаємо конечним запровадження загального, рівного, безпосереднього і таємного права голосування до Ради держави і сейму.

¹ *Кульчицький В.* Вплив російської революції 1905 р. на реформу виборчого права в Австро-Угорщині // 50 років першої російської революції. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1955. — С.314.

² Воля.— 1906.— 15 лют.

У цьому будинку знаходився культурно-національний осередок українців Дрогобича — товариство “Просвіта” (сучасний вигляд)

Будинок української гімназії у Дрогобичі

Палац австрійського підприємця Леона Гаммершляга у Дрогобичі. Початок будівництва цієї споруди описує Іван Франко у повісті “Борислав сміється”

Серію світлин з історії м.Дрогобича підготував журналіст Володимир Турмис

Повідомляючи про ці наші переконання нинішньому уряду, заявляємо, що народ вже не дискутує про слухність своїх переконань, а вимагає свого права і візьме його собі сам, коли б йому того не дали”¹.

Вимоги запровадження загального виборчого права лунали і на селянських вічах. Так, на зборах селян Коломийського повіту в листопаді 1905 року була прийнята резолюція, в якій зазначалося: “Солідаризуймося вповні з рухом, розпочатим через робочий народ цілої держави, заміряючим до виборення загального, рівного, безпосереднього і тайного права голосування до всіх законодавчих тіл”.

На робітничих зборах, що відбулися 10 грудня 1905 р. у Станіславі, промовці говорили, що в тому випадку, коли уряд не піде на поступки, потрібно відповісти загальним страйком робітників і селян, який мусить тривати, аж поки уряд не задовольнить вимоги².

Боротьба за демократизацію виборчої системи охопила не лише Галичину, а розгорнулася по всій території Австро-Угорської імперії. Це змусило австрійський уряд піти на поступки. Незабаром прем'єр-міністр барон П.Гауч оголосив у парламенті про намір уряду провести реформу загального виборчого права до палати послів. Ця заява викликала новий спалах народних віч і демонстрацій у всіх кряях Австрійської імперії³.

У Галичині, як тільки з'явилося перше повідомлення про намір уряду ввести загальне виборче право, орган Української національно-демократичної партії газета “Діло” опублікувала звернення Народного комітету

¹ ЦДІА України у м.Львові. Ф. 146. Оп. 4 Спр. 624. Арк. 5.

² *Осечинський В.* Вплив першої російської революції на піднесення революційного руху в Галичині в 1905-1907 рр. // 50 років першої російської революції.— Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1955. — С.126.

³ *Serczyk W.* Historia Ukrainy.— 2 wyd.— Wrocław : Ossolineum, 1990.— С.317.

“Маніфест до всіх русинів Галицької землі”, в якому звучав заклик об’єднуватися “до завзятої і рішучої боротьби, бо за волею монарха має бути скасоване право, а на його місце має прийти нове право неволеного люду!”¹ Народний комітет також закликав до скликання віч і проведення демонстрації, щоб масовими виступами підтримати і прискорити вирішення справи виборчої реформи. 25 грудня 1905 р. у Львові зібралася на засідання Народна Рада. Після заслухання доповіді К.Левицького і обговорення політичної ситуації в краї, було прийнято рішення відрядити до прем’єр-міністра барона Гауча делегацію, яка б доповіла йому про вимоги українського народу². На засіданні обговорювалося також питання про скликання всенародного віча у Львові.

Делегація від Народного Комітету прибула до Відня 22 січня 1906 року у складі шести чоловік: К.Левицького, Є.Левицького, Є.Федака, С.Дністрянського, О.Колесси і М.Заячківського. Цього ж дня австрійський монарх вже розмовляв з українськими представниками: митр. А.Шептицьким, Ю.Романчуком, єп. Чеховичем, єп. Хомишиним і М.Королем. Під час зустрічі митрополит висловив бажання, “щоби Східна Галичина і руський нарід були трактовані однаково з іншими краями, та щоби наш нарід одержав в реформі виборчій таке число мандатів, яке відповідає величині краю і числу населення”³.

У розмові з українськими представниками цісар запевнив, що виборча реформа “узгляднить також ваш нарід”, але вимагав, щоби у Галичині панував спокій, бо тільки нормальні польсько-українські стосунки сприя-

¹ Маніфест до всіх русинів Галицької землі // Діло. — 1905. — 30 лист.

² *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.410.

³ Там само. — С.413.

тимуть її проведенню. Посол Ю.Романчук запевнив цісаря, що у краї є спокій, і що з українського боку немає проявів будь-яких ворожих акцій*. Переговори у Відні внесли певну ясність у питання реформи: якщо вона буде проведена, то закон буде єдиним для всієї держави і Галичина не стане винятком. Це заспокоїло українських репрезентантів.

Однак це не могло зупинити загальнонародних виступів у підтримку введення нової реформи.

2 лютого 1906 р. на Високому Замку у Львові відбулося величезне віче українського населення. На віче прибули делегації із Бібрки, Дрогобича, Скалата, Перемишля, Тернополя, Ярослава¹. Один з лідерів Української соціал-демократичної партії Семен Вітик писав, що “тих віч і селянських зборів, скликаних лише у Східній Галичині протягом одного місяця було більше 500.”²

Подібна ситуація склалася у всіх частинах Австро-Угорської імперії. Як стверджує польський історик К.Гжибовський, селянські віча і робітничі страйки, а також події, що відбулися в Росії у 1905 р. і їх наслідок —

* Юліан Романчук — відомий галицький політик, багаторічний посол до австрійського парламенту. Водночас Ю.Романчук був відомий у наукових колах Галичини як видавець творів Т.Г.Шевченка у краї, ініціатор видання “Просвітою” бібліотеки українських класиків “Руська Письменність”. Він підтримував зв’язки з українськими письменниками та громадськими діячами Наддніпрянської України. У 1903 р. представляв галицьких українців на відкритті пам’ятника І.Котляревському у Полтаві // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Гол. ред. проф. В.Кубійович.— Париж-Нью-Йорк, 1973.— Т.7.— С.2568.

¹ *Макарчук С.* Етносоціальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. — Львов: Вища шк. — 1983. — С.77.

² *Вітик С.* Під теперішню пору. — Львів: Накл. Автора, 1906. — С.7.

Маніфест 17 жовтня, прискорили розв'язання кризи в Австрії¹.

22 лютого 1906 р. уряд барона Гауча запропонував перший проект виборчої реформи, згідно з яким передбачалось для Галичини 88 мандатів, з них 27 для українців. Цей проект не задовольняв українських послів, оскільки мандати розділялися по територіальних, а не по національних виборчих округах. Тому, коли 7 березня 1906 року палата послів приступила до першого читання проекту з вимогою скасування певних його пунктів, виступив Ю.Романчук². Він вимагав, щоби розподіл мандатів був зроблений не на підставі територіальних, а національних виборчих округів.

Закон про загальне виборче право розроблявся у безперервних суперечках між представниками різних національностей. Особливо гостро проти реформи виступив шовіністично налаштований польський політичний табір, який до цього забезпечував своє панування в краї за допомогою куріальної системи, побудованої на основі майнового цензу. Виборча реформа могла різко змінити представницькі відносини в Галичині. В цих умовах великі польські землевласники повинні були примиритися зі створенням нових мандатів від українського населення, що загрожувало їм втратою політичної переваги в краї.

Наприкінці березня 1906 р. було обрано комісію, яка складалася з 49 членів і повинна була займатися розробкою документів для проведення реформи. Від руського парламентського клубу у цю комісію увійшов М.Василько³.

¹ *Grzybowski K.* Galicja 1848 - 1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii. — Kraków. — Wrocław — Warszawa.— W.P.A.N.— 1959. — С.90.

² *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.418-419.

³ Там само. — С.419.

Народний комітет у Львові 30 березня 1906 р. знову видав “Маніфест до руського народу”, в якому вимагав скасування тих положень виборчого закону, які обмежували б права українців¹. Тим часом у роботі над реформою настала перерва: не маючи змоги перебороти опір польського табору, в квітні 1906 року пішов у відставку прем’єр-міністр барон Гауч². Його наступник князь Гогенлоге також не довго втримався на цій посаді, і в цьому були зацікавлені польські кола, які намагалися будь-що перешкодити прийняттю нового закону для Галичини. Проте новий прем’єр-міністр М.Бек, прийшовши до влади, заявив, що зробить усе можливе для швидкої і плідної роботи комісії.

А Галичина продовжувала палахкотіти вічами, демонстраціями. Посилився і страйковий рух. З 13 по 20 березня у Львові застрайкували друкарі і припинився випуск майже усіх газет³.

З червня 1906 року у Львові відбулася крайова конференція галицьких залізничників, на якій обговорювалось питання боротьби за загальне виборче право. В ухваленій резолюції працівники залізниці зазначали: “що здобуття загального, рівного, безпосереднього і тайного права голосування є для коліярів конечним умовієм поліпшення їх положення. Коли би вороги люду виборчу реформу дальше проволікали, тоді коліярі візьмуть діяльну участь в боротьбі і на випадок масового страйку готові зупинити рух на всіх залізничних лініях і спаралізувати цілу комунікацію в державі”⁴.

На початку червня у Львові відбулося 5 великих робітничих зібрань. На кожних з них прийнято резо-

¹ Діло.— 1906.— 31 берез.

² *Погодин А.* Славянский мир. Политическое и экономическое положение славянских народов перед войной 1914 г. — М.: тип. Сытина, 1915. — С.247.

³ Воля.— 1906.— 1 квіт.

⁴ ЦДІА України у Львові. Ф. 146. Оп. I. Спр. 624. Арк. 7.

люцію, в якій робітники висловлювали готовність приєднатися до масового страйку¹.

Політичного характеру набували на початку 1906 року і селянські віча. “Всі селяни так довго не мають робити на панських ланах, доки не дістануть повних політичних прав, доки парламент не ухвалить рівності всіх людей, тобто введення загального, рівного, прямого і таємного виборчого права” — писала газета “Громадський голос”². Рух на селі привів до того, що австрійське міністерство внутрішніх справ збільшило кількість жандармерії в Галичині. У 1906 р. було додатково організовано ще 53 жандармські підрозділи, розташовані по найбільш “збунтованих” селах.

Львівське намісництво наказувало всім старостам провести рішучі дії проти руху за реформу виборчого права. З початку січня і до квітня 1906 року в східногалицьких повітах було заборонено 132 зібрання, на яких мало ставитись питання про виборчу реформу. Прокуратура і суди переслідували і карали осіб, які організовували і брали участь у зборах за виборчу реформу. У Галичині було заарештовано тисячі людей. В одному лише Бережанському повітовому суді протягом кількох тижнів відбулося 40 судових процесів, а в Сокальському повітовому суді — 89 судових процесів³.

Проте ці заходи галицької адміністрації не змінили ситуації на селі. Серед селян визріває думка про загальний страйк. Так, у травні 1906 року в селах Бережанського повіту розповсюджували листівку, в якій зазначалося: “Щоби вибороти реформу виборчу, рівне, і зовсім справедливе право, мусять руські хлопці ужити усіх способів боротьби: таким найсильнішим способом

¹ Громадський голос.— 1906.— 15 черв.

² Громадський голос.— 1906.— 26 січ.

³ Кульчицький В. Вплив російської революції... — С.316.

буде загальний страйк проти панів-шляхтичів в цілій Галичині”¹.

У Галичині масово проходили віча і народні збори, на яких викристалізовувалися вимоги українського населення, ті, які були висунуті програмними документами усіх українських партій.

У Львові, при Народному комітеті Української національно-демократичної партії була утворена комісія, яка займалася збором статистичних матеріалів. Вона підготувала для українських послів у Відні підрахунки щодо кількості посольських мандатів, які повинні одержати українці в Галичині на підставі загального і рівного виборчого права.

Розробка закону про загальне виборче право супроводжувалась безперервними конфліктами. Досить зазначити, що комісія з підготовки реформи засідала 61 день і провела 95 нарад. Було заслухано 832 справи, з яких більшість у тій чи іншій формі трактувала національне питання. Референт комісії депутат Лекер, подаючи парламенту звіт на 780 друкованих сторінках друку про роботу комісії, відверто заявляв: “Може зрештою було б вдалося затримати стару виборчу систему, якби не деякі події закордоном, які вплинули сильно на політичну свідомість і в Австрії прискорили і довели до зрілості те, що скоріше чи пізніше мусило б було статися. Бій за конституцію в Росії став для наших правлячих кіл пересторогою, щоб вони не зволікали з реформою виборчих законів, а обставина, що в Угорщині прийшла справа виборчої реформи на порядок денний, мусила і в Австрії підняти ту справу до найвищої актуальності”².

¹ ЦДІА України у Львові. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 636. Арк. 3-7.

² Цит по: *Кульчицький В.* Вплив російської революції... С.317; Громадський голос.— 1906.— 13 лист.

Закон про вибори Палата Панів прийняла 13 грудня 1906 року і передала його для остаточної санкції імператору¹. Ця санкція була одержана 26 січня 1907 року.

Небачений раніше масовий демократичний рух усіх верств і станів не лише українського, а й інших народів Австро-Угорщини примусив прем'єр-міністра М.Бека прийняти 27 січня 1907 р. закон про запровадження загального виборчого права до виборів австрійського парламенту. Усі прогресивні сили країни здобули велику політичну перемогу.

Новий виборчий закон був втілений в життя виборами 1907 року. Однак польські політичні кола доклали зусиль, щоб і після виборчої реформи чисельне співвідношення між польськими та українськими мандатами в австрійському парламенті збереглося на користь польських партій.

Вибори яскраво висвітлили політичну ситуацію в Галичині: українство і москвофільство протистояли одне одному, як два ворожих табори, поляки були ворогами обох таборів, проте намагалися використати москвофілів для послаблення українського національного руху. Однак, незважаючи на всі спроби польського політичного табору зберегти свою перевагу в представницьких органах, вибори принесли українцям 27 мандатів з Галичини і 5 з Буковини, що примусило австрійський уряд переглянути свою політику щодо Галичини. “Український парламентський клуб”, який був утворений українськими депутатами зразу ж виступив з вимогами самостійного розвитку українського народу Галичини. Найпершою вимогою українських послів було запровадження загального виборчого права при виборах до галицького сейму, де польська більшість ухвалювала все нові й нові постанови, що утверджували

¹ *Кульчицький В.* Вплив російської революції... — С.317.

її панівне становище в Галичині. Крім того, австрійський уряд був змушений видати розпорядження галицькій адміністрації про однакове трактування української і польської націй у прагненні вирішити питання урядової мови і мови викладання у Львівському університеті, усунення перепон в процесі закладання українських середніх шкіл, призначення українських урядовців до центральних установ. Українське парламентське представництво виступило з вимогою заснування українського університету у Львові. Цій вимозі місцеве населення надавало всеукраїнського значення, оскільки домагалися заснувати перший український університет. Австрійський уряд змушений був зважити на вимоги українців і виробити проекти цісарського указу з цього питання.

Українським парламентським клубом порушувались також питання, що стосувалися військової служби, вживання української мови у судах, проблеми суспільно-політичного життя Галичини, пов'язані з діяльністю галицької адміністрації.

Під тиском українських послів віденський уряд був змушений предметніше займатися українськими справами і виробити нову політику щодо польсько-українських відносин.

Хоча новий виборчий закон через втручання польської адміністрації вносив певні обмеження для українців, він всеж давав змогу широким народним масам брати участь у виборах, здобувати досвід політичної боротьби. Усе це зумовило вступ галицьких українців у новий етап визвольних змагань. Рівновага польсько-українського протистояння у Галичині похитнулася, в австрійському парламенті вперше з'явилося значне українське представництво, яке виступило на захист інтересів свого українського народу і пов'язувало його національне і культурне відродження із створенням з

усіх західноукраїнських земель української національно-територіальної автономії у складі Австро-Угорщини.

Отже, прогресивні сили країни здобули політичну перемогу.

Що ж принесла нова виборча реформа українському населенню Галичини? Газета “Діло” друкувала популярний виклад головних постанов виборчого закону, представлений Є.Олесницьким. За новим законом право голосувати надавалось чоловікам, які досягли 24 років, крім військовослужбовців та злочинців. Не набули виборчих прав і жінки; скасовано куріальну систему, побудовану на основі майнового цензу. Натомість вводилися виборчі округи, які поділялися на сільські і міські. У Східній Галичині було створено 21 міський округ і 19 сільських, з кожного міського округу обирали по одному депутату, з кожного сільського — по два. Щодо сільських округів, то тут вибори повинні були проходити лише в тих громадах, в яких кількість жителів перевищувала 1200 чол., решта менших громад об’єднувалися для досягнення відповідної кількості виборщиків. Вибори проводила виборча комісія, яка складалася із 7 чоловік. Трьох членів обирала громадська рада, а трьох — виборчий комісар. Сьомий член обирався тими шістьма. Вибори повинні були проходити у присутності виборчого комісара, обраного староством. Під час виборів заборонялася будь-яка агітація¹.

Одночасно з новим виборчим законом був ухвалений “Закон про карно-правові постанови для оборони свободи виборів і зборів”, який повинен був запобігти всім зловживанням щодо проведення виборів.² Таким чином, виборча реформа була проведена, і новий виборчий закон став реальністю. Велику роль при цьому відіграла активність населення Галичини, яке протягом кількох

¹ Діло.— 1907.— 16-19 січ. н.ст.

² Кульчицький В. Вплив російської революції... — С. 317.

років вело боротьбу за свої політичні права. Змусили австрійський уряд піти на поступки і зовнішні фактори. Початок ХХ ст. ознаменувався боротьбою за демократичні права в одній з найбільших реакційних імперій — Російській, і ця боротьба велася насильницькими методами.

Новий закон дав змогу дещо змінити склад австрійського парламенту. Хоч українці Галичини не знайшли в законі відображення своїх вимог, проте отримали можливість збільшити своє представництво у Відні. Реформа внесла нове пожвавлення в політичне життя Австрії, а в Галичині почалася підготовка до нових виборів.

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ І ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У ВІДНІ В 1907-1911 РР.

Прийняття нового виборчого закону по виборах до австрійського парламенту стало ще одним загальнодемократичним успіхом усіх політичних сил Австро-Угорської держави. Особливим було значення закону для Галичини, оскільки його введення вело до зміни існуючої куріальної виборчої системи, а значить до нової розстановки політичних сил у краї. Ліквідація куріальної системи піднімала позиції українських національних сил ще й тому, що в умовах майнового цензу, котрого дотримувалась попередня виборча система, українцям наперед було визначено, в силу їх нижчого матеріального стану, значно поступатись у боротьбі за посольські (депутатські) мандати польсько-шляхетським кандидатам у послі.

Новий виборчий закон викликав уперту протидію шовіністичного польського політичного табору, який до цього забезпечував своє панування у краї за допомогою куріальної системи. Тепер відповідальність за збереження “польського стану посідання” у Галичині переходила від шляхти до новітніх польських політичних партій, провідники яких намагалися і надалі зберегти перевагу сил на виборах. Виборчі округи було встановлено так, що один посол припадав на 51 тис польського населення і 110 тис українського. У результаті із 106 галицьких мандатів до австрійського парламенту для поляків призначалося 78, а для українців — 28 мандатів, або 26,4% загальної кількості, при тому, що українці становили

64,4% населення Галичини¹. Це досягалося тим, що міські округи мали право обирати одного посла, а переважну більшість виборців у цих округах становили поляки. Наприклад: Перемишль — 6700 українців і 35000 поляків, Тернопіль — 7900 українців і 18800 поляків². Сільські округи, які обирали по два послы, поділялися на два типи: українські, де серед виборців переважали українці, і мішані, де українці не набагато перевищували у кількості. З цих округів треба було обирати два послы — одного українського і одного польського.

Крім того, питання про об'єднання населених пунктів в один виборчий округ теж не вирішувалося на користь українців Галичини. Коли в інших краях Австро-Угорської імперії виборчий округ створювався в тих громадах, де кількість жителів перевищувала 500 чол., то в Галичині це положення виборчого закону передбачало кількість жителів понад 1200 чол.³

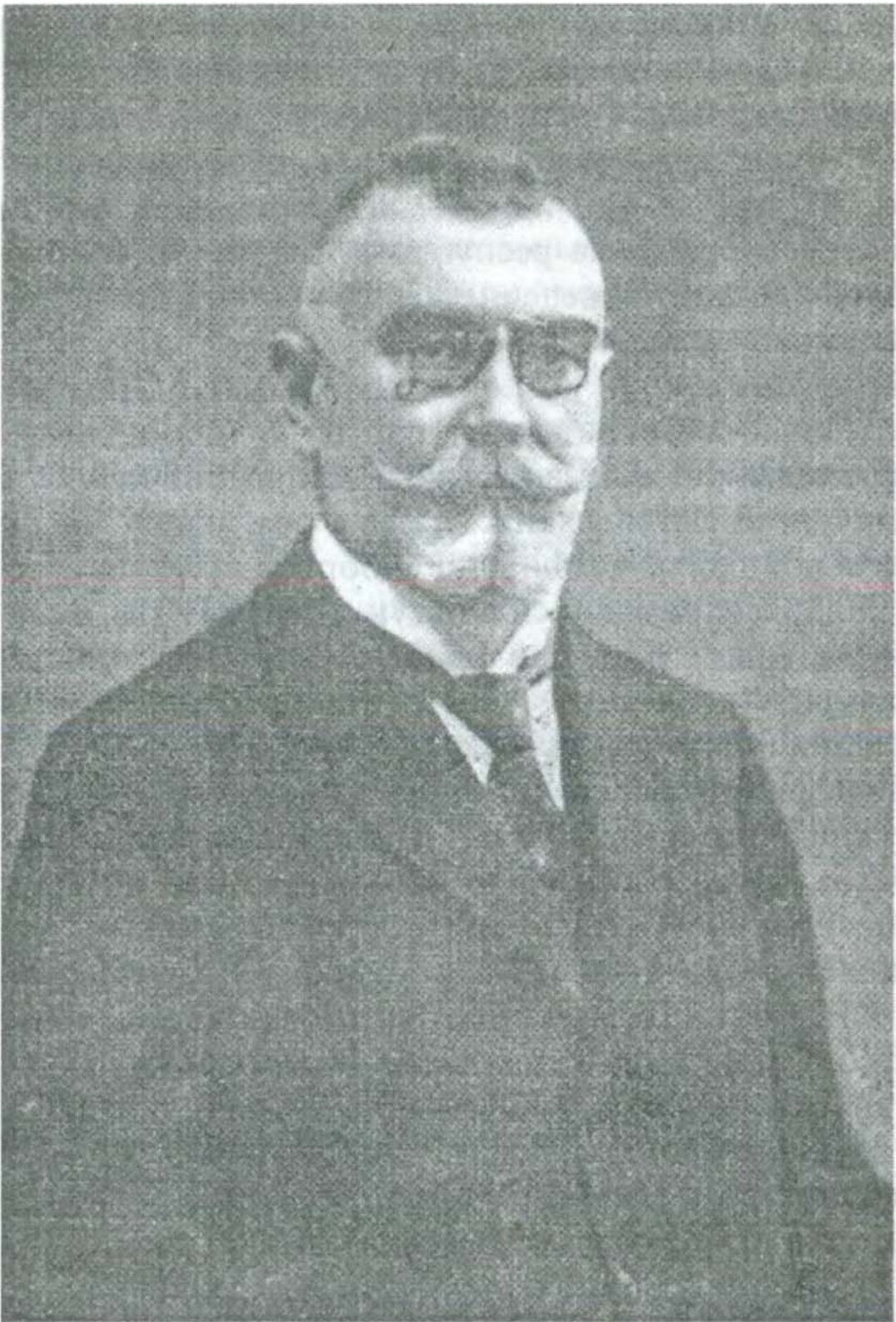
Перші вибори до австрійського парламенту на основі загального виборчого права були призначені на травень 1907 р. (14 травня в сільських округах, 17 травня — в міських).

Українські політичні партії, викриваючи традиційні при виборах махінації польських шовіністичних кіл, повели активну агітацію в масах за кандидатури українських послів. Ще 23 грудня 1906 р. відбувся з'їзд радикальної партії, на якому зазначалося: “Партія буде попірати тільки таких кандидатів на послів, які дають запоруку, що допоможуть народови до виборення економічної і політичної незалежності австрійської України від Відня і від галицької Польщі”.

¹ Діло.— 1907.— 10 квіт.

² Діло.— 1907.— 16 січ.

³ Діло.— 1907.— 18 січ.

Кость Левицький — посол австрійського парламенту, провідник українського національного руху.

Радикали використали з'їзд і для того, щоби ще раз заявити про свої економічні і політичні вимоги: перехід всіх ґрунтів панських і церковних у власність селян; майбутнє українського населення бачили виключно в єдності з українським народом в Росії; кінцева мета цієї єдності — українська республіка. З'їзд також наголосив на необхідності проведення передвиборчої агітації і висунення своїх кандидатур¹.

25 грудня 1906 р. розпочав роботу і з'їзд Української національно-демократичної партії. З доповідями на з'їзді виступили К.Левицький, В.Охримович, А.Стефанович і Л.Цегельський. З'їзд розглянув питання політичної діяльності партії і виборчої тактики, обговорив кандидатури на послів висунуті від УНДП. Було зазначено, що під час виборів до австрійського парламенту всі верстви і стани українського населення Галичини повинні виступати узгоджено і єдино².

Передвиборча агітація у Галичині перетворилася у потужний громадський рух. Ширший Народний комітет зібрався 21 лютого 1907 р. на нараду, щоб на підставі пропозицій повітових організацій затвердити перші кандидатури на послів. Комітет повинен був також обговорити питання про ставлення до інших партій³.

Виборча агітація у краї безперервно поширювалась і вічевий рух досягав найвіддаленіших куточків Галичини. У цю агітацію активно включилась і українська університетська молодь. У пресі, на зборах організацій і товариств розглядалося питання — яка репрезентація нам потрібна у Відні? За словами К.Левицького, переважала думка, що на послів треба обирати цвіт ук-

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.430.

² Там само.— С.430.

³ Там само.— С.435.

раїнської інтелігенції, людей талановитих, які б не поступалися перед представниками інших народів¹.

Ситуація в Галичині навколо виборів загострювалась. Національно-демократична, радикальна і соціал-демократична партії об'єднали свої сили. Їм протистояли москвофільський табір і польські кола. В усіх виборчих округах відбувалися збори, мітинги, віча, на яких виборці мали змогу зустрітися з кандидатом у послі. Проте такі зустрічі нерідко закінчувалися сутичками. Зокрема, у Болехові, де кандидатом від УНДП був К.Левицький, а від "Руської Ради" В.Дудикевич, 8 травня відбулося віче, на якому під час виборів президії дійшло до сутички. Москвофіли вигнали національних демократів із приміщення, де проходили збори, ті ж в свою чергу закидали супротивників камінням. Серед присутніх було чимало потерпілих.² Траплялися випадки побиття агітаторів. Так, 13 травня у Рудках побито Й.Пивовара, який агітував за націонал-демократів³.

Тактика дій Української національно-демократичної партії визначалась тим, що предметом її передвиборчих нарад було питання про компроміс з русофільською (москвофільською) партією. Існувала реальна небезпека того, що якщо українці розділять свої голоси ще на москвофілів, то це створить вигідну ситуацію для польських сил. Проте більшість Народного комітету вирішила розірвати всі компроміси з москвофілами, вважаючи їх неприродними, і виступити на виборах самостійно⁴. Натомість було визнано за необхідне переважну частину євреїв відмежувати від їх спільної акції з поляками⁵. Кость Левицький так пише про тодішню тактику

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.440.

² Діло.— 1907.— 10 трав.

³ Діло.— 1907.— 15 трав.

⁴ *Левицький К.* Історія політичної думки... . С.440.

⁵ Там само.— С. 440.

національних демократів: “Ми поставили тоді (євреям — *О.С.*) відверту альтернативу: союзник мого ворога — мій ворог, ворог мого ворога — мій союзник!” Єврейсьіоністи пішли на союз з українськими націонал-демократами, відкинувши етнічні та релігійні проблеми¹.

19 квітня 1907 р. Народний комітет видав головну виборчу відозву “До русинів галицької землі”². “Метою політичної діяльності наших народних заступників мусить бути, — сказано у цій відозві, — боротьба в ім’я народної самоуправи, горожанської свободи, господарської незалежності і питомого культурного розвою українсько-руського народу в Австрії”. Нові послы в основному повинні дбати про захист інтересів селян-хліборобів та домагатися земельних реформ.

Інші українські партії — радикальна і соціал-демократична також розпочали виборчу агітацію. Лише Християнсько-суспільна партія не проводила передвиборчих акцій. Її орган “Руслан” критично поставився до інших українських партій. Москвофіли рушили у повіти, де намагалися знайти голоси виборців. Українська соціал-демократична партія, проводячи передвиборчу кампанію, закликала скликати віча, звертатися з петиціями до уряду, тим самим показуючи, що народ прагне своїх прав і не допустить фальсифікації законів. Разом з тим члени партії застерігали не вживати силових методів і погроз, щоб їх не використовували проти українських сил. У зверненнях соціал-демократів звучав заклик одностайного і солідарного виступу усіх верств українського населення — селян, міщан, робітників та інтелігенції — для досягнення мети³.

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.441.

² До русинів галицької землі.— Львів, 1907 (відбиток).

³ Див.: *Вітик. С.* Під теперішню пору.— Львів: Накл. автора, 1906.— С.11—12.

Щодо польських політичних кіл, то вони, використовуючи свій вплив і владу, застосовували інші методи у передвиборчій агітації. Вони намагалися провести своїх кандидатів, роздаючи виборцям уже наперед заповнені бюлетені. Газета “Діло” повідомляла про ці передвиборчі махінації: “... Ропчинське староство доручає виборцям карти для голосування вже виповнені назвами кандидатів..., при цьому решта рубрики так засмаровано хімічним олівцем, що не можна вже нічого більше дописати”¹. Тут же газета повідомляє про те, що роздаються бюлетені не завірені печаткою староства, а отже, не дійсні². Місцеві власті йшли навіть на переслідування та арешти агітаторів. Під час виборів силою відбирали бюлетені, які були заповнені на користь українського кандидата; притягалися до відповідальності особи, які заповнювали бюлетені неписьменним; проводили арешти.

Крім того, польська преса друкувала наклепницькі статті, що, враховуючи її великі тиражі, породжувало антиукраїнський рух³.

Траплялися під час виборів і криваві сутички. 24 травня 1907 р. в селі Горуцькому відбувалися повторні вибори. Селяни виступили проти виборчих махінацій. Розправа над ними не забарилась — було вбито трьох селян, близько десяти поранено. Нерідко жандармам прислуговували воєнізовані формування “вшехполяків”⁴.

Незважаючи на “старання” польського політичного табору перші демократичні вибори дали українцям

¹ Діло.— 1907.— 9 трав.

² Діло.— 1907.— 9 трав.

³ Вітик С. Під теперішню пору.— С.9.

⁴ Діло.— 1907.— 27 трав.

27 мандатів з Галичини і 5 з Буковини.* У Галичині націонал-демократи здобули 17 мандатів, радикали — 3, соціал-демократи — 2, москвофіли — 5¹.

Проблемою для Галичини залишилось те, що новий виборчий закон не поширювався на виборче право до органів місцевого самоврядування і до галицького крайового сейму. Тому боротьба за зміну виборчої системи не припинилась у Галичині і після 1907 р. Конфронтаційна суспільно-політична обстановка в Галичині в умовах міжнародної нестабільності викликала у Відні дедалі більший неспокій. Уряд мав намір схилити українських політиків до угоди з галицько-польською адміністрацією. Проте, цісарському наміснику так і не вдалося досягти польсько-української домовленості. Ще більше загострилася боротьба в сеймі і парламенті. Уряд Бінерта теж не зміг розв'язати польсько-українську проблему.

Перші вибори до австрійського парламенту на основі загального виборчого права змінили його склад. Новообрана Палата Послів налічувала 516 чоловік, у тому числі: українців — 32, поляків — 80, німців — 231,

* Обрані послы користувались великою підтримкою українського населення, котре не завжди бачило різницю в політичних програмах національних-демократів, радикалів чи соціал-демократів, а розглядало своїх обранців як борців “за народну справу”, як народних заступників. Прикладом може бути Яцко Остапчук з Капустинець, що на Збаражчині. Невід’ємним атрибутом проводів послів до Відня став “громадський магорич”, який вони “виставляли” для “хлопів”, численні вказівки, які давались народному обранцеві великою юрбою прихильників і супроводження посла цілою делегацією аж до поїзда, в якому він відбував до столиці. Яцка Остапчука проводжали у Збаражі декілька сотень виборців, котрі пройшли містом від “нижнього шинку” до залізничного вокзалу маніфестацією під двома прапорами синьо-жовтим і червоним (червоним тому, що посол був соціал-демократом).

¹ Діло.— 1907.— 3 черв.

чехів — 107, італійців — 19, хорватів — 11, румунів — 6, сербів — 2.

Українська репрезентація в парламенті утворила Русько-український клуб. Про необхідність утворення такого об'єднання йшла мова на нараді ширшого Народного комітету національно-демократичної партії у Львові, яка відбулася 6 червня 1907 року. В ході обговорення постало питання про утворення спільного парламентського клубу з москвофільськими депутатами¹. Новоутворений клуб налічував 30 послів. До нього увійшли представники націонал-демократів, радикалів, москвофілів і 5 буковинських послів. До клубу належали національні демократи: Юліан Романчук, Євген Оленицький, Кость Левицький, Теофіль Окуневський, Григорій Цеглинський, Євген Петрушевич, Олександр Колесса, Станіслав Дністрянський, Володимир Охримович, Євген Левицький, Тит Войноровський, Данило Стахура, Степан Онишкевич, В'ячеслав Будзиновський, Йосиф Фолис, Михайло Петрицький, Тимофій Старух; радикальну партію представляли Кирило Трильовський, Лев Бачинський, Микола Лагодинський; русофіли (москвофіли) — Михайло Король, Василь Давидяк, Володимир Курилович, Дмитро Марков, Микола Глібовицький; буковинські депутати (усі були українськими національними-демократами) — Микола Василько, Єротеї Пігуляк, Ілля Семака, Антін Лукасевич і Микола Спинул. Лише соціал-демократи Семен Вітик і Яцко Остапчук вступили до загально-австрійського соціалістичного клубу.*

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.444.

* З приводу утворення соціал-демократичного клубу прем'єр М.Бек жартував, що краще, коли вони сидять у залі, аніж ходять по вулиці і б'ють вікна в адміністративних будинках. Жарт не сподобався соціал-демократичним послам і вони почали голосно протестувати. Тільки втручання лідера австрійських соціал-демократів Віктора Адлера привело до спокою у сесійному залі.

Посли парламенту Ю.Романчук та М.Василько були ініціаторами щоби русофільських (москвофільських — О.С.) послів приєднати до майбутнього українського парламентського клубу. Логіка була такою, що “...русофільські послы будуть нам у клубі менше шкідливі, як поза клубом”¹. К Левицький називав ці міркування теоретичними, оскільки практика відносин москвофілів з іншими українськими партіями та організаціями показувала, що про майбутню єдність не може бути й мови. Орган національних демократів газета “Діло” писала з цього приводу: “...наші послы не схотять для п’ятох русофілів торгувати чистотою нашої національної ідеї”². З свого боку професор Михайло Грушевський, знову ж таки у “Ділі” називав формування українського клубу у віденському парламенті “маніфестацією єдності й солідарності українства австрійського і російського”³. Що ж до позиції москвофільського напрямку, то її видно з газети “Галичанинъ”, котра назвала входження москвофільських послів до національного парламентського клубу зрадою “русской народной идеи”...⁴

Новоутворений парламентський клуб уже в перший день роботи парламенту, 20 червня 1907 року, склав заяву, в якій висловився за національно-територіальну автономію українських земель в Австро-Угорській державі, виступив проти існуючої крайової автономії і за

¹ *Левицький К.* Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907—1914 рр. Друга частина.— Львів, 1937.— С.26—27.

² Діло.— 1907.— 8 черв.

³ *Левицький К.* Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907—1914 рр. Друга частина.— Львів, 1937.— С.27.

⁴ Галичанинъ.— 1907.— 10 черв.

зменшення “заступництва” українського народу проти-законними виборчими махінаціями¹.

Особливу позицію з приводу державно-територіального устрою Австро-Угорщини і поділу Галичини на Східну (українську) і Західну (польську) займав посол від Буковини Микола Василько*. За його словами українці в Галичині виступають проти того, щоб перетворити державу на федерацію автономних країв, вимагають автономії народів: “Щойно тоді буде вдоволений український народ стояти на стороні сходу Австрії, за яким живе двадцять п’ять його братів у сусідній державі. А тепер австрофільські симпатії між російськими українцями придавлюються польською рукою...”²

Відразу після перших засідань і нарад у віденському парламенті стали впливати один за одним факти свавілля галицьких урядовців, як в процесі підготовки до виборів, так і в ході їх проведення. Посли критикували намісника Галичини графа А.Потоцького, з персоною якого пов’язували передвиборчу ситуацію³.

Українські послы у Відні вимагали, щоб питання про хід виборів і зловживання галицької влади поставити на порядок денний у парламенті. Та їхні ідеї не знайшли у Палаті Послів відповідної більшості. І тоді українці під проводом посла Василька склали протест у такий спосіб: вони проспівали український національний гімн “Ще не вмерла Україна” і “Не пора” у залі парламенту. Занепокоєні міністри вийшли із залу засідань парламен-

¹ Загальна Українська Енциклопедія.— Львів; Станіслав; Коломия, 1933.— Т.3.— С.649.

* М.Василько спочатку належав до табору старорусинів, але під впливом професора Чернівецького університету С.Смаль-Стоцького став на українські національні позиції.

² *Левицький К.* Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів.— Львів, 1936.— С.130.

³ *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.448.

ту, а здивовані послі інших націй не знали, що мають робити¹/ Ставлення до цієї акції українських представників у парламенті було різним. Зокрема, М.Грушевський вважав, що це був відчайдушний крок, оскільки уряд не давав жодних відповідей на скарги українських послів, проте цей крок свідчив і про слабкість українського представництва, на яке не звертали особливої уваги представники австро-німецької та угорської більшостей².

За словами К.Левицького цей крок українських парламентарів був протестом-співом поневоленої душі українського народу, котрого не зрозумів перший австрійський парламент загального голосування. Недивно, що проти українських послів у парламенті виступали представники “кола польського”, що не підтримували українців представники християнсько-суспільного клубу, але українці були здивовані, чому їх не підтримали брати-слов’яни: чехи, словенці, хорвати. На думку К.Левицького “...се було для нас новим причинком до науки про слов’янофільство...”³

5 липня 1907 р. Русько-український парламентський клуб зібрався на засідання для накреслення подальшої діяльності і тактики українського посольського представництва. У прийнятій програмі зазначалося, що “Український клуб” у Відні буде займати опозиційну позицію щодо уряду до того часу, поки не будуть створені умови для самостійного розвитку українського народу⁴.

Того ж дня у парламенті виступив Ю.Романчук, який заявив про необхідність скасування куріальної системи

¹ Див.: *К.Левицький*. Історія політичної думки... — С.451.

² *Грушевський М.* На українські теми: Два роки галицької політики // ЛНВ.— 1903.— Т.47.— С.344.

³ *Левицький К.* Історія політичної думки...— С.451.

⁴ Там же — С.452.

при виборах послів до галицького сейму. Він поставив вимогу збільшення представництва українців у сеймі. Ю.Романчук звинуватив уряд у непослідовності і заявив, що український народ буде і надалі домагатись загальних виборів до сейму ¹.

Під тиском українських послів віденський уряд змушений був предметніше займатися українськими справами. Про це свідчить той факт, що українські парламентарії були запрошені прем'єр-міністром бароном Бекком на конференцію. У ній взяли участь Ю.Романчук, М.Василько, К.Левицький, К.Трильовський, В.Давидяк. Прем'єр-міністр заявив про своє бажання ближче ознайомитися з українською парламентською репрезентацією і її вимогами ².

До кінця 1907 року центральний уряд у Відні змушений був піти на певні зміни на користь українців у Галичині. Їх можна звести до таких положень: 1) в університетській справі: а) відкрити дві кафедри з українською мовою викладання (для проф. Зобкова із Загреба і проф. Горбачевського із Праги); б) “вписи і карні слідства мають бути для українців-студентів в українській мові”; в) присягу і матрикуляційну треба виголошувати тільки українською мовою (а не польською); 2) віденський уряд обіцяв допомогу “Просвіті”, в тому числі і матеріальну; 3) створювався початковий фонд для майбутнього українського парцеляційного банку — 3 млн.корон; 4) “полагодження справи урядової мови в громадах”; 5) віденський уряд обіцяв вплинути на вирішення сеймової реформи, тобто ліквідувати куріальну систему по виборах до галицького сейму ³.

Реакція українських політичних сил на проголошені рішення Відня була позитивною. Деякі з них, наприк-

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки...— С. 452

² Там само.

³ Див.: Земля і воля.— 1907.— 8 листоп.

лад, українські соціал-демократи, вважали ці поступки мізерними. Щодо польської громадськості, то її реакція була різко негативною. Окремі польські газети писали про те, що обіцяні Беком поступки українцям, це “четвертий поділ Польщі”.¹ В цілому ж, позиція українських сил зводилась до того, що “... порушене польскости Галичини означає перші кроки до великого історичного діла Австрії, перебудови її на засаді національної автономії, означає перші почини до поділу Галичини”.² Зрозуміло, що питання про поділ Галичини віденським урядом не ставилось, а розгляд української справи був наслідком діяльності української репрезентації у парламенті, суспільно-політичного руху українців у краї.

Зрозуміло, що робота українського представництва у парламенті не вичерпувалась питаннями національно-політичного характеру. Працювали вони і над законопроектами щодо економічної і фінансової політики, а, особливо, податків. Усунення податків котрі надмірно, або несправедливо обтяжують населення, лідер національних демократів К.Левицький назвав “новочасним змаганням соціальних політиків”. Що ж до позиції УНДП, то у питанні якою має бути податкова політика держави вони стояли на двох загальних засадах:

- 1) *minimum existencias* (мінімальне) оподаткування, або звільнення від податків дрібних господарських одиниць;
- 2) прогресивно вище оподаткування заможних господарських одиниць³.

На переломі 1907 року перед українськими послами гостро постало питання виборчої реформи до галицько-

¹ *Słowo Polskie*.— 1907.— 15 pazdz.

² *Земля і воля*.— 1907.— 8 листопада

³ *Левицький К.* Діяльність нового парламенту в справах податкових.— Львів: Накл. ред. “Діла”.— С.3.

го сейму. До порозуміння з поляками у цьому питанні справа не дійшла. Кожна сеймова сесія була доказом безсилля “Руського клубу”, який останніми роками налічував 13 послів і протидіяв 135 об’єднаним польським послам. Вибори до сейму відбулися 25 лютого 1908 року в обстановці зловживань і насильства¹.

Уже 6 березня 1908 р. у Львові відбулися конференції українських послів до парламенту і сейму з метою розгляду політичної ситуації, яка створилася довкола виборів. Український парламентський клуб констатував, що уряд не змінив ворожого ставлення до українського народу. У зв’язку з цим клуб висловив обурення і постановив пристосувати свою подальшу тактику відповідно до політики уряду.

Діяльність української репрезентації в австрійському парламенті впливала і на ситуацію у галицькому сеймі. 21 травня 1908 р. у парламенті проходило слухання справи про характер зловживань при останніх виборах до сейму у Галичині. Серед інших виступив і посол В.Будзиновський*. Характеризуючи політичну ситуацію у краї він назвав керівників галицьких москвофілів — звичайними шпигунами, а дії польських сил як такі, що систематично працюють над тим, щоби довести український народ до революції. Однак висновок, про причини такого стану, примусив депутатів похвилюватись. В.Будзиновський заявив, що вся вина у цьому ділі лежить у Відні, а саме у габсбурзькому орлі, сказав він, повертаючись у сторону геральдичного знака, а щоб

¹Левіцький К. Історія політичної думки... — С.468.

* В’ячеслав Будзиновський — галицький політик, публіцист. Був одним з організаторів Русько-української радикальної партії. Редагував газету РУРП “Громадський голос”. 1894 р. вийшов з радикальної партії і став одним з організаторів Української національно-демократичної партії. Був послом до австрійського парламенту з 1907 до 1918 рр.

добитись спокою, треба цьому орлові вирвати його кігті...¹ Ситуацію у залі засідань спростив чеський посол Т.Масарик, котрий сказав, що українським послам увійшовшим протягом короткого часу шляхом агітації до австрійського парламенту, треба ще стати добрими політиками, мати терпеливість і починати з малої політичної роботи. А польським послам нагадав, що найгіршою є політика помсти².

Посол Є.Олесницький, який виступав на цьому засіданні від імені Українського парламентського клубу, зробив заяву відносно становища українських послів у галицькому сеймі. Він заявив, що сейм у даному складі не може вирішити жодних проблем українського населення.

Поставлені українськими послами у Відні завдання, які необхідно було вирішувати, можна звести до таких: 1) нова виборча реформа до сейму у Галичині; 2) реформа місцевої адміністрації; 3) самоврядування українців і поляків на засадах рівноправності.³ Українські політики називали ці завдання “Трилогією політичного майбутнього”. Актуальними ці питання залишалися і в наступному році. В руслі даних вимог 16 вересня 1909 р. посол парламенту К.Левицький поставив перед галицьким сеймом вимогу доручити комісії розробити проект нової виборчої реформи до сейму.⁴ В такий спосіб К.Левицький намагався прискорити введення нової системи виборів до сейму.

2 квітня 1908 р. розпочала роботу чергова сесія австрійського парламенту. Український парламентський клуб виступив з критикою діяльності галицької

¹ *Левицький К.* Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів.— Львів, 1936.— С.110.

² Там само.— С.110.

³ *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.501.

⁴ Див.: *К.Левицький.* Історія політичної думки... — С.523.

адміністрації. Від імені клубу доповідав посол Л.Цегельський.

На цій же сесії розглядалося питання про набір контингенту рекрутів. З українських послів по цьому питанню виступав Т.Окуневський. Він зробив закид, що армія в державі служить не для охорони свободи, а для охорони гніту, — адже у Галичині немає виборів, де б не застосовувалась військова сила¹. Однак Палата Послів все ж таки вирішила питання так, як того вимагав уряд — збільшення контингенту рекрутів. Щоправда, передбачалось грошове відшкодування для окремих родин, чії представники відбули на військову службу.

Палата Послів розглядала також як окреме питання збільшення контингенту рекрутів, що були призвані для несення краювої оборони. З українських послів слово брали М.Петрицький і А.Лукаsevич. Зрозуміло, що і тут голосували проти зростання кількості військових. Лише двох голосів не вистачило, щоб пройшла пропозиція українців. Як стверджує К.Левицький, завдяки внесенню посла І.Семака було збільшено допомогу для родин резервістів².

Однак питання збільшення війська не зняли з порядку денного. 10 березня 1909 р. Палата Послів скликала нову сесію, на якій, Український клуб постановив голосувати проти збільшення контингенту рекрутів і не керуватися в цьому питанні державним австрійським патріотизмом. Однак, прем'єр-міністр Бінерт у своїй промові підкреслив, що було б невиправданою помилкою “підкопувати підвалини значення і сили парламенту”. Цим політичним маневром він прагнув схилити Палату Послів до ухвалення контингенту рекрутів, що було в інтересах зовнішньої політики Австро-

¹ Див.: *К.Левицький*. Історія політичної думки... — С.474.

² Там само.— С.478.

Угорщини*. Від українських представників на сесії Палати Послів виступив К.Трильовський, який заявив, що українці не підтримують лінії на збільшення кількості військових ¹.

Отже, Український парламентський клуб продемонстрував своє незадоволення політикою мілітаризації, якою була охоплена Австро-Угорщина. Показовим є те, що ця тактика проводилась в умовах загрози війни, перед якою стояла Європа.

У квітні 1908 р. в Галичині знову загострилася політична ситуація. Це було викликано вчинком М.Січинського. 14 квітня 1908 р. президія Українського парламентського клубу виголосила заяву з приводу вчинення замаху на А.Потоцького, де зазначалось, що причиною замаху є пануюча в Галичині політична система: довголітній гніт та нестерпна сваволя адміністрації, і саме це призводить до народних заворушень ².

До важливих питань, піднятих українськими репрезентантами в австрійському парламенті, належить питання вживання української мови. 11 червня 1909 р посол К.Левицький подав офіційний запит до уряду щодо рівноправності мов (української і польської) у галицьких судах. У результаті міністр Гохенбургер видав розпорядження до Президії вищого суду крайового у Львові, згідно з яким вживання руської мови у судочинстві було таким же можливим, як і польської.³ Незважаючи на те, що постанова мала зобов'язуючий характер, її, здебільшого, не дотримувались.

*Обговорення даного питання було викликане незадовільною поведінкою австрійських солдатів в час окупації Боснії і Герцоговини.

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.509.

² Там само.— С.476.

³ Там само.— С.517-518.

Одним з найактуальніших питань суспільно-політичного життя у Галичині була ідея відкриття українського університету у Львові. Практично завжди українські послы, навіть якщо й не торкалися безпосередньо університетського питання, ставили вимогу про заснування окремого університету для українців. Це було викликано і тим, що академічний сенат Львівського університету звернувся з пропозицією до офіційної влади забезпечити польський характер діючого університету у Львові. Таке звернення обумовлювало конечну потребу утворення окремої вищої школи для українців.

4 березня 1910 р. відбулася з цього приводу нарада у міністра освіти графа Штірка, де були присутні Ю.Романчук і О.Колесса. Вони заявили про готовність прийняти компромісне рішення: після утворення окремого українського університету, існуючий залишається польським¹.

28 червня 1910 р. у Палаті Панів парламенту виступив митрополит А.Шептицький, де підкреслив важливість відкриття українського університету у Львові. Це була перша промова українця в Палаті Панів².

Депутат О.Колесса підкреслював, заснувавши український університет і заміниши Наукове Товариство ім. Шевченка на Академію, українська громадськість буде мати свій освітньо-культурний осередок у Львові, який працюватиме для всього українського народу³.

Ситуація у Львівському університеті була дуже складною. 1 липня 1910 р. в результаті сутички між польськими і українськими студентами загинув студент юридичного факультету Адам Коцко⁴, син селянина із

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки... — С.541.

² *Левицький К.* Українські політики... — С.24.

³ Див.: *К.Левицький.* Історія політичної думки... —С.543.

⁴ *Кедрин І.* Адам Коцко і його жертва // Альманах Українсь-

приміського села Шоломії, який пов'язував своє майбутнє із правничою діяльністю, захистом прав українського народу. Того ж самого дня президія Українського парламентського клубу подала міністру барону Бінерту на підставі отриманих даних опис цієї події.

Тепер боротьба за український університет у Львові увійшла в нову фазу: український університет став культурною і політичною необхідністю. На нарадах міністра освіти барона Гусарека постійно порушувалось питання українського університету. Дехто з присутніх, з українського боку, пропонували полагодити справу, поділивши університет на дві частини: польську і українську.

Проте робота українського посольського клубу у Відні утруднювалась діяльністю п'ятох послів-москвофілів, які домагалися у парламенті визнання галицьких українців за російський народ, а російської мови як крайової. Один з москвофільських послів Дмитро Марков на першій сесії парламенту навіть зробив спробу виступити російською мовою*. Безнадійно втративши у боротьбі з українством свої колишні позиції, москвофіли все більше відмежовувалися від українського політичного табору, схилиючись до угоди з польськими політичними колами. Вихід москвофілів із спільного з українськими національними силами парламентського клубу пришвидшили й події у Львові. 15 липня 1907 р. на з'їзді представників москвофільської

кого Народного Союзу на 1970 рік.— Джерзі; Нью-Йорк: Свобода, 1970; *Цьох Й.* Подвиг Адама Коцка.— Львів: Кн.— журн. вид-во, 1960.

* Українські послі так бурхливо відреагували вже на початку виступу Д.Маркова, що віце-президент Палати Послів д-р Жашек позбавив слова москвофільського посла.

партії було прийнято рішення, щоби послаи “вибули із клубу руських сепаратистів”¹.

Заявивши про те, що в Галичині є два руські народи — росіяни і українці, москвофіли 8 жовтня 1907 р. в новообраному сеймі виступили за об’єднання з польськими послами. Отож вони розірвали стосунки з представниками українських політичних партій і вийшли з парламентського посольського клубу*.

З виходом москвофілів парламентський посольський клуб було остаточно перейменовано на “Український”. Слідом за москвофілами влітку 1909 р. вийшли з “Українського клубу” буковинські депутати і утворили окремий клуб². Отже, колишній спільний “Русько-український клуб” перетворився на “Український клуб” послів з Галичини. Він налічував 20 чол. Всередині самого клубу сталися зміни. Національний демократ В.Охримович поклав мандат і на його місце прийшов В.Стефаник, член радикальної партії. Трохи згодом вийшов з “Українського клубу” радикал К.Трильовський, а вступив національний демократ Л.Цегельський³. Отже, безпосередньо перед розпуском парламенту “Український парламентський клуб” налічував 20 членів: 17 національних демократів і 3 ра-

¹ *Левицький К.* Українські політики... — С.28.

* Що ж до українських національних демократів, то навіть у вересні 1908 р. збори Щиршого Народного комітету УНДП відзначали, що структура партії не є достатньо відлагодженою, щоб належно протистояти польському та москвофільському натиску (це було пов’язано з фактами кількох перемог москвофілів на недавніх виборах до Галицького крайового сейму; навіть було визначено повіти контрольовані русофілами: Сокаль, Рава-Руська, Кам’янка-Струмилова, Броди, частково Жидачів, Тереховля) / Див.: *В.Расевич.* Виникнення Української національно-демократичної партії // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* Випуск 32.— 1997.— С. 127—128.

² Діло.— 1911.— 1 квіт.

³ Там само.

дикали. Головою клубу було обрано К.Левицького, заступниками Т.Окуневського і Є.Петрушевича, секретарем — Л.Цегельського.

5 квітня 1911 р. “Український парламентський клуб” в газеті “Діло” надрукував своє звернення “Русини Галицької землі!”¹ У зверненні українські послы звітували про свою діяльність за 1907-1911 рр., а саме: 1) клуб голосував проти нового бюджету і проти нових рекрутських наборів; 2) за вимогою клубу знято з посад кількох старост і комісарів, які зловживали даною їм владою; 3) не допустив нового податку на алкогольні напої; 4) виступав проти підвищення податку за землю (проте цей закон був прийнятий); 5) виступав за звільнення від заробітного податку дрібних ремісників та від ґрунтового — малоземельних селян; 6) за сприянням клубу скасовано оплату від судових доручень; 7) уряд виділив кошти на господарські потреби українців (підтримка “Сільського Господаря”, заснування “Земельного Банку Гіпотечного” у Львові); 8) за вимогою клубу уряд почав готувати закон про зменшення часу військової служби до двох років, про введення нового справедливого кримінального права у війську; 9) українським послам вдалося домогтися деяких військових пільг: відпусток на час жнив для військових, вихідців із селянських сімей; допомоги з державної скарбниці для сімей незаможних рекрутів; підвищення платні солдатам; введення покарань за знущання над солдатами; 10) у соціальному плані теж було досягнуто певних результатів, зокрема: введення пенсій для робітників; прийнято закон про “надомництво”, який давав право на існування дрібній торгівлі; 11) було змінено закон щодо політичних товариств (за цим законом допускалося існування філіалів, членам політичних товариств дозволялося носити відзнаки; жінки здобули право брати участь у

¹ Діло.— 1911.—5 квіт.

діяльності політичних організацій); 12) у культурному плані клуб домагався заснування українського університету у Львові. Із конкретних доробків: домоглися збільшення кількості українських кафедр у Львівському університеті; відкриття української гімназії у Вижниці; виділення коштів для шкіл Українського педагогічного товариства, НТШ, “Просвіти”, поставили вимогу поділу краєвої Шкільної ради на українську і польську; 13) на пропозицію українських послів Ю.Романчука було обрано віце-президентом Палати Послів (українець вперше став членом президії австрійського парламенту)¹. Це означало, що у Відні визнали українську парламентську репрезентацію за важливий окремий політичний чинник.

¹ Діло.— 1911.— 5 лип.

КРИВАВІ ВИБОРИ 1911 РОКУ В ДРОГОБИЧІ*

Перед українськими політиками, вченими часто поставало запитання: У чому полягає феномен громадсько-політичної активності галицьких українців? Чим пояснити їхню надзвичайну активність у виборчих кампаніях?

Відповіді, зазвичай, знаходили в історії краю, в політичних традиціях його населення, що склалися ще в австрійські часи.

Український національний рух у Галичині в кінці ХІХ ст. був представлений політичними партіями різних соціально-політичних напрямків. У попередніх сюжетах висвітлена діяльність українських політичних партій, які формували національну свідомість українського населення. Ці партії, хоч і стояли на різних позиціях і мали свої вузькопартійні завдання, проте були єдині в головній історичній перспективі побудови власної національної держави.

Національні переконання галицького українства формувалися через широку мережу громадсько-політичних, культурних, освітніх, спортивних та наукових організацій і товариств, які виникали у краї в останній третині ХІХ ст. завдяки зусиллям передових українських діячів.

Важливою складовою групою національного українського руху було також греко-католицьке духовенство.

За цих обставин не випадково посилювалась активність українців Галичини під час виборів до

* Автор висловлює подяку проф. С.Макарчуку за ідею написання даного нарису.

австрійського рейхсрату (парламенту), їх намагання через цей виборний орган заявити про себе серед численних народів австро-угорської монархії, а в рамках власної Галичини, обстоювати свої обмежені провінційним урядом і польськими поміщиками національні інтереси. Особливо загострились міжпартійні суперечності і національна боротьба у краї напередодні Першої світової війни. Навесні 1911 р. сталася глибока парламентська криза — перший австрійський парламент, обраний на основі загального виборчого права, було розпущено цісарським декретом і призначено нові вибори на червень.

У цих умовах кожна політична структура активізувала свою діяльність. Особливою була ситуація в Дрогобичі та Бориславі. Значення цього нафтового регіону зростало не лише у рамках Австро-Угорщини, а й у світовому масштабі. Англійський, американський, французький, бельгійський та місцевий австрійський капітали боролися за можливість господарювати в цьому регіоні. За таких обставин значної ваги набувала й особа посла від району, який би представляв інтереси певних кіл підприємців у віденському парламенті.

Розв'язка дрогобицького політичного протистояння настала 19 червня 1911 року у день виборів, коли на міську бруківку, після шквального збройного вогню, впали десятки вбитих і поранених людей, які прийшли до виборчої дільниці, сподіваючись, що їх голос буде почутий у Відні і що своїм вибором вони матимуть вплив на державну політику.

Чи випадковими були дрогобицькі події? Яка їх історія? В одному з попередніх сюжетів ці події частково описані. Тут ми їх висвітлюємо більш детально і спробуємо проаналізувати історичні передумови їхнього виникнення.

Західноукраїнські землі після розпаду Речі Посполитої в останній третині XVIII ст. увійшли до складу Австрійської імперії. Деякі дослідники вважають цю подію подарунком долі галицьким українцям¹, оскільки вони стали інтегральною частиною Західної Європи, де панував тоді демократичний дух, і таким чином мали більшу можливість визволитись з того принизливого становища, в якому віками утримували їх польські магнати і шляхта.

Уже кінець XVIII ст. пройшов у цій державі як період “освіченого абсолютизму”. Імператриця Марія Тереза та її син Йосиф II у цей час проводили в країні основні реформи. Загалом український народ в Австрії перебував дещо в ліпших умовах і мав більші можливості для свого розвитку, ніж у Речі Посполитій².

Австрійський уряд насамперед намагався зрівняти українське населення у правах з іншими національностями держави і піднести його культурно-освітній рівень. Він підтримав політику пап у справі закріплення українських церковних традицій та обрядів і тому відкинув домагання польської латинської ієрархії пребрати під свою управу українські єпархії³.

Австрійський уряд, придушивши польське повстання 1846 року, приєднав до Галичини Краківську область. Проти цих штучних дій Австрії виступили українські політики, виступаючи з 1848 року за створення окремого коронного краю на всіх українських територіях у межах Австрії⁴.

Революція 1848 року, відома як “весна народів”, мала чималий вплив на західноукраїнські землі і на фор-

¹ *Нагаєвський І.* Історія української держави двадцятого століття.— К.: Укр. письменник, 1993.— С.15.

² *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії.— Івано-Франківськ, 1993.— С.24.

³ *Нагаєвський І.* Історія української держави ХХ століття... С.27.

⁴ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців в 1848-1914 роках.— Львів, 1926.— С.63.

мування політичного світогляду українського населення у середині та в другій половині ХІХ ст.

І хоч національне відродження галицьких українців виявило великі потенціальні сили народу, йому ще не вистачало досвідчених політичних лідерів, які неухильно повели б народ до здобуття всіх вимог, висунутих Головною Руською Радою¹, вимог, які висунули В.Подолінський, Г. Яхимович та ін.

Певні зміни наступили у 1861 році, коли був уконституційований Галицький сейм до якого українці обрали 49 послів (загальна кількість мандатів — 150). Була створена організація “Молода Русь”², яка почала проголошувати національні ідеї окремішності та самостійності українського народу. Організація поширювала друковані органи “Вечорниці”, “Мета”, “Нива”, послідовно виступаючи проти москвофілів, які стояли на перешкоді відродження народу³. Так поступово на галицьких землях народжувалась “Молода Україна”.

На думку львівського історика Ф.І.Стебля, у 60-х роках в Австрії почався новий цикл конституційних реформ. У результаті їх проведення був поступово скасований неоабсолютистський режим і відновлене конституційно-парламентське правління. Початок цьому процесу поклав документ від 20 жовтня 1860 р., відомий під назвою федеративної конституції, згідно з яким передбачався розподіл законодавчої влади між імператором і рейхсратом та провінційними сеймами. А завершився він австро-угорським компромісом за яким Австрійська держава перетворилася на дуалістичну (двоїсту) Австро-Угорську імперію, і прийняттям груд-

¹ Зоря Галицька.— 1848.— 23 трав.

² Політичні партії Західної України.— Львів: ЛДУ, 1991.— С.13.

³ Там само.— С.14.

невої конституції 1867 р., яка на півстоліття визначала політичний статус держави як конституційної монархії¹.

Однак, українські послы у 1867 р. дуже чітко стояли на боці австрійського уряду, про що інколи свідчили їхні виступи проти польських політичних сил і, як наслідок проавстрійської позиції, вони не створили в той час власної національної політичної програми.

Що ж до польських сил у Галичині, то, використавши обставини 1867 року, підтримавши династію Габсбургів, вони отримали майже необмежену владу над українським народом у краї.

Така потужна сила польської шляхти у Галичині, незважаючи на існування в провінції конституційних законів, могла легко паралізувати всі прояви українського національного життя². Водночас ці політичні обставини ще більше штовхали старшу генерацію українських діячів, що втрачала віру у свої власні сили, на дорогу співпраці з “великорусским” народом в Росії. Жевріла ідея, що росіяни допоможуть їм здобути права від Австрії. У Львові була заснована так звана Погодинська колонія під керівництвом історика Дениса Зубрицького, який поширював думки, немов би український народ належав до “єдиного русского народу”, і в такий спосіб готував ґрунт до “возсоєдіненія Галіції з Росією”³.

Активізації москвофільського руху сприяли внутрішні умови вирішення русинсько-українського питання в Австро-Угорщині. Не лише політичні, але й культурні права українського народу після 1867 р. стали послідовно ущемлятися. Ось декілька прикладів. Ук-

¹ Історія України. Нове бачення. У 2 т. Т.І.— С.16, К.: Вид-во “Україна”, 1995.— С.314—315.

² *Нагаєвський І.* Історія української держави ХХ століття... С.31.

³ Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Т.І.— С.89.

раїнська мова допускалася лише в судах, коли сторони наполегливо цього вимагали. При віденському уряді був пост міністра з галицьких справ, проте посідала його особа польської національності, а в кожному міністерстві були польські мужі довір'я, через руки яких проходили всі проекти законів і порядків які стосувалися Галичини¹. Зрозуміло, що з таким станом справ не могли миритися українські діячі. Тому 27 жовтня 1869 року посол Ю.Лаврівський від імені всіх українських послів у Галицькому сеймі запропонував польським представникам таку угоду: українська сторона відмовлялася від вимоги поділу Галичини на польську і українську, натомість українські представники вимагали рівноправності обох народів у Галичині, заборони усіх видів утисків українців та вимагали поваги до української мови у Східній Галичині².

Однак польська більшість у сеймі не прийняла заяви українського посла.

Водночас молода генерація “народовців” скептично дивилася на таку пропозицію, висловлену у сеймі. Вона вирішила орієнтуватись на свої, хоча ще слабкі національні сили. Цей напрям був підтриманий студентською громадою у Львові. Священик Данило Тянчакевич своїми листами і закликами також підтримував цей рух³. Відбуваються зміни у культурно-національному житті. У 60-х роках почала виходити “Правда”, в якій друкували свої твори українські письменники з усіх етнічних українських земель. Діє товариство “Просвіта”, а згодом “Товариство імені Шевченка”, що з 1892 р. стало Науковим Товариством імені Шевченка, а фактично Українською Академією Наук.

¹ *Гербільський Г.Ю.* Передова суспільна думка в Галичині.— Львів, 1959.— С.22.

² Там само.

³ Там само.— С.61.

Активізувалась співпраця українців Наддніпрянщини і західноукраїнських земель, зміцнювався національно-соборницький рух.

Нові суспільно-політичні рухи другої половини ХІХ ст., спочатку народовство, а згодом діяльність Русько-української радикальної партії пробуджували до політичного життя світську інтелігенцію, широкі народні маси. Протягом останньої третини ХІХ ст., силами української інтелігенції, селянства і міщан була створена у Галичині густа мережа культурно-освітніх, господарських і молодіжних товариств та організацій. Усі вони сприяли розвитку національної свідомості українського населення у краї.

Здобутки українського культурно-освітнього і політичного руху в Галичині стали можливими завдяки дійовій підтримці передової української громадськості із Наддніпрянської України. З Галичиною була пов'язана літературна і громадська та наукова діяльність П.Куліша, О.Кониського, В.Антоновича, М.Драгоманова, М.Грушевського та ін.

Інтерес наддніпрянських українців до Галичини посилювався у зв'язку із жорстокими репресіями царського режиму, переслідуванням і забороною найменших проявів національно-культурного і політичного життя. За таких обставин Галичина з її конституційними свободами, на думку провідних українських діячів, мала стати осередком всеукраїнського культурного і політичного руху. За їх матеріальною та моральною підтримкою в Галичині було засновано українські газети, видавництва, друкувалися шкільні підручники, твори українських письменників.¹ “Весь сей приток духовних сил, а почасти і матеріальних засобів з російської України, — писав М.Грушевський, — дуже зміцнив українське життя Галичини і багато йому при-

¹ Політичні партії Західної України...— С.63.

чинив розвитку. З другого боку, для України російської Галичина з цього часу стає насправді вікном в світ, що не дало їй заснути в темряві тодішніх заборон. На галицькому ґрунті, на галицьких відносинах, в галицьких виданнях ставилися, випробовувалися й рішались різні соціальні, політичні, національні питання”¹.

Нова розстановка суспільно-політичних сил, яка сформувалася у Галичині в кінці ХІХ ст. визначалась найперше потужним українським національно-політичним рухом. Як уже зазначалося важливою рисою трьох головних українських партій (Русько-української радикальної партії, Української соціал-демократичної партії і Української національно-демократичної партії) було те, що всі вони виступали за політичну самостійність України.

На переломі ХІХ—ХХ ст. селянські маси, робітництво Галичини почали дедалі глибше усвідомлювати свої соціальні і національні інтереси і активно включалися в боротьбу за їх захист.

Свого часу В.Левинський писав, що австрійський уряд, стоячи на сторожі інтересів поміщиків і капіталістів, до кінця свого правління, тобто до 1918 року, кроку не зробив у напрямі поліпшення матеріального становища галицьких селян, які задихалися від безземелля ².

Статистика показує, що в руках поміщиків перебувало 2089 тис. га. (40,3%) земельної площі. Більше половини цих площ припадало на господарства, які мали по 2000 і більше гектарів кожне. В той же час 43% селянсь-

¹ Грушевський М. Ілюстрована історія України.— Нью-Йорк. 1990.— С.509.

² Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині.— Львів, 1926.— С.43.

ких господарств мали менше ніж 2 га. або були зовсім безземельні¹.

Особливо в складному матеріальному становищі перебували робітники Дрогобицько-Бориславського нафтового району. Жахливі умови праці і проживання, антисанітарія, захворювання і нещасні випадки на виробництві — ось показники, які фігурували при згадці про нафтовий район в сучасників у кінці ХІХ— на початку ХХ ст. І не дивно, що українські, польські та єврейські “низи” Дрогобича, Борислава, Тустанович та інших навколишніх селищ, про жалюгідний стан яких писав український письменник Іван Франко, так бурхливо реагували на різні політичні віяння і рухи.

Архівні матеріали з цього регіону свідчать про активні виступи місцевого населення. 22 квітня 1901 р. дрогобицький староста просив намісництво у Львові забезпечити його сильною військовою командою на день 1 травня для Борислава і Дрогобича, бо в іншому разі він не зможе взяти на себе відповідальність за додержання спокою, недопущення безладдя.

Той же староста 25 квітня 1902 р. повідомляє намісництво про те, що в Бориславі очікується першотравневий похід 6000 бориславських, мразницьких, східницьких, дрогобицьких робітників. Такий похід відбувся.

Подібні першотравневі демонстрації відбувались у Дрогобичі та Бориславі і в наступні роки.

Ускладнювалась політична ситуація у Галичині ще і тим, що тут інколи доходило до прямих зіткнень між повсталими робітниками та жандармами чи військовими. Зокрема, у Львові 2 червня 1902 року на Стрілецькій площі (нині площа Данила Галицького.— О.С.) під час страйку будівельників відбулася сутичка

¹ Громадський голос.— 1908.— 17 берез.

страйкуючих із жандармами та гусарами. В результаті було вбито 5 будівельників і десятки поранено¹.

Влітку цього ж року Східну Галичину охопив сільськогосподарський страйк, в якому взяло участь близько 200 тис. селян. Селяни вимагали від польських поміщиків підвищення оплати праці в часи жнив та припинення втручання польської адміністрації в еміграцію селян і робітників в Америку². Поміщики змушені були задовольнити вимоги селян.

Обмеження прав представників української нації у Галичині було пов'язане і з системою управління в краї. В управлінські структури українці фактично не були допущені. Отож в організації влади у Галичині монархія цілком спиралася на польську магнатсько-поміщицьку верхівку, з якої походили міністри, намісники краю, послы австрійського парламенту і крайового сейму, чиновники адміністрації. На початку ХХ ст. особливо виразно було видно, що переважаюче у Східній Галичині українське населення не було представлене в законодавчих органах держави і краю, нехтувались елементарні потреби народного українського шкільництва, фактично польськими ставали Львівський університет і політехніка*.

Цілком зрозуміло, що в тих умовах масові робітничі і селянські страйки, першотравневі демонстрації, міські і селянські віча, свідчили про всенародний характер бо-

¹ Воля.— 1902.— 15 черв.

² Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцев.— Львів: Світ, 1996.— С.208; Качараба С. Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890-1914 рр.— Львів, 1995.— С. 9.

* Якщо у 1848 р. українці становили 39 відсотків числа студентів Львівського університету, то у 1867 в. вже 23 відсотків, а на початку ХХ ст. вже менше 20 відсотків. Та і ця кількість українців у студентській масі досягала завдяки богословському факультету, де, в основному, і навчались українці.

ротьби. Зрозуміло, що австрійські органи влади в Галичині і шляхетсько-магнатські кола у краї відповідали на народні рухи жорстокими розправами¹.

Традиційними для галицького люду на початку ХХ ст. стали страйки з вимогою підвищення оплати праці, запровадження 8-годинного робочого дня. Водночас галицьке робітництво — українське, польське і єврейське — включається в рух за введення загального виборчого права, за надання рівних національних прав. І, зрозуміло, що цей рух стає частиною загально-австрійського руху за новий виборчий закон.

У цих умовах австрійські урядові чинники в кінці 1905 р. змушені були заявити про активний характер підготовки реформи і про “сучасний рівень” її демократизму.

Особливою гостротою відзначалися рухи за впровадження нового виборчого закону у промислових районах Австрійської держави. До таких, зрозуміло, належав і Дрогобицько-Бориславський нафтовий район.

У письмовій заяві від 28 листопада 1905 р. робітники Дрогобича попередили австрійський уряд, що коли він не дасть згоду на впровадження загального виборчого права, то народ “візьме його тоді сам”.

24 жовтня 1906 р. близько 15 тис чол. Дрогобича знову зібралися на центральній площі міста на мітинг з вимогою запровадження нового виборчого закону в Австро-Угорщині². Активізації демократичного руху у місті сприяли і події у сусідній Росії, де народи піднялися на революцію. Ймовірно, боячись “російського прикладу”, офіційний Відень змушений був заявити про намір ввести загальне виборче право.

¹ Земля і Воля.— 1910.— 22 жовт.

² Громадський голос.— 1908.— 27 жовт.

Проте, введене у 1907 р. загальне виборче право мало значні обмеження. Існував ценз осілості, віковий ценз становив 24 роки для рядових виборців, а обрання до представницького органу ставало можливим лише після досягнення 30 років. І надалі існувала заборона виборчого права для жінок, зберігалась нерівність представництва у рейхсраті від населення австрійської нації і від слов'янських народів: 1 депутат від 41 тисячі німців і 1 депутат від 57 тисяч слов'ян. Проте нова система все ж скасувала куріальну систему і надала можливість змінити склад австрійського рейхсрату. Після травневих виборів 1907 р. обраними виявились 233 німці і 255 слов'ян. Незначне перевищення кількості слов'ян у рейхсраті пояснювалося більшістю слов'янського населення в Австро-Угорщині.

Що ж до представництва українців у парламенті, то новий виборчий закон 1907 року обмежував представництво українського населення Галичини. Це, звичайно, не давало змоги українській парламентській репрезентації суттєво впливати на стан справ у Галичині. Специфіка виборчого законодавства для Галичини полягала також у тому, що по виборах до парламенту діяв новий виборчий закон, а сеймові вибори і далі проходили за антидемократичною куріальною системою, котра збереглась у краї до розпаду Австро-Угорщини.

Після публікації нового закону українські політичні сили пов'язували з ним значні суспільно-політичні зміни у краї¹. Це особливо видно з матеріалів української галицької преси. Орган українських національних демократів газета "Діло" опублікувала "Маніфест до всіх русинів Галицької землі", де захоплювалася цим кроком

¹ *Макарчук С.* Етносоціальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма.— Львов: Вища школа, 1983.— С. 79.

австрійського уряду. Аналогічними були відгуки і соціал-демократичної преси¹.

Та дуже швидко українським політикам довелось розчаруватись у своїх парламентських ілюзіях, тоді заговорив соціал-демократичний посол Семен Вітик, котрий вирішив полякати офіційний Відень: “Коли хочете, щоб Потоцький панував, як в Росії цар, якщо хочете, щоб не шановано право, то мужики і міщани попадуть у таку розпуку, що заговорять по-російськи. І ми тоді побачимо, що станеться з вами, панове...”² Проте вищі австрійські чиновники не злякались. А виступ Семена Вітика, котрий цитувало не одне видання радянської історіографії, скоріше свідчив про слабкість позиції галицького посла у Відні, котрий не мав інших аргументів окрім “російського досвіду”.

І надалі, основна національна проблема польсько-українська залишилась невирішеною. Більше того, польсько-українські стосунки в краї дедалі загострювались. Особливо це стало виявлятися після Новослов'янського конгресу у Празі 1908 року, де представники галицької польської верхівки налагодили стосунки з офіційними колами Росії. Польська адміністрація у Галичині починає активно підтримувати галицьких москвофілів. Об'єктивно ця співпраця була спрямована проти українського національного руху. Ідеї відродження “великої Польщі від моря до моря” проголосив один з лідерів польського національного руху Роман Дмовський у праці “Німці, Росія і польська справа”. Не випадково, що ця праця з'явилася саме у 1908 р., і в ній повністю ігнорувались інші національні проблеми, оскільки на територіях “між морями” жили інші народи, в їх числі й українці. Дослідник І. Нагаєвський наводить приклад, як одна з газет трактувала вирішення польських територіальних проблем: “Наша

¹ Див: Воля.— 1907.— 4 січ.; Воля.— 1907.— 12 лют.

² Земля і Воля.— 1907.— 7 лип.

(тобто польська.— *О.С.*) етнографічна територія займає терен, який не має навіть 5 тисяч квадратних миль (австрійських.— *О.С.*); і на такому просторі в наших умовах не може розвиватись народ великий і віруючий у своє майбутнє; тільки на Сході (тобто українських землях.— *О.С.*) маємо простір, відповідний для розвитку нашої потуги і нашої національної творчості”¹. Що ж до позиції українців у польських справах, то автор статті радив: “Русини повинні знати, що польське суспільство буде рішуче боротись з усякими сепаратистськими намаганнями... Наша політика має бути послідовна і тверда, вона мусить переконати русинів, що вони не можуть від нас ні відійти, ані відірватись”².

Свідченням зближення польських і російських кіл був дозвіл намісника Галичини графа А. Потоцького голові російської делегації на Новослов’янському конгресі Олексію Бобринському на відвідини галицьких і буковинських москвофільських сіл після повернення з Праги у Росію. Українські діячі не без підстав заявляли, що позиція графа А. Потоцького щодо росіян межувала із зрадою інтересам Австрії, оскільки лідер російської делегації О. Бобринський, чи то у Львові, чи то у галицьких та буковинських селах, не забував говорити про те, що невдовзі відбудеться з’єднання Галицької Русі з Руссю державною. Зустрічаючись з представниками “Галицько-Руських благодійних товариств” уже на теренах Росії, О.Бобринський відкрито погрожував Австрії війною, демонструючи свою любов до австрійських москвофілів.

Відомо, що прийняття нового виборчого закону не змінило загальної політичної ситуації у Галичині. У 1907 р. намісник граф А.Потоцький наказав заарешту-

¹ Цит. за: *Нагаєвський І.* Історія української держави двадцятого століття...— С.44.

² Там само.

вати студентів-українців Львівського університету, які домагалися відкриття українських кафедр. Заарештували 100 студентів. Власті “не помічали”, що проти українського студентства відкрито виступали “вшехпольські” боївкарі. 1 липня 1910 р. у Львові відбувся мітинг студентів за відкриття українського університету. Польські екстремісти його розігнали.

Як згадувалось у попередніх сюжетах у ході сутички студент юридичного факультету українець Адам Коцко був смертельно поранений і через декілька годин помер. Ще майже 10 студентів були поранені¹.

У провінції відбувалися також сутички з жандармами, які іноді закінчувалася для селян трагічно. Жорстокість жандармів і те, що офіційні власті виправдовували їх дії викликала обурення в українських громадських колах.

Українська громадськість пов'язувала національні утиски з особою цісарського намісника А. Потоцького. Це видно вже з того, що громадський рух у підтримку М.Січинського, який помстився “за кривди” А.Потоцького, був таким значним, що смертну кару замінили двадцятирічним ув'язненням. Після недовгого перебування у станіславській тюрмі “Діброва” друзі організували М.Січинському втечу, і він емігрував у США.

Суспільно-політичне життя Дрогобицько-Бориславського нафтового району визначалось робітничими страйками. 1908 р. пройшли страйки робітників фабрики котлів та металістів. Характерними були вимоги 8-годинного робочого дня, захисту соціальних прав робітників, протести проти безробіття.

Що ж до загальнодемократичного руху, то і надалі підтримувались вимоги скасування станової системи і запровадження загального, рівного й таємного права

¹ Земля і Воля.— 1910.— 8 лип.

виборів у Галицький сейм і органи місцевого самоврядування. 30 жовтня 1910 р. у Дрогобичі відбулося велике віче за реформу виборів до Галицького крайового сейму¹.

Аналіз політичної ситуації у Галичині після 1907 р. свідчить про те, що з введенням нового виборчого закону загострився загальний політичний стан в регіоні. Проголошені у січні 1907 р. нові положення про вибори до федерального парламенту самі по собі не ліквідували ще традиційні для Галичини сутички, інколи збройні, що виникали в ході проведення виборчих кампаній.

Причиною їх були махінації і зловживання властей на користь польських кандидатів в процесі проведення галицьких виборів. Часто фальсифікувалися списки виборців, викрадали скриньки з бюлетенями, а потім їх підміняли. Інколи, щоб перешкодити передвиборчій агітації, українських кандидатів за дрібні звинувачення кидали до в'язниці².

Галичина зазнала в Австрії ще й сумної традиції неприхованого насильства під час виборчих кампаній. Практично більшість виборів до австрійського парламенту, галицького сейму проходили в обстановці грубого насильства і нечуваного терору, безцеремонної фальсифікації і нерідко перетворювалися в криваві сутички населення з жандармами, поліцією і військом.

Вибори до австрійського парламенту 1895—1897 рр., в часи губернаторства Бадені називали “кривавими виборами”. 1897 року в ході “втихомирення виборців” було вбито 8, поранено 50 і заарештовано близько 1000 чоловік³. “Без того, — писала з гіркотою соціал-

¹ Земля і Воля.— 1910.— 4 листоп.

² *Субтельний О.* Україна. Історія.— Либідь, 1991.— С.292.

³ Торжество історичної справедливості. — Львів: вид-во Львів. ун-ту, 1968.— С.267.

демократична газета “Земля і воля”, — не було б тих славних на весь світ галицьких виборів”¹.

До мешканців села Горуцького, які виступали проти махінацій парламентських виборів уже у 1907 році, також була застосована зброя і вбито декількох селян².

У червні 1911 року в Галичині, згідно з новим виборчим законом 1907 року відбулися вибори до австрійського парламенту³. Однак і вони не перекреслили “галицьку традицію”: як і в попередні роки вибори 1911 року відбувалися в умовах терору, підкупів, шахрайства.

Якими ж вони виявилися для Дрогобича у червні 1911 року?

* *
*

У ході виборів 1911 року у міському виборчому окрузі Дрогобич-Сколе-Турка були висунуті кандидатури від чотирьох партій: від польських демократів — Натан Левенштейн (представник найбільшого угруповання промисловців нафтового району, яке очолював віденський підприємець Я.Фейерштейн; одночасно він був і урядовим кандидатом); від народових (національних.— *О.С.*) демократів — М.Балицький (представляв іншу, економічно дещо слабшу групу), а також кандидат від єврейських соціал-демократів П.Ціппер та від українських соціал-демократів — В.Кобрин⁴.

¹ Земля і воля.— 1911.— 25 черв.

² *Осечинський В.* Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму.— Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1954.— С.86.

³ Громадський голос.— 1911.— 21 черв.

⁴ *Макарчук С.А., Сухий О.М.* Дрогобицька кривава освята австрійської демократії // Жовтень.— 1981.— № 8.— С.87—91.

Червневі вибори проходили в час загострення суперечностей між кількома групами дрогобицько-бориславських нафтових промисловців. Ситуаційно це мало такий вигляд. Дрогобич довгий час був містом, де порядкувало сімейство Гартенбергерів¹. Під час виборів 1911 р. в цій ролі прагнув утвердитись Я.Фейерштейн. Уже до виборів представники Я.Фейерштейна фактично утримували владу над Дрогобичем і околицями. Вони призначали бурмістра, міських гласних, голову кагалу. Чиновники, які не задовольняли цю родину усувалися від посад.

Під час виборів 1911 р. ставка була зроблена на кандидатуру Натана Левенштейна², який мав представляти у парламенті інтереси групи Я.Фейерштейна. Зрозуміло, що виборча кампанія Н.Левенштейна проходила при повній фінансовій підтримці віденської групи.

Щоб забезпечити обрання Н.Левенштейна, виборча комісія, котра також була на стороні Я. Фейерштейна, вдавалася до найрізноманітніших шахрайств. Так, у виборчі списки було включено чимало “мертвих душ”: неіснуючих осіб, померлих, дітей, позбавлених волі, 30 осіб, які вже протягом багатьох років не проживали в Дрогобичі. 130 прізвищ фігурувало у списках по декілька разів.³ Навіть жінки, які тоді були позбавлені права голосувати, вносились до списків. Безумовно, всі ці “виборці” повинні були проголосувати за Натана Левенштейна, надаючи йому перевагу, серед інших кандидатів.

Протести робітників та інтелігенції з приводу цих виборчих махінацій не бралися до уваги членами ви-

¹ *Макарчук С. А., Сухий О. М.* Дрогобицька кривава освята австрійської демократії // Жовтень.— 1981.— №8. С.87 — 91.

² *Земля і Воля.*— 1911.— 28 черв.

³ *Громадський голос.*— 1911.— 21 черв.

борчої комісії. Більше того, як повідомляла соціал-демократична газета “Земля і Воля”, “всі ці скарги, аж до Відня включно, розіслали без наслідків”¹.

Тим часом у Дрогобичі власті продовжували чинити беззаконня. Вже в останній день перед виборами до списку виборців було внесено 1500 фіктивних осіб². Виборча комісія вивісила списки виборців на 7 днів пізніше встановленого законом терміну. Роздачу виборцям виборчих документів комісія навмисне затримувала. Ще задовго до виборів опозиційні урядові партії не без підстав, застерігали, що і в ході самих виборів будуть вдаватися до зловживань предстаники блоку кандидата Левенштейна, і що він буде обраний послом, хоч би й дістав меншу кількість голосів³.

День виборів призначався на 5-ту годину ранку 19 червня 1911 року. Місцем для голосування став гімнастичний зал на вулиці Стрийській, неподалік від міського ринку. А навпроти виборчого будинку містилось агітаційне бюро урядового кандидата Н. Левенштейна.⁴ Хоч австрійські закони забороняли агітацію в ході проведення виборів, проте ця заборона не стосувалася намісницького представника.

Під час виборів, нібито для охорони порядку, а насправді з метою ускладнити виборцям вхід до залу голосування, було поставлено велику кількість пішого і кінного війська, мобілізовано всю місцеву жандармерію. Щоб пройти до залу голосування, виборці повинні були подолати перешкоди, створені військом, яке трьома великими колами оточило виборчий будинок і, перш ніж пропустити виборців у приміщення, подовгу їх затриму-

¹ Земля і Воля.— 1911.— 25 черв.

² Громадський голос.— 1911.— 21 черв.

³ Громадський голос.— 1911.— 18 черв.

⁴ Prawda o wyborach drohobyskich... — Lwów, 1936.— S.26.

вали¹. Такий порядок був встановлений у більшості галицьких міст.

“Кожний, хто хотів віддати свій голос, — мусив пройти через три ряди війська, що стояло з наїжаченими багнетами”², писала одна львівська газета.

Якщо попередні вибори проходили у Дрогобичі в двох приміщеннях, то в 1911 р. лише в одному будинку³. Зроблено це було з урахуванням того, що в одному місці, оточеному військом і жандармами, власті зможуть пильніше контролювати хід виборів і скеровувати їх на користь кандидата від урядової партії.

Хоч голосування вважалося таємним, на виборчій дільниці члени комісії заглядали в бюлетені кожного виборця, а в агітаційному приміщенні неподалік від виборчої дільниці бюлетені підробляли⁴.

Значній частині виборців, запідозрених у симпатіях до кандидатів опозиційних партій, не було видано бюлетенів для голосування. Так, у Дрогобичі із 9 тис виборчих бюлетенів не видали 4 тис⁵, головним чином виборцям кандидатів Української соціал-демократичної та Єврейської соціал-демократичної партій⁶. Усе це викликало серед виборців невдоволення і ворожі настрої проти урядового кандидата та його агітаторів.

Голосування розпочалося 19 червня о 5-ій годині ранку. Ще до початку виборів і прибуття виборчої комісії біля приміщення зібралося багато міщан, молоді, які вимагали у повітового комісара С.Лишковського допустити їх до участі у виборах, видати бюлетені для голосування. У відповідь комісар наказав заарештувати

¹ Діло.— 1911.— 24 черв.

² Земля і воля.— 1911.— 25 черв.

³ Діло.— 1911.— 24 черв.

⁴ Громадський голос.— 1911.— 21 черв.

⁵ Голос народу.— 1911.— 23 черв.

⁶ Галичанинь.— 1911.— 10/23 июля.

ініціаторів виступу. Це викликало обурення серед натовпу, хвилювання дрогобичан наростало. До 10-ої ранку на Стрийській вулиці зібралось декілька тисяч виборців, проте голосували лише виборці урядового кандидата, які мали спеціальні білі виборчі картки. Жандарми та військові пропускали їх без черги¹. Протестуючи проти такого відвертого порушення виборчого закону, кілька сотень виборців кинулися до агітаційного приміщення, де підроблялися бюлетені². Кореспондент львівської газети “Земля і Воля” зазначав, що “погрози, лайка, крики і шум товпи ставав щораз голосніший. Оливою до вогню була звістка, що поліцейський пробив шаблею студента Торажевського. Обурення дійшло до верхньої межі”³. Повітовий комісар наказав гусарам “розсіяти” натовп. Вершники галопом кинулися в тисячну юрбу, покалічивши сотні людей.

Люди, що зібралися перед дільницею, зустріли гусарів камінням. Обурені робітники, очолені слюсарем Дмитром Татарським та муляром Миколою Кушніром вимагали припинити це знущання і влаштували демонстрацію протесту⁴. Кілька чоловік було поранено і це ще більше обурило народ. Під їх впертим натиском гусари змушені були відступити. За наказом повітового старости і комісара поліції була викликана піхота. Загін солдатів вишикувався у два ряди і без будь-якого попередження почав стріляти у натовп, відтісняючи виборців багнетами у напрямку ринку. Обороняючись, люди кидали в солдатів каміння, били вікна в агітаційному бюро урядового кандидата. Народний гнів був спрямований проти агітаторів урядового кандидата, міської адміністрації.

¹ Діло.— 1911.— 24 черв.

² Громадський голос.— 1911.— 25 черв.

³ Земля і Воля.— 1911.— 25 черв.

⁴ Діло.— 1911.— 24 черв.

Близько 2-ої години дня виборці знов заповнили вулицю Стрийську. Демонстранти, що зібралися перед виборчою дільницею, опинилися під перехресним вогнем: один військовий загін стріляв по них у напрямі площі Ринок з вулиці Стрийської, другий — у напрямі площі Смольки. Серед натовпу почалася паніка. Через кілька хвилин вулиця покрилася тілами вбитих і поранених¹. Солдати продовжували обстрілювати виборчі приміщення українських і єврейських соціал-демократів².

Дрогобицький робітник Дмитро Татарський вийшов з натовпу, закликаючи солдат припинити стрілянину. У відповідь він був убитий жандармським штиком³.

Вулиці міста були політі кров'ю місцевого населення. Загинули дрогобичани Микола Кушнір, Василь Кравців, Владислав Ветчинський, Станіслав Урбанович, Янкель Кох та ін. Серед жертв кривавої розправи було кілька жінок і учень Трасковський⁴.

Підсумок нещадної розправи місцевої влади над виборцями такий: 29 чоловік убитих на місці, ще двоє згодом померли від ран, близько сотні поранено⁵.

Один із послів від соціал-демократичної партії заявив в австрійському парламенті, що “дрогобицький морд з дня 19 червня 1911 року був найстрашнішим і найогиднішим, який коли-небудь бачила Галичина, ця ославлена країна масових мордів”. Дрогобицьке “хрещення” виборців показало, що ніяких змін у Галичині не відбулося. Як і раніше, галицькі вибори супроводжувались насильствами з боку офіційних чинників,

¹ Gazeta Lwowska.— 1911.— 21 czerwca; Голос народа.— 1911.— 10/23 черв.

² Діло.— 1911.— 23 черв.

³ Діло.— 1911.— 21 черв.

⁴ Галичанинь.— 1911.— 9/22 дек.

⁵ Голос народу.— 1911.— 23 черв.

як і раніше під керівництвом цісарського намісника Бобжинського, Галичина здобула традиційні “привілеї” освячувати австрійську демократію широкими потоками людської крові. Жандарми та солдати чинили розправи над населенням. Стало відомо, що в центрі Дрогобича жандарм закатавав ні в чому не винного 13-річного хлопця. Селянина Василя Вату жандарми розстріляли при в’їзді в місто, вбито і французького громадянина Євгенія Бертелотті, який працював учителем у дрогобицькій гімназії і прийшов подивитись як проходять вибори в австрійський парламент ¹.

Вулиці, по яких проходила похоронна демонстрація, були оточені військом. Проголошення промов місцеві власті суворо заборонили ².

У місто і далі прибували додаткові військові сили. В Дрогобич з Перемишля перевели один батальйон піхоти, три ескадрони кавалерії і загін кулеметників. Командував цими силами генерал Штрассер, який прибув з Перемишля. Всього у Дрогобичі було зосереджено понад 2 тис. солдатів³.

У зв’язку з цими трагічними подіями, було припинено роботу на підприємствах, закрито магазини, заборонено вхід на ринок, перервано навчання ⁴.

Розстріл виборців у Дрогобичі викликав в повіті селянські виступи протесту, на придушення яких в села Михайловичі та Почаєвичі була відряджена рота солдат. Було арештовано і відправлено до дрогобицької в’язниці 12 організаторів селянських виступів.

¹ Земля і Воля.— 1911.— 2 лип.

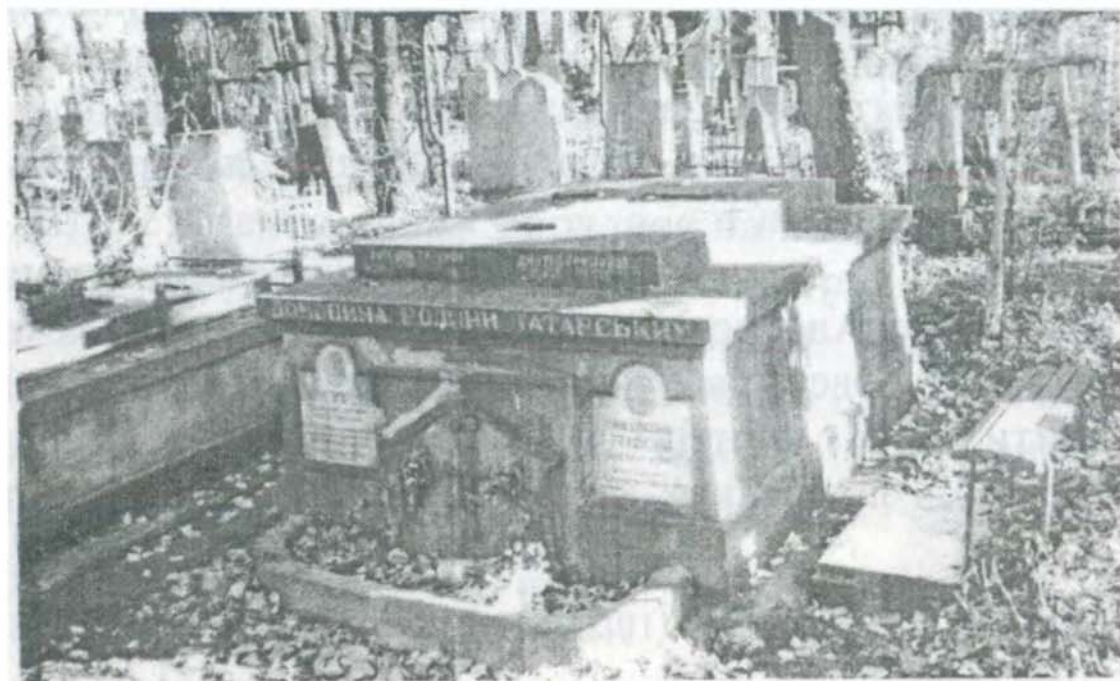
² Галичанинь.— 1911.— 10/23 юня.

³ Галичанинь.— 1911.— 15/28 юня.

⁴ Там само.

Меморіальна плита і
домовина родини
Татарських, де похований
Дмитро Татарський —
учасник трагічних подій в
день виборів 19 червня
1911 року

(світлина Я.Гайгеля)

Поширювались чутки, що селяни, озброєні косами і буками, мають намір вирушити на Дрогобич. Перелякані чутками деякі підприємці й урядові службовці покинули місто ¹.

Щоб запобігти поширенню паніки у місті за вказівкою бургомістра розвішували плакати заспокійливого змісту. На вулицях несли службу патрулі, а на всіх дорогах, які вели в Дрогобич, були виставлені посилені наряди війська ².

Для розслідування дрогобицьких подій в місто прибув представник намісника Зимний. Під тиском опозиційних партій він погодився на створення в місті “Громадського комітету порятунку”, який повинен був допомагати пораненим виборцям і сім’ям жертв розстрілу. Однак медична допомога пораненим виявилась запізнілою. Лише через декілька днів після розстрілу у Дрогобич прибули три лікарі зі Львова. В лікарні не вистачало ліжок, поранених розміщували в коридорах і відкритих галереях, хоча в ці дні падав дощ. Зволікання властей в організації лікування, брак кваліфікованих медичних працівників і відповідної медичної апаратури призвели до смерті поранених. Представники дрогобицького міщанства в “Громадському комітеті порятунку” заявляли, що лікарі не проводили складних операцій, у значної частини потерпілих не виймали кулі з тіла ³.

Звістка про дрогобицький розстріл виборців швидко облетіла всю Австро-Угорщину. “Громадський комітет порятунку” звернувся до населення з проханням відкрити збір коштів для потерпілих”⁴. Більшість віденських і львівських газет розпочали збір пожертву-

¹ Галичанинъ.— 1911.— 10/23 юня.

² Там само.

³ Діло.— 1911.— 22 черв.

⁴ Галичанинъ.— 1911.— 5/18 юня.

вань. У місті створено делегацію до уряду, яка повинна була висвітлити дрогобицькі події і надіслати телеграму до міністра справедливості з вимогою заарештувати повітового комісара С.Лишковського¹.

Криваві вибори у Дрогобичі викликали масові демонстрації протесту передової громадськості, які відбулися у Львові та Відні. 4 липня 1911 року у Львові пройшла демонстрація міщан на вулиці 3 Травня (нині Січових Стрільців) перед помешканням намісницького кандидата Натана Левенштейна². Для розправи з демонстрантами викликали поліцію і декілька учасників було заарештовано.

Своє обурення кривавою австрійською демократією висловили передові представники інтелігенції, діячі культури. Зокрема, артисти цирку "Генрі", демонструючи свою солідарність з жертвами дрогобицького розстрілу, відмовилися від гастролей у місті.³ Діячі віденської інтелігенції провели траурну демонстрацію, в якій взяло участь 3 тис чол.⁴

На своїх зборах студенти-галичани у Відні висловили співчуття жертвам дрогобицьких кривавих розправ. Студенти, протестуючи проти місцевих політичних відносин, пройшли демонстрацією вулицями столиці, але біля будинку дрогобицького мільйонера Фейєрштейна були розігнані поліцією⁵.

Проте студенти знову зібралися на вокзалі Північної залізниці. Розгнівані демонстранти зустріли тут головного винуватця дрогобицьких звірств Фейєрштейна, який втік під час кривавих подій з Галичини⁶. Віденська поліція, якій було відомо про прибуття

¹ Галичанинъ.— 1911.— 15/28 юня.

² Галичанинъ.— 1911.— 4/21 юня.

³ Галичанинъ.— 1911.— 14/24 юня.

⁴ Діло.— 1911.— 26 черв.

⁵ Діло.— 1911.— 24 черв.

⁶ Галичанинъ.— 1911.— 11/24 юня.

Фейерштейна, оберігаючи особу австрійського підприємця, витіснила демонстрантів з вокзалу.

Згодом один з учасників віденських студентських виступів Н.Тенненбаум навіть прибув у Дрогобич, щоб помститися Я. Фейерштейну за жертви дрогобицького розстрілу, однак був схоплений поліцією і заарештований¹.

Невдовзі, після цих трагічних подій, у місті розпочалися арешти. Місцева адміністрація всю вину за дрогобицькі події намагалася звалити на учасників виборів — робітників Дрогобича і Борислава. Дрогобицький староста виправдовував причину розстрілу виборців тим, що “русини” під час проведення виборів зчинили галас, вигукуючи “ганьба” та називали жовнірів лайливим словом “мазури”². Представники опозиційних партій в австрійському парламенті вимагали покарання винних у розстрілі — дрогобицьку адміністрацію і військових. Проте цього не сталося, а навпаки, в Самборі судили дрогобицьких робітників та бідних міщан. Лише протягом серпня самбірський суд заслухав 1500 свідків дрогобицьких подій³.

Жителів Дрогобича звинувачували в тому, що вони кидали палиці і каміння в солдатів, хоча судді добре знали, хто насправді наказав “розсіяти” натовп за допомогою військових. Виборця А.Монтагу звинувачували в погромі агітаційного бюро, в той же час замовчувалось, що комісар С.Лишковський шаблею поранив його в голову. Звинувачувались також і дрогобичани Матвій Лисий, Кость Мацюрак, Петро Морейда. А якщо кара самбірського суду видавалася властям замалою, то львівський апеляційний суд додавав засудже-

¹ Галичанинь.— 1911.— 10 августа (12 сентября).

² Діло.— 1911.— 23 черв.

³ Галичанинь.— 1911.— 24 июля (6 августа).

ним виборцям строку. Саме так вчинили власті з учасником цих подій робітником Олексою Вороною ¹.

Справжні винуватці дрогобицьких розстрілів староста К.Піонткевич і повітовий комісар С.Лишковський одержали відпустку намісництва і до відповідальності не притягались ². Боячись нових виступів населення, уряд перевів з Дрогобича в інші міста комісара поліції і повітового старосту ³.

Криваві вибори у Дрогобичі викликали широку хвилю протесту не тільки в Галичині, але й далеко за її межами. Справа дійшла до розгляду дрогобицьких подій в австрійському парламенті. Соціал-демократичні послі вимагали від уряду організувати розслідування подій у Дрогобичі, притягти до відповідальності осіб, за розпорядженням яких солдати стріляли у беззбройне населення. Міністр оборони у відповідь на це заявив у парламенті, що жандарми і солдати не винні. Проте події в Дрогобичі набули такого широкого розголосу, що австрійський парламент змушений був прийняти рішення про розслідування цих подій.

У ході розслідування дрогобицьких кривавих виборів в австрійському парламенті було викрито численні зловживання, які чинили прихильники намісницького кандидата Н.Левенштейна. Вже напередодні виборів серед населення панувало обурення з приводу складання виборчих списків. Оскільки староста покійно виконував волю Фейєрштейна, то він сприяв тому, що багатьох виборців було занесено в списки по декілька разів. Виявлено сім'ї де кількість "виборців" становила 68 чоловік! Щоб поставити в незручне становище польських національних демократів, українських та єврейських соціал-демократів, представники

¹ Галичанинъ.— 1911.— 18/31 августа.

² Там само.

³ Там само.

Фейерштейна підняли ціну одного голосу до 350 кр. До складу комісії були введені тільки “мужі довір’я” Фейерштейна. В процесі голосування члени комісії проглядали бюлетні і якщо там було прізвище опозиційного кандидата, то його замінювали, викидали, або приховували. Урною у виборчому залі служила невелика скриня, що дозволяло проводити маніпуляції з бюлетенями.

Дрогобицька адміністрація в час виборів керувала і військовими силами. Команда “стріляти” була дана солдатам не офіцером, а повітовим комісаром, який діяв з відома Фейерштейна. Цей кривавий мільйонер цинічно обіцяв дати Дрогобичу таку “науку”, що протягом 25 років тут буде спокій¹.

Отож, в австрійському парламенті було викрито зловживання, які чинили в процесі виборів прихильники намісницького кандидата Н.Левенштейна.

Серед населення міста особа урядового кандидата Н.Левенштейна, обраного всупереч волі виборців, викликала величезне обурення. Мандат посла до австрійського парламенту він здобув шляхом неприхованих зловживань, за допомогою солдатських і жандармських насильств. Проте, розуміючи, що австрійський уряд під тиском опозиційних сил буде конче змушений провести у Дрогобичі повторні вибори, Н.Левенштейн від мандату відмовився.

На зборах дрогобицьких міщан, через тиждень після розстрілу виборців, Левенштейн “жертвує” 10 тис кор. у касу “Громадського комітету порятунку”², демонструючи співчуття до родин загиблих і потерпілих.

Для фейерштейно-левенштейнівського блоку сума “допомоги” була дрібною, але вона повинна була зіграти свою роль при повторних дрогобицьких виборах в парламент.

¹ Галичанинъ.— 1911.— 15/28 юня.

² Діло.— 1911.— 23 черв.

Про міжнародний резонанс дрогобицьких подій свідчать декілька повідомлень про них та досить об'ємна стаття у російському проурядовому журналі “Вестник Европы”.

У статті “Парламентські вибори в Австрії” аналізуються причини розстрілу беззбройних жителів міста, вказано, що старі адміністративні традиції і поняття не змінюються під впливом загального виборчого права. Водночас, автор зазначав, що залучення війська для наведення порядку там, де потрібна лише звичайна поліція, дуже часто може привести до катастрофи, як це сталося, на його думку, у Дрогобичі. Разом з тим, зазначено, що події у місті не мали прямого зв'язку із загальним ходом парламентських виборів. Дрогобицьку трагедію автор наївно пов'язує з “розсіяністю” воєнних командирів і місцевих поліцейських властей, котра була викликана збудженим активним станом натовпу міщан¹.

Дрогобицькі події не були випадковими. Вони являли собою частину цілої серії насильств, які чинились у Галичині владою за допомогою жандармів і війська. Криваві вибори показали, що панівні верстви у Галичині вже не здатні зберігати свою владу без застосування насильства, у його крайній збройній формі.

¹ Вестник Европы.— СПб.— 1911.— июль.— №7.— С.378.

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В АВСТРІЙСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ В 1911—1914 РР.

У передвоєнні роки швидкими темпами зростав український національно-політичний, культурно-освітній та господарський рух. Розвиток суспільних відносин у Галичині вступив у той період, коли практично усі українські політичні партії в принципових питаннях творили коаліцію і виступали організаторами широкого народного руху за національне і політичне визволення.

Українським національним силам, крім традиційної польської опозиції, тепер протистояла і Росія. У конституційній Австро-Угорщині, незважаючи на байдужість віденського уряду до українського питання, гостру міжнародну боротьбу, складні соціально-економічні умови український суспільно-політичний рух розвивався у легальних формах, йшла безперервна боротьба за політичні свободи, за поліпшення економічного стану народу, за освіту рідною мовою. Все це сприяло згуртуванню національної інтелігенції, розвитку політичної свідомості галицьких селян і робітників. Галичина на власному прикладі показувала перспективу розвитку національного руху.

Правлячі російські реакційні кола боялися впливу українських національних сил Галичини на Наддніпрянську Україну. Розгромивши революцію 1905—1907 рр., царизм розпочав тотальний наступ на український політичний і культурний рух, маючи на меті зупинити його не лише на Наддніпрянщині, але і в Австро-Угорщині. Про наміри і плани царату щодо українського визвольного руху в Галичині представники соціал-демократичних партій Росії та Австро-Угорщини писали у відозві, надісланій до надзвичайного конгресу

Соціалістичного Інтернаціоналу в Базелі в 1913 р.: “Царат бачить в Галичині огнище українського життя, якого іскри перелетять на російську Україну і спалять трухлявий будинок царату. Тому російське правитель-ство посилає тисячі своїх шпівнів у Галичину, для того воно утворило там спеціальну партію москвофілів, які за рублі ведуть царську й православну пропаганду і хотять за рублі накинути нашому народові ідею тожсамо-сти (ототожнити — *О.С.*) української нації з російською”¹. Отже, для боротьби з українським рухом в Австро-Угорщині російський уряд йшов на союз з польськими політичними діячами і, в першу чергу, з числа “вшехполяків”, які мали впливові позиції в га-лицькій адміністрації, а також з галицькими мос-кофілами.²

30 березня 1911 р. цар видав рескрипт про розпуск Палати Послів³. Перед населенням Галичини знову по-стала проблема виборів.

За виборчим законом 1907 року другі вибори до австрійського парламенту були призначені на неділю 19 червня 1911 року. Політичні сили Галичини знову включилися в передвиборчу боротьбу.

Посол К.Левицький зазначав, що українські політичні партії йдуть “у виборчу боротьбу з тим, що посли не покінчили ще своєї діяльності, а виборці мають рішити, чи дотеперішня діяльність їх має продовжува-тися, чи ні. Тому нема в нас мови про особисті зміни в кандидатурах, доконались тільки деякі пересунення осіб, не з політичних, а з особистих причин”⁴.

¹ Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. — Подеб-ради, 1934.— С.52—53.

² Томашівський С. Галичина, політично-історичний нарис з приводу світової війни, 1915.— С.28.

³ Діло.— 1911.— 31 берез.

⁴ Діло.— 1911.— 17 квіт.

Активізація українського руху в Галичині, привела до того, що польські діячі почали говорити про загрозу польському стану “посідання”. Польський посол Станицький заявив, що у Східній Галичині всі польські політичні партії повинні порозумітися і що для поляків було б бажаним зміцнення консервативної фракції ¹. Для боротьби з національним рухом польські панівні кола використали галицьке москвофільство. Воно стало розмінною монетою в політичних комбінаціях польських політичних чинників, які у Відні доводили, що все населення Галичини (українського чи “староруського” напряму) — це прихильники Росії і, в той же час, на слов'янських з'їздах браталися з російськими реакціонерами, проголошуючи український рух “німецькою інтригою”. Підтримуючи москвофільство у Галичині, польські політики сподівалися тим самим розколоти і дезорганізувати український табір ².

Ще у 1901 р. москвофільство остаточно розколалося на так званих старо- і новокурсників. Старокурсники на чолі з В. Давидяком і М. Королем були проти повного злиття з Росією, не поривали з українством, декларували свою лояльність Австрії. Новокурсники, очолювані В.Дудикевичем і Д.Марковим, були активнішими. Вони опанували більшість москвофільських організацій, читалень, кооперативів і висували свої кандидатури в передвиборній боротьбі ³. Газета “Діло” повідомляла: “Серед русофілів є більше кандидатів, як всіх руських мандатів в Галичині”⁴. “Серед руських партій, — зазначала ця ж газета, — виборчий рух виявляється мляво”⁵.

¹ Діло.— 1911.— 17 квіт.

² Див.: Феденко. П. Український громадський рух ...— С.46.

³ Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства.— Львів, 1935.— С.52—53.

⁴ Діло.— 1911.— 14 квіт.

⁵ Діло.— 1911.— 6 квіт.

У Східній Галичині склалася така ж ситуація, що і перед першими виборами 1907 року. Знову скликаються віча, на яких висуваються кандидатури майбутніх депутатів. І знову ж ці віча нерідко завершуються сутичками. Так, 5 червня 1911 р. в Комарно проходило віче, на яке з'їхалися кілька тисяч міщан, селяни з навколишніх сіл. По цьому округу, крім українських кандидатів, поляки виставили кандидатуру гр. Скарбека. Віче почалося спокійно, проте незабаром з'явилася група молодиків, які з допомогою вшехпольської боївки почали бешкетувати. Як виявилось, вони діяли за вказівкою гр. Скарбека. Дійшло до сутичок, однак жандармерія не втручалася ¹.

Москвофіли, одержуючи в цей період значні субсидії з боку “Галицько-руського благодійного товариства” у Петербурзі, підкуповували місцеві власті. Проте такий метод не завжди допомагав досягнути поставленої цілі, і тоді вони вдавалися до сили. В газеті “Діло” зазначається: “Трохи не кожен день приносить нові факти кривавих розбоїв² — побито студента Ващука в с. Лукове, поранено 16 чоловік в селі Монастирці, де вони зібралися на збори”³. Такі і подібні повідомлення друкував часопис на своїх сторінках у рубриці “Виборчі розбої”.

Другі вибори до австрійського парламенту, які пройшли 19 червня 1911 р. в Галичині за новим виборчим законом, принесли українцям краю 26 мандатів, з яких 24 мандати належали українському національному табору і поділялися таким чином: 18 мандатів одержали національні-демократи, 5 — радикали, і 1 — соціал-демократи. 2 мандати здобув москвофільський табір ⁴.

¹ Діло.— 1911.— 6 квіт.

² Діло.— 1911.— 7 черв.

³ Діло.— 1911.— 8—10 черв.

⁴ Діло.— 1911.— 20 черв.

Отже, результати виборів 1911 року показали, що москвофільська пропаганда в своїх домаганнях не знаходила суттєвої підтримки в масах: вони здобули лише 7,6 % усієї кількості мандатів які належали українцям Східної Галичини. Разом з тим вибори продемонстрували зміцнення національної демократії в краї, яка здобула 70 % від загальної кількості мандатів, тоді як в 1907 році — 63 %¹.

Вибори проходили в напруженій обстановці. Навіть у порівнянні з 1907 р. посилювалось неприкрите втручання в хід передвиборчої кампанії і виборів з боку адміністративних органів влади. Виборчі дільниці перебували під наглядом поліції і армії, тому будь-які прояви невдоволення виборців рішуче придушувалися.

Газета “Діло” писала: “Знову “Галицькі вибори” — вибори, що значаться крадіжою голосів і кров’ю виборців”².

І справді, антидемократизм других виробів перевершив попередні. В округах роздавали бюлетені, вже заповнені на ім’я польського кандидата. Силою відбиралися бюлетені з ім’ям українського кандидата і натомість роздавали бюлетені з польською кандидатурою. Для збільшення голосів в число виборців записували неповнолітніх, злочинців, неіснуючих осіб і навіть давно померлих. Поляки, маючи в своїх руках політичну владу і економічну силу, могли різними засобами впливати на виборців. Погроза старости позбавити заробітку, не продати дров, не наділити пасовища, залякування податковим інспектором, страх перед польським судом змушували населення віддавати голоси за польського кандидата.

Не обійшлося на виборах і без кровопролиття, яке сталося, зокрема, у Дрогобичі. Дрогобицькі робітники

¹ Діло.— 1911.— 14 лип.

² Діло.— 1911.— 20 черв.

були одними з найактивніших у Галичині. Ще під час боротьби за впровадження загального виборчого права вони виступали за реформу виборів до галицького крайового сейму. Тепер вони висловлювали рішучий протест проти виборчих махінацій.

Рішучі дії виборців привели до того, що у сутичці з жандармами 29 осіб було вбито відразу, ще двоє померли від ран і близько 100 осіб поранено.

“Криваві вибори” в Дрогобичі викликали масові демонстрації протесту передової громадськості, які відбулися у Львові та Відні. Серед представників інтелігенції, студентства також ширилися виступи протесту¹.

Хоча і після 1907 р. залишалася можливість для фальсифікації виборів у Галичині, новий виборчий закон і скасування куріальної системи по виборах до рейхсрату змінювали політичну ситуацію. Незважаючи на те, що уряд провінції продовжував фальсифікувати результати виборів, кількість українських послів як у віденському парламенті, так і в галицькому сеймі постійно зростала. Однак українці і надалі були непропорційно представлені, значною мірою через крутість на виборах галицької адміністрації.

Зростала в краї і напруженість у відносинах між українським і польським політичними таборами. Це зумовлювалося тим, що серед поляків швидко поширював свої впливи ультранаціоналістичний рух на чолі з Польською націонал-демократичною партією Р.Дмовського. Польські націонал-демократи, подібно до українських, заснували мережу селянських організацій і здобули велику популярність у польських міських середніх верстах, серед інтелігенції та студентства. Основною їхньою турботою стала зростаюча загроза пануванню поляків у

¹ *Макарчук С. Сухий О.* Дрогобицька кривава освята австрійської демократії // *Жовтень*.— 1981.— № 8.— С.90.

Східній Галичині з боку українців. Передчуття цієї загрози звучать відлунням у словах польського історика Ф.Буяка: “Наше майбутнє в Східній Галичині не обіцяє добра. Доля англійців в Ірландії чи німців у чеських землях є невтішним прогнозом і для нас”. Відтак основна мета польських націоналістів у Галичині полягала “у збереженні того, що належало полякам” у східній частині провінції. Це означало, що проти українців виступали вже не “подоляки”, тобто жменька східно-галицької шляхти, а розпочинався польський рух із широкою соціальною базою і тут не могло бути мови про будь-які поступки.

Така ситуація в краї вимагала консолідації українських сил, на що й спрямувала свою діяльність Українська національно-демократична партія. 8 липня 1911 р. відбулася спільна нарада Народного комітету і новообраних послів до австрійського парламенту. Було схвалено постанову про утворення єдиної української парламентської репрезентації у Відні, яка б складалася з трьох груп: послів від національно-демократичної партії, радикальної партії і українських послів від Буковини¹. 16 липня 1911 р. під головуванням К.Левицького з числа українських депутатів цих трьох груп* сформувався Український парламентський союз². У програмному документі вказувалося, що союз обирає пре-

¹ Діло.— 1911.— 10 лип.

* Існування трьох груп було обумовлено тим, що радикали на чолі з М.Лагодинським все ж утворили власний клуб до часу утворення союзу. Таким чином союз об'єднував три політичні сили: національних демократів, радикалів та українських представників з Буковини. Єдиний соціал-демократичний депутат Семен Вітик вступив до Німецького соціал-демократичного союзу, але згодом залишив це об'єднання. За твердженням К.Левицького він “наближався” до Українського парламентського союзу.

² *Левицький К.* Історія політичної думки...— С.577.

зидента, трьох віце-президентів і секретаря**. Президентом було обрано К.Левицького. Віце-президенти представляли кожен з трьох груп, які утворили союз. Першим віце-президентом обрано М.Василька — посла від Буковини, другим — радикала М.Лагодинського і третім — націонал-демократа Т.Окуневського. Секретарем став Є. Левицький.

Головні завдання, які поставив перед собою Український парламентський союз, і записав у свою програму, це питання українського університету і виборчої реформи до галицького сейму. Водночас на порядку денному стояло ще одне гостре питання. В австрійському парламенті почалося обговорення мобілізаційних проектів у зв'язку із загрозою Балканської війни. Це спонукало українських політиків до активних дій, до вироблення чітких позицій. З цього приводу 7 грудня 1912 р. була скликана довірча нарада представників усіх українських партій, яка одногolosно дійшла висновку, що “з огляду на добро й будуччину української нації по обох боках кордону, на випадок війни між Австрією і Росією, все українське громадянство одногolosно й рішуче стане на боці Австрії і проти

** Вибори, напевно, проходили непросто, бо дивує відношення К.Левицького до посла В.Будзиновського. Напевно з особистих мотивів К.Левицький у спогадах підкреслював, як не завжди коректно поводить себе В.Будзиновський у парламенті. Серед економічних питань, що були підняті у парламенті 1912 р. — програма будівництва водних шляхів (каналів). Польські і чеські представники, оскільки будівництво торкалось їх сторін підтримали програму. Українці були проти. Обговорення питання переросло у сварку, котра закінчилась тим, що словенський посол Корошец кинув актами в голову послу Уджалю, а посол Будзиновський подер протокол водної комісії.— Див.: *К.Левицький. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів.*— Львів, 1936.— С.110.

російської імперії, як найбільшого ворога України”¹. Галицькі українці з острахом дивилися на можливість опинитися в межах Росії.

Побудову Української держави провідні галицькі діячі пов’язували з визволенням Наддніпрянщини з російської “тюрми народів”, ліквідацією польського панування у Галичині і створенням з усіх українських земель національно-територіальної автономії у складі Австро-Угорщини.

Загроза війни дещо змінила позиції українських послів у питанні про армію, обговорення якого і далі тривало на засіданнях Палати Послів. Хоча посол Ю.Романчук, промовляючи у парламенті зазначав, що українці виступають за збереження миру², це зовсім не означало, що українські послы не погоджувались з новим бюджетним розписом представленим у парламенті.

Не втратило своєї актуальності для українців, хоч і в умовах міжнародної передвоєнної напруженості не-стабільності, питання нового виборчого закону до галицького сейму. 19 жовтня 1911 р. у прем’єр-міністра барона Гауча відбулася конференція з цього питання, проте результатів вона не дала. Український парламентський союз постановив зайняти виразно опозиційну лінію щодо уряду.

Крок уперед вирішили зробити польські сили. 9 листопада 1911 р. К.Левицький дістав запрошення польського представництва на конференцію у справі сеймової реформи, а також для вирішення інших справ культурного та економічного характеру. Результатом конференції повинна була бути угода, підписана представниками обох сторін.

¹ Загальна Українська Енциклопедія.— Львів; Станіслав; Коломия.— 1933.— С.652.

² *Левицький К.* Історія політичної думки...— С.636

Конференція почала роботу 28 листопада 1911 р. З боку Українського парламентського союзу були присутні К.Левицький, Т.Окуневський, Є.Петрушевич та Є.Левицький. Українська сторона прибула з чітко розробленими вимогами. Серед них: 1) вимога 1/3 всіх сеймових мандатів; 2) окремої української курії в сеймі; 3) трьох членів у краєвому керівництві; 4) одномандатних національних округів; 7) збільшення сільських мандатів до 88; 10) розміщення українських мандатів у всіх куріях, не виключаючи міську і більших посілостей. (селищ.— *О.С.*)¹.

Проте переговори не дали ніяких результатів. Польська сторона фактично їх зірвала, прийшовши невідготовленою.

Українське представництво не полишало питання сеймової реформи і підняло його в грудні 1911 року на конференції з прем'єр-міністром гр. Штірком, де було заявлено, що виборча реформа — це основа правно-політичного становища українців у краї. Граф Штірк пообіцяв дати необхідні інструкції наміснику Галичини.

Внаслідок компромісу, 17 березня 1913 р. були прийняті основи нової виборчої реформи. Для українців відводилося 27,2 % мандатів (62 депутати), визначено мішану полосу для двомандатних округів і визнано українську сеймову курію². 30 червня 1913 року новий намісник Галичини В.Коритовський провів вибори до сейму. Зважаючи на зловживання під час виборів, до галицького сейму було обрано 31 українського посла³.

Ще однією важливою політичною проблемою для українців напередодні Першої світової війни залишилось питання відкриття у Галичині окремого українського університету.

¹ Див.: *К.Левицький*. Історія політичної думки... — С.590—591.

² *К.Левицький*. Історія політичної думки... — С.645.

³ *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії... — С.112.

У передвоєнні роки боротьба за український університет набирала все гостріших форм. 22 травня 1912 р. Український парламентський союз висунув такі основні вимоги з цього питання: місцем заснування українського університету може бути лише Львів; університет повинен розпочати свою діяльність не пізніше як через 5 років ¹.

Того ж дня представники українського студентства зі Львова на чолі з професором О. Колесою зустрілися з міністром освіти Гусареком і передали свої вимоги. А українські послы у Відні одержали вітальну телеграму від національно свідомих громадян з Києва, в якій зазначалось: “З великою тривогою стежимо за вашою боротьбою в справі українського університету... Віримо, що ми будемо свідками славної хвилини історії нашого моменту заснування українського університету у Львові, — найсвятішого захисту культурно-національного існування народу нашого...”

Протягом 1912 р. українські послы ще декілька раз у парламенті та у приватних розмовах з австрійськими урядовцями знову піднімали питання про виборчу реформу до галицького сейму та питання українського університету у Львові*. 13 і 14 червня 1912 р. у парламенті виступили українські послы М. Василько, Т. Окуневський, Л. Бачинський. Як наслідок було прийнято два рішення: 1) комісія сеймової виборчої реформи найближчим часом засідатиме у Львові і визначить чис-

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки...— С. 614.

* З приводу зволікання питання про відкриття українського університету у Галичині українські послы у 1912 р. перейшли до обструкції у парламенті. Лев Бачинський виступав на засіданні військової комісії з 13 на 14 червня цього року 14 годин, чим побив рекорд довгих промов усіх європейських парламентів.— Див.: *Історичні постаті Галичини ХІХ — ХХ ст.*— Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961.— С. 203.

ло українських мандатів до сейму; 2) міністр освіти Гусарек подасть у бюджетну комісію декларацію, після виконання якої уряд виконає вимогу українського населення в справі українського університету¹.

Українському союзу неодноразово подавали на розгляд проекти заснування українського університету, але жоден з них не відповідав вимогам українського представництва. Зокрема, 29 листопада 1912 р. прем'єр-міністр Штірк вручив президії Українського парламентського союзу проект цісарського указу в справі заснування українського університету у Львові, згідно з яким він мав бути утворений лише у 1921 р., однак українські послы його відхилили.

26 січня 1914 р. представники українського та польського сеймових клубів зібрались на нараду, де було запрошено і митрополита А.Шептицького, котрий сказав слово для "поєднання" сторін. А.Шептицький запропонував такі умови українсько-польського компромісу: 1) щодо відношення членів Краєвого Виділу; 2) утворення двомандатних виборчих округів, де є 35 % неукраїнського населення; 3) польські сеймові партії погоджуються на відкриття українського університету, а у новій виборчій ординації призначається місце для ректора українського університету².

Тільки на початку 1914 р. вдалося досягти угоди з польською сеймовою більшістю про відкриття українського університету, проте реалізацію цього заходу перервала війна³.

¹ *Левицький К.* Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів.— Львів, 1936.— С. 116.

² *Левицький К.* Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907— 1914 рр. Друга частина.— Львів, 1937.— С. 24-25.

³ Загальна Українська енциклопедія.— С. 651; *Субтельний О* Україна. Історія...— С. 231.

ІСТОРІЯ ГАЛИЧНИНИ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ МИХАЙЛА ЛОЗИНСЬКОГО

Михайло Лозинський (1880—1937) належить до відомих галицьких українських діячів, творчість якого припадає на рубіж ХІХ початок ХХ ст. В історію він увійшов як громадський діяч, член уряду ЗУНР, дипломат, публіцист і науковець.

Наукові публікації М.Лозинського, його історичні праці, публіцистичні твори і численні газетні статті стосувались проблем політики, права, міжнародних відносин*.

* М.Лозинський — доктор права, відомий публіцист і політичний діяч, довголітній член редакції щоденної газети “Діло” у Львові, співробітник часописів “Гасло” у Чернівцях, “Громадська думка, “Рада” у Києві та ін. З березня 1919 р. він став заступником секретаря закордонних справ ЗО УНР і членом делегації для ведення переговорів у справі українсько-польського воєнного перемир'я та членом української делегації на Паризькій мирній конференції. У 20-х роках М.Лозинський працював професором міжнародного права в Українському Вільному Університеті у Празі, звідки виїхав на Україну. М.Лозинський був серед тих українських політичних діячів, які повірили у можливість побудови Української Держави на Сході, в Україні радянській. У Харкові М.Лозинський керував кафедрою права в Інституті народного господарства. Проте праця в інституті тривала недовго — в 1930 р. його заарештували. Сталінська машина нищення українських національних кадрів була безжалісною. М.Лозинський розділив долю української інтелігенції — його переслідували, як діяча української науки, кинули до в'язниці і він помер у засланні на Північному Уралі, напевно, у 1937 році.

Перу М.Лозинського належать ряд фундаментальних праць, серед яких можна виділити найважливіші: “Польський і руський революційний рух і Україна” (1908), “Галичина в рр.1918—1920” (1922); “Міжнародне право” (1922). “Охорона національних меншостей в міжнародному праві”. статті у збірнику Українського Вільного Університету, присвячені професору С.Дністрянському (1923); наукові праці про М.Драгоманова,

В українській історіографії немає праць, які були б безпосередньо присвячені особі Михайла Лозинського. Однак у плані вивчення історії Галичини, суспільно-політичних процесів у краї, постать М.Лозинського розглядалась у загальних дослідженнях.

До таких праць належить “Історія політичної думки галицьких українців” К.Левицького, а також цього ж автора “Історія визвольних змагань галицьких українців з часів світової війни 1914—1918 рр.”¹

Окремі сюжети про громадську і дипломатичну роботу М.Лозинського містять наукові і популярні публікації, де розглядаються події національного руху у Львові в 1918р.², а також в інших місцевостях західноукраїнських земель³; брошури, присвячені українсько-польській війні⁴, де практично жодна переговorna місія з країнами Антанти і, зокрема, з Польщею не відбувалась без нього.

Цікаві повідомлення про участь М.Лозинського у дипломатичних переговорах знаходимо і в літературі, де аналізуються взаємини ЗУНР з УНР, участь галицьких

П.Павлика й інших діячів української політики, науки і культури; численні статті в українській та зарубіжній періодиці.

¹ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848—1914. — Львів, 1926; його ж: Історія визвольних змагань галицьких українців з часів світової війни 1914—1918 рр. — Львів, 1928.

² *Левицький К.* Великий зрив. — Львів, 1931; *Цегельський Л.* Пам’яті Є.Петрушевича // Америка.— Філадельфія, 1940, ч.128—134; його ж: Як воно по правді було // Америка.— Філадельфія, 1936—1937; *Паліїв Д.* Листопадова революція // Новий час.— Львів, 1928.— ч.134.

³ *Кордуба М.* Переворот на Буковині // Літературно-науковий вісник X—XII.— Львів, 1923; *Стерчо П.* До питання прилучення Закарпаття до ЧСР в 1919 р. // Свобода, ч.161—163, 1955.

⁴ *Крезуб А.* Нарис історії польсько-української війни 1918—1919.— Львів, 1923; *Омелянович-Павленко М.* Українсько-польська війна 1918—19 рр.— Прага, 1929.

з'єднань у бойових діях на Наддніпрянській Україні¹, а також узагальнюючих працях М. Литвина та К. Науменка².

Михайло Лозинський
(світлина з фондів Львівського історичного музею)

¹ *Назарук О.* Рік на Великій Україні.— Відень, 1920; *Левицький К.* Галицька Армія на Великій Україні.— Відень, 1921; *Максимчук І.* Кожухів.— Львів, 1930; *Копустянський М.* Похід українських армій на Київ — Одесу 1919 р. ч. I—III.— Мюнхен, 1946; *Кох І.* Договір з Денікіним.— Львів, 1930.

² *Литвин М., Науменко К.* Історія Галицького стрілецтва.— Львів: Каменяр, 1991; *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР.— Львів, 1995.

В останні роки з'явилися роботи, де розглядається діяльність української дипломатії у Західній Європі, головним чином у Парижі, в 1917—1923 рр.¹ Серед українських репрезентантів — Михайло Лозинський.

Суспільно-політичні погляди М.Лозинського, його громадська активність та наукові концепції формувалися в руслі розвитку галицького українства в кінці ХІХ — на початку ХХ ст. Маючи власні національно-демократичну, радикальну і соціал-демократичну політичну партії, численні громадські, наукові та молодіжні організації, українці Східної Галичини вступили у період свого політичного розвитку, коли визначальною ідеєю їхнього поступу стала ідея національна.

Як науковець М.Лозинський вважав найпершим своїм завданням висвітлювати суспільні та історичні процеси у Галичині, власну національну справу.

Творчість Михайла Лозинського була присвячена опису головних віх історії українського народу. У 1906 р. він написав роботу “Гайдамаччина. Із історії народних рухів на Україні в 18 столітті”. Робота вийшла окремою книгою і вона стосувалась не тільки народного повстання ХVІІІ ст. М.Лозинський характеризує Берестейську унію 1596 р., подає фрагментарні дані про події національної війни війська Богдана Хмельницького проти польсько-шляхетських сил, аналізує договори Богдана Хмельницького, описує переговори Б.Хмельницького з Москвою 1654 р. та ін. Для галичан це була дуже корисна книга, оскільки вона вводила їх у загальноукраїнську історію. Оцінюючи повстання Коліївщина 1768 р. М.Лозинський відзначає, що якби в ці події не

¹ *Cvengroš Gustave. La République Démocratique Ukrainienne — la République Française (1917-1922).— Lviv: Kameniar, 1995.— 417 p.; Генцови Ліліана. Листи Симона Петлюри до графа Михайла Тишкевича // Україна модерна. Число І.— Львів, 1996.— С. 157—171.*

втрутилася Росія, то рух би дійшов “до розуміння своєї цілі і доріг, які до неї ведуть”¹. Ідеали народних рухів XVIII ст. — це ідеал вільної людини, який асоціювався в Україні з ідеалом козацтва. Важливо і те, що через книгу М.Лозинського галицька інтелігенція знайомиться із історичними працями Володимира Антоновича, Якова Шульгина². У кінці своєї праці Михайло Лозинський зазначає, що саме на основі їх творів він написав свою книгу. Варто зауважити, що це був 1906 рік — рік наповнений соціальними і національними виступами на Наддніпрянській Україні. Галицькі інтелігенти жваво реагували на ці зростання українського руху на Наддніпрянщині. В’ячеслав Будзиновський саме тоді написав свої праці “Козаки у С.Руданського”, “Австрія чи Польща. Історія Русі під Австрією”. Закономірним видається зацікавлення важливими подіями української історії і М.Лозинського.

У цьому ж році з’явилася ще одна праця М.Лозинського — “Маркс — Енгельс — Лібкнехт про відбудоване Польщі”. Брошура була написана у зв’язку з заявами відомого галицького політика соціал-демократа Миколи Ганкевича, який, думаючи про відродження етнографічної Польщі та етнографічної України посилався на К.Маркса і Ф.Енгельса, вважаючи, що і вони цього прагнуть. М.Лозинський, аналізуючи публікації К.Маркса, Ф.Енгельса і К.Лібкнехта доводить, що вони обстоювали ідею

¹ Лозинський М. Гайдамачина. Із історії народних рухів на Україні в 18-ім столітті.— Львів, 1906.

² Антонович В. Розвідка про Гайдамачину // Руська історична бібліотека.— Т.ХІХ.— С.1—96; його ж: Уманський сотник Іван Гонтар // Руська історична бібліотека.— Т.ХІХ.— С.27—193; Шульгин Я. Начерк Коліївщини на основі виданих і невиданих документів 1768 і близьких років // Руська історична бібліотека.— Т.ХХ; його ж: Бесіди про часи козацькі на Україні.— Чернівці, 1897.

відбудови Польщі в її історичних кордонах. К.Маркс пише: “...Польща мусить мати щонайменше простір із 1772 р.”, а Енгельс, що “...відбудування Польщі означає повернення держави, складеної щонайменше з чотирьох різних народностей”¹. Йдеться тут про поляків, українців, литовців і білорусів.

Брошура М.Лозинського була актуальна і в політичному плані: відповідаючи М.Ганкевичу, М.Лозинський зазначає: “...творці соціальної демократії заговорили про відбудову історичної Польщі, засуджуючи тим самим на національно-політичну смерть українців, литовців і білорусів”².

Особливо гостро критикує Михайло Лозинський положення концепції Ф.Енгельса про “великі історичні народи” і “народності”, де останні повинні вмирати на користь “великих історичних народів”³.

На підтвердження захисту національної ідеї “малих народів” М.Лозинський звертається до М.Бакуніна, заперечуючи, що творець анархізму був прихильником нероздільної Росії, як вважали окремі галичани. М.Лозинський наводить, дуже потрібні для українського суспільного руху в той час, слова Бакуніна про майбутнє міжнародних слов'янських відносин і українців. “Здається мені, — писав М.Бакунін, — що польська Україна разом із галицькими русинами, разом із нашою Малоросією, — країна 15 мільйонів людей, що говорять однією мовою, визнають одну віру, — буде не Польщею, і не Росією, а сама собою. Я думаю, що вся Україна буде самостійним членом загальнослов'янського союзу”⁴. Робота М.Лозинського жваво обговорю-

¹ Лозинський М. Маркс — Енгельс — Лібкнехт про відбудоване Польщі.— Львів, 1906.— С.14.

² Там само.— С.14—15.

³ Там само.— С.16.

⁴ Цит. по: Маркс — Енгельс — Лібкнехт про відбудоване Польщі...— С.17

валась не тільки в середовищі галицьких українських соціал-демократів.

Протягом 1906—1908 рр. М. Лозинський працює над проблемою польського і українського національного руху. Він публікує на цю тему наукову розвідку у віденському виданні та статтю у IV — VI випусках “Літературно-наукового вісника” за 1906 р, котра вийшла під назвою “Становище польських і великоруських соціалістичних партій до українського питання”.

Навесні 1907 р. українське видавництво “Ранок”, у Києві, мало видати чергову наукову працю М.Лозинського присвячену українському національному рухові. Невдовзі стало зрозуміло, що через цензурні умови багато місць роботи доведеться випустити. М.Лозинський на це погодитися не міг. У Києві вийшла лише частина цієї праці, а все дослідження під назвою “Польський і руський національний рух і Україна” було надруковано у Львові в 1908 році. М.Лозинський аналізує польську та українську національні течії у XIX ст., польський і руський соціалістичний рух, показує ставлення польських і руських соціалістів до розв’язання українського питання¹.

У 1912 р. М.Лозинський публікує “Автономію країв в австрійській конституції”². Поява роботи була обумовлена тим, що після введення нового виборчого закону до австрійського парламенту у Галичині і далі продовжувалась гостра боротьба за виборчі бюлетені між українськими та польськими силами, котра нерідко переростала у сутички. У політичному житті галицького

¹ Лозинський М. Польський і руський революційний рух і Україна.— Львів, 1908.

² Лозинський М. Автономія країв в австрійській конституції.— Львів, 1912.

краю знову актуальним стає питання поділу Галичини на Західну — польську та Східну — українську*. Зрозуміло, що М.Лозинський повинен був висловлювати і свою позицію з цього питання. 1913 року з'являється дослідження “Поділ Галичини”. Робота присвячувалась аналізу процесів, що відбувалися у краї в 1848—1850 рр. Автор детально аналізує історико-правову основу діяльності Головної Руської Ради, політику австрійського уряду щодо русинсько-українського питання.¹ Переходячи від часів Головної Руської Ради на сучасні йому політичні реалії, М.Лозинський стоїть на позиції, що питання поділу Галичини на польську та українську частини є актуальним на початку ХХ ст. і завдання у боротьбі за український край.

У своїй публіцистичній творчості М.Лозинський жваво відгукувався на практично всі важливі для Галичини події. До робіт такого плану слід віднести книгу “Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей з портретом Мирослава Січинського”². Робота була відгуком на збройний замах молодого студента із села.

У цьому ж році з'являється ще одна книга М.Лозинського “Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей з портретом Мирослава Січинського”³. Робота була відгуком на автентат молодого студента із села Чернихівці Збаразького повіту М.Січинського на намісника Галичини А.Потоцького, який уособлював злидні і безправ'я галицького русинства, жорстокі насильства над українськими селянами. Вбивство намісника у Галичині

* Гостру дискусію у політичних колах викликала робота Івана Кревецького “Справа поділу Галичини в рр. 1846—50”.— Львів, 1910.

¹ Див.: *М.Лозинський. Поділ Галичини.*— Львів: Друк “Діла”, 1917.— С.6—9.

² *Лозинський М. Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей з портретом Мирослава Січинського.*— Львів, 1909.

³ Там само.— С. 7.

— це акція політичного характеру. За словами самого Січинського це він вчинив — “За наші кривди!”, “За Марка Каганця!”¹. Справа Марка Каганця була не поодиноким випадком жорстокості влади. На цій же Тернопільщині у 1908 р. відбулась збройна сутичка, викликаної військової команди із селянами села Чернихів. Військові були викликані адміністрацією у зв’язку з тим, що селяни обстоювали право користуватись місцевим ставком. В результаті декілька селян було вбито.

Події пов’язані з справою Мирослава Січинського, викликали активність серед українців. Увага світової громадськості до українського питання в Галичині була прикута завдяки виступам українських послів у австрійському парламенті. У Відні і Львові послі Є.Левицький, Т.Старух, Л.Бачинський, В.Стефанік розповідали про зловживання австрійської влади і польсько-шляхетських кіл у краї, знайомили громадськість з насильствами, які чинили власті над українцями Східної Галичини.

Вчинок Мирослава Січинського М.Лозинський розглядає через призму всього суспільно-політичного стану українства, української справи в галицькому сеймі і австрійському парламенті.

Новий період діяльності М.Лозинського пов’язаний з тим, що він, подібно до інших передових представників української інтелігенції, змушений був перебувати чи то у Відні, чи Празі, але продовжував працювати у повоєнній Європі в ім’я української справи. Найбільш значний період роботи у Європі був пов’язаний з Українським Вільним Університетом у Празі, де шість

¹ Марко Каганець — селянин із Коропця, що біля Монастириськ, був жорстоко вбитий жандармом. На суді австрійські власті фактично виправдали жандарма. Це викликало обурення діями влади в українському середовищі.

років (1922-1927) він працює професором міжнародного права¹. Ще до Праги М.Лозинський був серед організаторів УВУ. У Відні, де було спочатку організовано український університет він працював як професор відділу права і суспільних наук. Разом зі С.Смаль-Стоцьким, О.Колесою, В.Старосольським, Д.Антоневичем і С.Дністрянським входив до першого сенату УВУ в Празі (1921—1922)².

Роботи, які з'явилися на Заході “Охорона національних меншостей в міжнародному праві” (1923), “Боротьба за національний характер територій в Версальському договорі” (1923), університетський підручник “Міжнародне право” (1922) свідчили, що М.Лозинський назагал працював у сфері міжнародного права.

Львівський вчений-правник Петро Стецюк зазначає, що водночас у празький період М. Лозинський виступає також як дослідник новітнього (на той час) державного (конституційного) права України. Характерно, що і початок його науково-педагогічної праці в УВУ тісно пов'язаний з державним (конституційним) правом України. У першому семестрі, це було у Відні, М.Лозинський викладає теми “Монархія і республіка”, “Зложені держави”, “Парламентна і радянська форма влади”, а у Празі він публікує — “Вибрані питання з українського державного права”, “Історію будови української держави”.³

В перші еміграційні роки у Відні і Празі М.Лозинського не покидала думка про написання історії Української національної революції, історії

¹ *Стецюк П.* Повернення Михайла Лозинського (до питання про місце і роль української правової думки на чужині в процесі побудови суверенної національної Української Держави) // Науковий збірник УВУ. — Мюнхен; Львів, 1993. — С. 75.

² Там само.

³ Там само.

подій, що відбувалися як у Галичині, так і в Наддніпрянській Україні. У передмові до своєї книги “Галичина в рр. 1918 — 1920” М. Лозинський зазначав: “Оскільки я сам був учасником подій, має вона (книжка. — *О.С.*) до певної міри мемуарний характер. Там знов, де треба було опиратися виключно на документи (акти державної влади, преса і т. п.), я мусів обмежитися матеріалом, який міг зібрати в еміграційній обстановці”. І далі: “У зверненні “До українського громадянства”, яке я оголосив¹, усунувшись від урядової діяльності, я заповів, що, докладний звіт з моєї урядової діяльності буде подано у моїх двох працях: 1) “Справа Східної Галичини на Міровій конференції” і 2) “При державній праці (Львів — Станіславів — Париж)”. Отож публікацію даної книги М. Лозинський розглядав як обов’язок перед українським громадянством.

Історик Іван Кедрин зазначає, що М. Лозинський, як людина з високою освітою, публіцист-політик, колишній член Державного секретаріату ЗУНР, згодом — член II делегації на Паризькій мирній конференції, був першорядним знавцем тодішніх історичних подій і одним з нечисленних знавців різних закулісних махінацій².

М. Лозинський починає своє дослідження короткою вступною частиною від 1772 року, коли галицькі землі опинилися у складі Австрії в результаті I поділу Речі Посполитої. Проте детальний опис починається датою 1 листопада 1918 року — нарисом польсько-української війни та залишенням Львова українськими силами; далі йдуть як окремі фрагменти Станіславський період Української Національної Ради, Чортківська офензива і перехід за Збруч 16 серпня 1919 року; Акт злуки ЗУНР і

¹ Вперед.— 1920.— 25 трав.; Громадська думка.— 1920.— 24 трав.

² *Кедрин Іван*. Світлі і похмурі роки. “Галичина” М. Лозинського — чому її передруковано // Галичина в рр. 1918 — 1920.— Нью-Йорк: Червона калина. Б. р.

УНР, похід з'єднаних Армій на Київ, його здобуття і втрата 30 серпня 1919 р. відступ, “чотирикутник смерті” і катастрофа.

Але Михайло Лозинський — політик, а не військовий. Він цікавиться політичною стороною тих подій, тому він присвячує чимало місця аналізу відносин між центром Євгена Петрушевича і Директорією УНР під головування Симона Петлюри, формальним членом якої зрештою був також д-р Євген Петрушевич. Він аналізує характер відносин і показує справжні причини внутрішніх українських розбіжностей, породжених різним політичним світосприйняттям, відмінним національно-культурним кліматом у Галичині та на Наддніпрянській Україні, з'ясовує причини катастрофи української державності, що постала у вогні й бурі революції.

“Галичина рр. 1918-1920” М.Лозинського характерна ще й тим, що тут вміщено значну кількість фактологічного матеріалу, який, як це видно з емігрантської мемуарної літератури не завжди був відомий самим учасникам української революції*. М.Лозинський говорить про існування двох концепцій у тодішніх політичних діячів: галичани вірили в гасло “через Київ до Львова”, а коли воно виявилось практично нездійсненним, то намагалися прихилити до себе Антанту своєю орієнтацією на “білу” Росію, мислячи антипольськими категоріями. Знову ж таки, наддніпрянці вважали своїм єдиним ворогом Росію, і тому дивилися на УГА, як на потрібного союзника у війні проти більшовиків, а коли УГА не стало — зорієнтувались на Польщу.

* Це опис переговорів української делегації у Найвищій Раді у Парижі, стосунки між українськими діячами на переговорах у Парижі, З'ятківська умова УГА з Денікіним 6 листопада 1919 р., Варшавський договір Симона Петлюри — Андрія Левицького з 22 квітня 1920 р.

Пам'ятні місця української історії в Парижі.

Греко-католицька церква, де знаходиться меморіальна дошка в пам'ять Симона Петлюри

(світлина автора)

Громадський український
центр у Парижі:
Автокефальна Православна
Церква та
бібліотека
імені Симона Петлюри

(світлина автора)

Водночас М.Лозинський виступає проти галицького обласного сепаратизму. Він слушно вказує на одну з причин непопулярності Є.Петрушевича і його співробітників в антантівських колах та недовір'я до них — адже це члени тієї недавньої української парламентської репрезентації у Відні, яка завжди була лояльною до Австрії Габсбургів — до самого її кінця. Однак М.Лозинський помилився у своїх сподіваннях, що Найвища Рада Антанти буде позитивно вирішувати справу Галичини для українців. Він продовжував надіятись на це навіть після ухвали від 25 червня 1919 року, за якою Найвища Рада уповноважила Польщу окупувати Галичину по Збруч. Водночас він протистояв галицьким "обласним сепаратистам", що прагнули Галицької держави без уваги на Наддніпрянщину і її державність. М.Лозинський стверджує, що Галицька держава потрібна тільки задля збереження її від польського імперіалізму. Галицьку державу, розвиває далі думку М.Лозинський, треба обов'язково приєднати до ук-

раїнської держави над Дніпром, “у відповідному часі”, коли та держава буде вже сильною ¹.

М.Лозинський видав “Галичину в рр. 1918-1920” у 1922 р., отже, перед рішенням Найвищої Ради Паризької мирної конференції і Ради Послів від 14 березня 1923 року, згідно яких вона віддала Галичину Польщі. Умовою такої передачі Польщі Галичини був пункт про автономію, якого Польща, звичайно, не дотримала, хоч положення про автономію було передумовою цього рішення. У постанові зазначалось: “...Зваживши, що згідно з арт.91 мирного договору в Сен-Жермені, Австрія зреклася у користь союзних і заприятельованих держав усіх прав і титулів щодо територій, які передше належали до Австро-Угорської монархії і які лежать поза новими кордонами Австрії, як це окреслено в артикулі 27 загального договору і яких дотепер ще нікому не признано, і маючи на увазі, що Польща визнала у відношенні до східної Галичини, що етнографічні умовини конче вимагають її автономного устрою, конференція амбасадорів рішила визнати, як кордони Польщі з Росією, лінію означену й застовплену за згодою цих держав і на їх відповідальність — 23 листопада 1922 року”².

З наведеної цитати, сама Польща визнала, що “етнічні умовини (в Східній Галичині) конче вимагають автономічного устрою”. Це положення стосується польського закону від 26 вересня 1922 року, де було зазначено, що не пізніше ніж через два роки буде утворено український університет на території одного з трьох східногалицьких воєводств. Зрозуміло, що такий закон Польща прийняла тільки з тактичних міркувань, щоб прихилити на свою сторону Антанту в справі Східної Галичини. Але по закінченні 1923 року, після рішення

¹ Див.: *І.Кедрин*. Світлі й похмурі роки... С.IX.

² Цит. по: *Галичина в рр.1918—1920...* С.IX.

Найвищої Ради польська політика у Східній Галичині змінилась. З 2 березня 1924 р. було заборонено вживати в школах термін “український”. Законом від 31 липня 1924 р. прийнято таку реформу шкільництва, яка в практиці знищувала існуюче українське народне шкільництво.

Як стверджує І.Кедрин, найбільша помилка М.Лозинського у підході до проблеми Галичини полягає у тому, що він не зробив логічних висновків з відомої йому байдужості членів Найвищої Ради: Галичина не мала і ніколи не може мати реальної можливості існувати, як самостійна держава між Польщею і Росією¹. Тому віра М.Лозинського у державність Галичини перечить його власному твердженню: “Доля пограниччя все гірка — воно переходить з рук до рук, відповідно до того, хто сильний...” Історичний досвід свідчив, що українська Галичина може належати тільки або до Росії, або до України, до “сильної України”, кажучи словами М.Лозинського, бо “слаба Україна” може бути “примушена заплатити Галичиною, як ціною за мир з Польщею...”²

Свого часу “Галичина в рр. 1918—1920” була досить популярною. Відомо, що Михайло Грушевський дякував віденському видавництву та українським емігрантам в Америці, з чиею допомогою вдалося надрукувати книгу в 1922 році.

Переоцінка подій в Радянській Україні привела до переїзду вченого вкінці 20-х рр. до Харкова — тодішньої столиці УРСР, що стало фатальним у подальшій долі М.Лозинського.

Під час українізації у 20-х роках М.Лозинський повірив у те, що “більшовики змінились”, що на Україні

¹ Кедрин І. Світлі і похмурі роки... С.Х.

² Див.: Галичина в рр. 1918—1920... С.Х.

настали відносини, в яких можна співпрацювати з режимом і працювати для розвитку української культури.

Отже, у 1927 р., повіривши у можливість праці на Україні, він разом з групою галицьких інтелектуалів, що перебували в еміграції у Чехословаччині, покинув кафедру міжнародного права в Українському Вільному Університеті у Празі, яку займав з 1921 року, і поїхав в Україну. Прибувши до Харкова, він стає керівником кафедри права в Інституті Народного Господарства.

У 1930 р., під час розгрому українських організацій у зв'язку з процесом спілки “Визволення України”, М.Лозинського заарештували і заслали на далеку північ. Серед невідомих обставин він помер у 1937 році на 57-му році життя.

В сучасних умовах не втратили своєї актуальності концептуальні положення розроблені М.Лозинським про “національний характер території”, про “культ державних традицій”, котрі свідчать про вклад вченого у загальнонаціональний рух за побудову Української Держави.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Нинішній стан вивчення історії галицького краю кінця XVIII — поч. XX ст. свідчить про те, що науковці долають стереотипи сприйняття Галичини чи то як “колонії”, чи “напівколонії” Австрійської держави, а розглядають її як частину великої імперії Габсбургів з усіма складними і суперечливими характеристиками такого перебування. Нині визначено етапи національно-визвольного руху українського населення у краї, подано історію національних партій та товариств, результатом яких стало утворення у 1918 р. Західно-Української Народної Республіки.

Дослідники відходять від часової “національно-політичної окриленості”, і розробляють суто наукові проблеми: впорядкування адміністративного управління у краї, дослідження історико-правових аспектів системи судочинства, аналіз соціально-економічних реформ австрійського уряду у східних регіонах держави тощо.

Проблеми нинішніх і майбутніх дослідників української історії, в тому числі і її західної регіональної гілки, полягають не лише у тому, щоб позбутися стереотипів, породжених колишньою радянською системою, а й представити власну історію у європейській та світовій науковій літературі. Сучасна європейська історична література дивиться на “далекий” Схід лише як на Росію*. Українські сюжети з’являються як окремі згадки про козаків (весь масив історії Київської держави, міцно засів у свідомості західних дослідників як російська спадщина), про індустриальні райони Донбас і Кривий Ріг і, звичайно ж, nucléaire (атом). Французького учня

* Можливо тому, що, починаючи від шкільних підручників і закінчуючи географічними картами, нашу колишню державу називали в них “Росія (СРСР)”. Західний учень чи студент, а загалом пересічний громадянин запам’ятав лише першу, зрозумілу йому частину назви, не вникаючи у незрозумілий криптонім “СРСР”.

вчать, що атомові українські рудники знаходяться у Жовтих Водах на Дніпропетровщині (кожен українець пов'язує назву цього міста, емблема якого і в радянський час була вимальована в двох кольорах: жовтому і синьому, з початком Національно-визвольної війни Богдана Хмельницького), що Україна сьогодні держава з великим збройним потенціалом. Швидше, як виняток з правила, можна розцінити сюжети у французькій книжці світової історії про українське село 20-30-х рр. нашого століття.

Проте українська тема у європейській історії практично не представлена. Зовсім відсутні сюжети про українських робітників із Галичини, а згодом — Західної України, які піднімали сільське господарство Європи у першій третині ХХ ст. на сезонних роботах у Німеччині, Франції та інших державах, про Переміщених Осіб українців. Хоча лише в одній Бельгії близько 30 тис українців працювали на найважчих підземних роботах на шахтах Шарлеруа і Льєжа. Західні дослідники, пишучи про емігрантів зі Сходу, навіть не виділяли до останнього часу українців в окрему графу, так що нашого брата слід шукати у розділах про росіян, поляків, серед народів Югославії тощо¹.

Однак, якщо Захід мало вникає в історіографічні проблеми України, то окремі представники нашого північного сусіда займають відкрито агресивну позицію. Коли декілька років тому, я попросив свого колегу українського журналіста у Москві розказати, що думає російський інтелектуал про Україну, то він передав мені книгу з підтекстом: що читає московський інтелектуал. Одне з московських видавництв перевидало у 1996 р. книгу російського емігранта Миколи Ульянова "Походження українського сепаратизму", яку видавці назвали "єдиною науковою працею" в усій світовій історіографії по даній проблемі.

¹ *Melnyk M. Les ouvriers étrangers en Belgique.— Louvain, 1951.*

Про антиукраїнську спрямованість видання, у найбруднішому варіанті, говорять вже той факт, що книга не могла з'явитися у Сполучених Штатах Америки, про що жаліють видавці, а була віддрукована у Мадриді архаїчною дореволюційною орфографією, напевно і сама друкарня і працівники були зі старого світу. До чого тільки не вдається М.Ульянов: тут і положення про те, що Галичина та Наддніпрянська Україна менш близькі ніж Україна і Білорусія, чи Україна і Росія; що вони “расово відмінні”, бо в жилах галичан тече багато іноземної крові, і релігійно, і мовно відмінні тощо. Національне відродження русинів-українців Галичини потрактовано автором через призму виникнення москвофільства, яке у книзі розглядається, як повернення до “загальноросійської мови і до загальноросійської культури”. Сюжети з галицької історії цей історик завершує політичним висновком: “Галичанин повинен бути або поляком, або росіянином — середнього немає”¹. Прикро, що такі твори з'являються в кінці ХХ ст.

Водночас, утворення незалежної держави України створило і на Заході нові умови для появи праць з нашої історії. Як приклад, можна назвати роботи професора Лувенського університету Ромена Якемчука², який не тільки популяризує українську історію, але й практично допомагає молодій українській дипломатії, щоби наша держава міцно входила в європейські структури, оскільки новітні завдання української суспільності в тому, щоби на власній основі акумулювати кращий досвід розвитку світових цивілізацій і добиватись активного поступу, знаходячи при цьому своє місце серед народів європейської спільноти.

Джерелом цього руху має стати власна Історія.

¹ Див.: Н.И.Ульянов. Происхождение украинского сепаратизма.— М., 1996.— С. 209, 211.

² *Yakemtchouk R. L'Indépendance de l'Ukraine.— Louvain-la-Neuve, 1993*

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусяк М. Нариси з історії галицького москвофільства.— Львів, 1935.
2. Андрухів І. Кость Левицький: сторінки життя.— Івано-Франківськ, 1995.
3. Аркуша О. Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1896 рр.— Львів, 1996.
4. Баран С. Наша програма і організація. Програма і організація української національно-демократичної (народної) партії.— Львів: Друк. "Діла", 1913.
5. Батенко Т. До історії формування виборчої системи у Галичині та виборчих змагань галицьких українців 2-ї половини ХІХ ст. Спроба аналізу // Республіканець.— 1994.— № 3—4.
6. Барвінський О. Летопись суспільной работы и силы русиновъ австрійськихъ. — Тернополь, 1885.
7. Верига В. Нариси з історії України (кінець ХVІІІ — початок ХХ ст).— Львів: Світ, 1996.
8. Верстюк В. Українська Центральна Рада. Навчальний посібник.— К.: Заповіт, 1997.
9. Возняк М. Іван Франко про національне питання і шляхи його розв'язання в Галичині // Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. одинадцятий.— Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1964.
10. Возняк М. Як пробудилося національне життя галицьких українців: Відбиток б.м.в. і б.р.в.
11. Вітик С. Під теперішню пору. — Львів: Накл. автора, 1906.
12. Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і Війна.— Б.м.в., 1915.
13. Гентош Ліліана. Листи Симона Петлюри до графа Михайла Тишкевича // Україна модерна. Число І.— Львів, 1996.— С.157—171.

14. Гербільський Г. Передова суспільна думка в Галичині.— Львів, 1959.
15. Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772—1880 рр.).— Відень, 1916.
16. Головацький Я. Исторический очерк основания галицко-русской матиць и справозданье первого собору ученых и любителей народного просвещения.— Львовъ, 1850.
17. Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наукового Товариства імені Т.Шевченка. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції.— Львів, 1991.
18. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ—ХХ століття.— К.: Генеза. 1996.
19. Грушевський М. Автобіографія (Друкується як рукопис).— К., 1926.
20. Грушевський М. Ілюстрована історія України.— Нью-Йорк, 1990.
21. Грушевський М. На українські теми: Два роки галицької політики // ЛНВ.— 1903.— Т.47.
22. Грушевський М. Очерк истории украинского народа.— К., 1911.
23. Дашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та ментальність // Україна в минулому. Випуск VI.— Київ; Львів, 1994.— С. 78-93.
24. До русинів галицької землі.— Львів, 1907 (відбиток).
25. Ісаєвич Я. Україна давня і нова. Народ, релігія, культура.— Львів, 1996.
26. Історичні постаті Галичини ХІХ—ХХ ст.— Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961.
27. Історія суспільних рухів і політичних партій в Україні (ХІХ ст. — 1920 р.).— Львів: Вид-во Львів. ун-ту.— 1993.

28. Історія України. Нове бачення. У двох томах Т.І; Т.ІІ.— К.: Вид-во “Україна”, 1995—1996.
29. Історія України / Керівник авт. кол. Ю.Зайцев.— Львів: Світ, 1996.
30. Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890—1914 рр.— Львів, 1995.
31. Кедрин І. Адам Коцко і його жертва // Альманах Українського Народного Союзу на 1970 рік.— Джерзі; Нью-Йорк: Свобода, 1970.
32. Кедрин І. Світлі і похмурі роки. “Галичина” М.Лозинського — чому її передруковано // Галичина в рр. 1918—1920.— Нью-Йорк: Червона Калина. Б.р.
33. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття.— Тернопіль, 1993.
34. Кордуба М. Переворот на Буковині // Літературно-науковий вісник Х—ХІІ.— Львів, 1923.
35. Копустянський М. Похід українських армій на Київ-Одесу 1919 р. ч.І—ІІІ.— Мюнхен, 1946.
36. Кох Г. Договір з Денікіним.— Львів, 1930.
37. Кравець М. До питання про русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках ХІХ ст. // З історії західноукраїнських земель.— К.: Вид-во АН УРСР.— 1957.— Вип.2.
38. Кравець М. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель.— К.: Вид-во АН УРСР, 1958.— Вип.ІІІ.
39. Красівський О. За Українську державу і церкву.— Львів, 1995.
40. Кревецький І. Справа поділу Галичини в рр. 1846—50.— Львів, 1910.
41. Крезуб А. Нарис історії польсько-української війни 1918—19.— Львів, 1923.

42. Кріль М. Питання національної самобутності українців Галичини на Слов'янському з'їзді 1848 р. у Празі // Славістичні студії. І. Львів, 1997.— С. 132-138.
43. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. — 1939 р.).— Івано-Франківськ, 1993.
44. Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині // Український історичний журнал.— 1990.— № 10.— С.55—63.
45. Куземской Михаль. Очеркъ его жизни и прощальное слово яко памятник его деятельности для блага Галицкой Руси.— Львів, 1866.
46. Кульчицький В. Вплив російської революції 1905 р. на реформу виборчого права в Австро-Угорщині // 50 років першої російської революції.— Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1955.
47. Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині.— Львів, 1926.
48. Левицький К. Великий зрив.— Львів, 1931.
49. Левицький К. Галицька Армія на Великій Україні.— Відень, 1921.
50. Левицький К. Діяльність нового парламенту в справах податкових.— Львів: Накл. ред. “Діла”.
51. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часів світової війни 1914—1918 рр.— Львів, 1928.
52. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців, 1848—1914.— Львів, 1926.— Т.І., Т.ІІ.
53. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907—1914 рр. Частина перша.— Львів, 1936, Частина друга.— Львів, 1937.
54. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Т. І, ІІ.— К.: Основи, 1994.

55. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР.— Львів, 1995.
56. Литвин М., Науменко К. Історія Галицького стрілецтва.— Львів: Каменяр, 1991.
57. Лозинський М. Автономія країв в австрійській конституції.— Львів, 1912.
58. Лозинський М. Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей з портретом Мирослава Січинського.— Львів, 1909.
59. Лозинський М. Боротьба за національний характер територій в Версальському договорі // Наук. зб. Українського Вільного Університету в Празі.— Т.І.— Прага, 1923.
60. Лозинський М. Галичина в рр. 1918—1920.— Відень, 1922.
61. Лозинський М. Гайдамаччина. Із історії народних рухів на Україні в 18-ім столітті.— Львів, 1906.
62. Лозинський М. З Новим роком 1924.— Женева, 1924.
63. Лозинський М. Маркс-Енгельс-Лібкнехт про відбудоване Польщі.— Львів, 1906.
64. Лозинський М. Міжнародне право, 1922.
65. Лозинський М. Охорона національних меншостей в міжнародному праві, 1922.
66. Лозинський М. Поділ Галичини.— Львів: Друк “Діла”, 1917.
67. Лозинський М. Польський і руський революційний рух і Україна, 1908.
68. Лозинський М. Уваги про українську державність.— Відень, 1927.
69. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма.— Львов: Вища школа.— 1983.
70. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях

- при імперіалізмі. Автореф. дис. д-ра ист. наук.— К., 1984.
71. Макарчук С. Москвофільство: витoki та еволюція ідеї (середина ХІХ ст.— 1914 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 32., Львів, 1997.
72. Макарчук С., Сухий О. Дрогобицька кривава освята австрійської демократії // Жовтень.— 1981.— № 8.— С.87—91.
73. Макарчук С., Сухий О. Каменярі на Стрілецькій площі // Жовтень.— 1982.— № 6.— С.89—92.
74. Максимчук І. Кожухів.— Львів, 1930.
75. Матеріали до культурної історії Галицької Русі ХVІІІ—ХІХ віку.— Львів, 1902.
76. Мудрий М. Виборчі кампанії до Галицького сейму: Суспільство, політика та міжнаціональні взаємини (60—70-ті рр. ХІХ ст.) // Республіканець.— 1995.— № 1—2.
77. Мудрий М. Місцеве самоврядування Галичини в контексті українсько-польських взаємин (друга половина ХІХ століття) // Україна в минулому.— К.; Львів, 1996, Вип.ІХ.
78. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття.— К.: Український письменник, 1993.
79. Осечинський В. Вплив першої російської революції на піднесення революційного руху в Галичині в 1905—1907 рр. // 50 років першої російської революції.— Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1955.
80. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму.— Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1954.
81. Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918—19 рр.— Прага, 1929.
82. Паліїв Д. Листопадова революція // Новий час.— Львів, 1928.— С.134.

83. Перемишль і перемишльська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів міжнародної наукової конференції... 24—25 червня 1994 р.— Перемишль-Львів, 1996.
84. Погодин А. Славянський мир. Політичне і економічне положення славянських народів перед війною 1914 г.— М.: тип Сытина, 1915.
85. Політичні партії Західної України.— Львів: ЛДУ, 1991.
86. Пояснене програми русько-української радикальної партії написав др. Северин Данилович.— Львів: Накл. ред. "Громадського голосу", 1897.
87. Радикали і радикалізм.— Львів: Накл. ред. "Громадського голосу", 1896.
88. Расевич В. Виникнення Української національно-демократичної партії // Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 32.— 1997.— С. 127—128.
89. Стерчо П. До питання прилучення Закарпаття до ЧСР в 1919 р. // Свобода, ч.161—163, 1955.
90. Стецюк П. Повернення Михайла Лозинського (до питання про місце і роль української правової думки на чужині в процесі побудови суверенної національної Української Держави) // Науковий Збірник УВУ.— Мюнхен; Львів, 1993.
91. Субтельний О. Україна. Історія.— К.: Либідь, 1991.
92. Сухий О. Проблема української державності в діяльності західноукраїнських політичних партій (друга половина ХІХ ст. — 1918 р.) // Республіканець.— Львів, 1995.— № 1—2.
93. Томашівський С. Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни, 1915.
94. Торжество історичної справедливості.— Львів: Вид-во Львів. ун-ту.— 1964.

95. Турій О. Національна та політична орієнтація греко-католицького духовенства в 1819—1859 рр. (до генези москвофільства) // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ у Львові (лютий 1992 р. — жовтень 1993 р.).— Львів, 1994.
96. Ульянов Н.И. Происхождение украинского сепаратизма.— М., 1996.
97. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали.— Сучасність. 1993.— Т.І. (ред. Гунчак Т., Сольчаник Р.).
98. Український вільний університет в Празі в роках 1921—1926.— Прага, 1927.
99. Українські січові стрільці. 1914—1920.— Львів, 1935.
100. Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст.— Подебради, 1934.
101. Филевичъ И. Изъ исторіи карпатской Руси: Очерки галицко-русской жизни съ 1772 г. (1848—1866).— Варшава, 1907.
102. Франко І. Галицьке українофільство. Відповідь на “Уваги русина”// Зібр. творів: У 50-т.— К.: Наук думка.— Т.46, Кн.І.
103. Франко І. Два панславізми // Зібр. творів: У 50-т.— К.: Наук. думка.— Т. 46, кн.1.
104. Франко І. “Ідеї” та “ідеали” галицької москвофільської молодезі // Зібр. творів: у 50-т.— К.: Наук. думка.— Т.45.
105. Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині // Зібр. творів: У 50-т.— Т.27.
106. Цегельський Л. Пам’яті Є.Петрушевича // Америка.— Філадельфія, 1940, ч.128.
107. Цегельський Л. Як воно по правді було // Америка.— Філадельфія, 1936—1937.
108. Цьох Йосип. Подвиг Адама Коцка.—Львів: Кн.-журн. вид-во, 1960.

109. Що тепер діяти? Письмо М.Павлика до з'їзду русько-української радикальної партії з 22.9.1902 р. і додаток.— Чернівці: Друк. тов. "Руська Рада", 1903.
110. Щурат В. Забута гімназія в Збаражі // На досвітку нової доби: Статті і замітки до історії відродження Галицької України.— Львів, 1919.
111. Щурат В. Перша галицько-українська просвітня організація // На досвітку нової доби: Статті і замітки до історії відродження Галицької України.— Львів, 1919.
112. Яворенко Л. Чого нам треба? – Львів: Друкарня "Уділова", 1905.
113. Якимович Б. Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70—80 роках ХІХ ст.— Львів, 1996.
114. Русалка Дністровая: Документи і матеріали.— К., 1989.
115. Довідник з історії України. Видання в трьох томах. т.І.; т.ІІ.; за ред. І.Підкови та Р.Шуста.— К.: Генеза, 1994—1995.
116. Загальна українська енциклопедія. Книга знання в 3-х томах.— Львів; Станіслав; Коломия, 1930—1933.
117. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Гол. ред. проф. В.Кубійович.— Париж-Нью-Йорк, 1973. Т.7.
118. Cvengroš Gustave. La République Démocratique Ukrainienne — La République Française (1917—1922).— Lviv: Kameniar, 1995.
119. Frasz Zbigniew. Florian Ziemiałkowski (1817—1900). Biografia polityczna.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991.
120. Grzybowski K. Galicja 1848—1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii.— Kraków; Wrocław; Warszawa.— W.P.A.N.— 1959.

121. Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą w Galicji 1876—1895.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968.
122. Yakemtchouk R. L'Indépendance de l'Ukraine.— Louvain-la-Neuve, 1993.
123. Kieniewicz S. Ruch chłopski w Galicji w 1848 roku.— Wrocław, 1951.
124. Magocsi P.-R. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide: Toronto a.o.: University of Toronto Press, 1983.
125. Najdus W. Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska. 1890—1919.— Warszawa, 1983.
126. Prawda o wyborach drohobyckich... Lwów, 1936.
127. Serczyk Władysław. Historia Ukrainy.— 2 wyd.: Wrocław: Ossolineum, 1990.
128. Śliwa Michał. Tradycje i wartości ruchu socjalistycznego w Polsce.— Warszawa, 1990.

Іменний покажчик

- Адлер В. — 72, 130
Андрусак М. — 176, 206
Андрухів І. — 94, 206
Антонович В. — 9, 206
Антонович Д. — 195
Аркуша О. — 99, 206
Бадені гр. — 107, 156
Бакунін М. — 191
Балицький М. — 160
Баран С. — 80, 82—86, 206
Барвінський В. — 42
Барвінський О. — 15, 42, 45, 105, 206
Басс М. — 37
Батенко Т. — 100, 206
Бачинський Л. — 129, 184, 194
Бачинський Ю. — 52, 55—57, 62, 67, 104
Бек М. — 114, 117, 129, 133, 139
Бертелотті Є. — 166
Бінерт — 128, 137, 140
Бірецький І. — 28
Бобжинський — 166
Бобринський О. — 157
Борискевич І. — 26, 31, 40
Будзиновський В. — 45, 52, 54, 57, 80, 105, 129, 135, 181, 190
Буяк Ф. — 180
Вагилевич І. — 24, 25, 41
Василько М. — 113, 129, 130, 131, 133, 181, 184
Вата В. — 166
Вахнянин А. — 105
Ващук — 177
Вервес Г. — 37
Верещинський М. — 28
Верига В. — 30, 41, 206
Верстюк В. — 92, 206
Ветчинський В. — 165
Вітик С. — 57, 71, 104, 112, 126, 127, 129, 156, 180, 206
Вітовський Д. — 94
Возняк М. — 14, 15, 17, 18, 21, 97, 206
Войноровський Т. — 129
Володимир кн. — 5
Ворона О. — 171
Габсбурги — 7, 8, 11, 13, 24, 28, 148, 199, 203
Гаммершляг А. — 109
Ганкевич М. — 52, 57, 66—68, 71, 73, 74—76, 104, 190, 191, 206
Гарасевич М. — 22
Гартенберги — 161
Гайгель Я. — 167
Гауч П. — 110, 111, 113, 114, 182
Гентош Л. — 189, 206
Гербільський Г. — 149, 207
Глібовицький М. — 129
Гломбінський — 64
Гнатюк В. — 14, 16, 17, 207
Гогенлоге кн. — 144
Головацький Я. — 24, 25, 28, 31, 207
Гонтар І. — 190
Горбачевський — 133
Гохенбургер — 138
Гриневецький І. — 54
Грицак Я. — 8, 13, 103, 104, 207
Грушевський М. — 9, 20, 39, 79, 91, 105, 130, 132, 150, 151, 201, 207
Гудз І. — 8
Гунчак Т. — 203
Гусарек — 140, 184, 185
Давидяк В. — 129, 133, 176
Данило Галицький — 102
Данилович С. — 45, 47, 103, 212
Дашинський Г. — 72
Дашкевич Я. — 10, 207
Дзедушицький В. — 63
Денікін — 188, 197, 209
Дмовський Р. — 156, 179
Дністрянський С. — 111, 129, 187, 195
Добровольський Й. — 22
Драгоманов М. — 36, 45, 47, 50, 57, 58, 67, 103, 104, 150, 187
Дудикевич В. — 37, 38, 125, 176

- Енгельс Ф. — 67, 190, 191, 210
 Жашек — 140
 Жуківський І. — 31
 Зайцев Ю. — 153, 208
 Захарівич Ф. — 15
 Заячківський М. — 111
 Зобков — 133
 Зубрицький Д. — 23, 24, 32, 41, 148
 Ісаєвич Я. — 10, 207
 Йосиф II — 8, 15
 Каганець М. — 194
 Караджич Вук — 22
 Катерина (цариця) — 75
 Качараба С. — 153, 208
 Каутський К. — 74
 Кедрин І. — 139, 196, 200, 201, 208
 Кирчів Р. — 21
 Кобрин В. — 160
 Кобринський Й. — 28
 Ког Г. — 208
 Колесса О. — 52, 111, 129, 139, 184, 195
 Коллар Ян — 23
 Кондратюк К. — 97, 208
 Кониський О. — 42, 150
 Кордуба М. — 13, 187, 208
 Коритовський В. — 183
 Король М. — 111, 129, 176
 Корошець — 181
 Косевич — 71
 Копустьянський М. — 188, 209
 Котляревський І. — 31, 112
 Кох Г. — 208
 Кох І — 188
 Кох Я. — 165
 Коцько А. — 87, 99, 139, 140, 158, 208, 213
 Кошут Ласло — 30
 Кравець М. — 51, 104, 208
 Кравців В. — 165
 Красівський О. — 12, 208
 Кревецький І. — 193, 208
 Крезуб А. — 187, 208
 Кріль М. — 28, 209
 Кубійович В. — 112, 214
 Куземський М. — 26, 209
 Кушнір М. — 164, 165
 Кугутяк М. — 103, 146, 183, 209
 Куліш П. — 24, 42, 150
 Курилович В. — 129
 Кульчицький В. — 108, 115—117, 119, 209
 Лаврівський І. — 26
 Лаврівський Ю. — 149
 Лагодинський М. — 129, 180, 181
 Ламанський В.І. — 33
 Левенштейн Н. — 160, 161, 162, 169, 171, 173
 Левинський В. — 151, 209
 Левицький А. — 197
 Левицький Венедикт — 25
 Левицький Є. — 45, 52, 57, 79, 80, 103, 104, 111, 129, 181, 183, 194
 Левицький К. — 27, 40, 55, 79, 80, 90, 91, 94, 105, 107, 111, 113, 123—126, 129—134, 136—138, 141, 142, 146, 175, 180—185, 187, 188, 206, 209
 Левицький М. — 18—20
 Лекер — 116
 Ленін Н. — 74
 Леопольд II — 17, 18
 Леся Українка — 56
 Лібкнехт К. — 190, 191, 210
 Лодій П. — 15
 Лозинський Й. — 21, 22
 Лозинський М. — 186, 187, 189—197, 199, 201, 202, 208, 210, 212
 Лукасевич А. — 129, 137
 Лисий М. — 170
 Лисяк-Рудницький І. — 5, 50, 209
 Литвин М. — 188, 210
 Лишковський С. — 163, 169, 170, 171
 Магочі П. — 100
 Макарчук С. — 13, 34, 98, 112, 144, 155, 160, 161, 179, 210, 211
 Максимчук І. — 188, 211
 Манюк О. — 102

- Марія-Тереза — 14, 146
 Марков Д. — 129, 140, 176
 Маркс К. — 190, 191, 210
 Масарик Т. — 136
 Мацюрак К. — 170
 Мелень Т. — 70
 Мефодій св. — 33
 Мійський С. — 28
 Міхновський М. — 56
 Микола I (цар) — 30
 Могильницький І. — 20, 21
 Мойсей — 49
 Монтага А. — 170
 Мончаловський — 37, 38
 Морейда П. — 170
 Мох Р. — 28
 Мудрий М. — 99, 211
 Навроцький В. — 42
 Нагаєвський І. — 146, 148, 156, 157, 211
 Назарук О. — 188
 Найдус В. — 50
 Науменко К. — 188, 210
 Наумович І. — 66
 Нечуй-Левицький І. — 42
 Огоновський О. — 42
 Озаркевич І. — 31
 Олесницький Є. — 80, 107, 119, 129, 136
 Омелянович-Павленко М. — 187, 211
 Онишкевич С. — 129
 Окуневський Т. — 57, 80, 103, 129, 137, 142, 181, 183, 184
 Осечинський В. — 110, 160, 211
 Остапчук Я. — 128, 129
 Охримович В. — 52, 57, 79, 103, 105, 124, 129, 141
 Охримович Й. — 28
 Павенцький А. — 27
 Павлик М. — 45, 58—62, 66, 103, 187, 214
 Палацький Ф. — 34
 Паліїв Д. — 187, 211
 Пєрген гр. — 14
 Петрушевич Є. — 53, 56
 Плеханов Г. — 126
 Петлюра С. — 189, 197—199, 206
 Петрицький М. — 126, 137
 Петрушевич Є. — 91, 94, 129, 142, 183, 187, 197, 199, 213
 Пігуляк Є. — 129
 Підкова І. — 211, 214
 Піонткевич К. — 171
 Погодін М. — 21, 24, 32
 Погодин А. — 114, 212
 Подолинський В. — 29, 147
 Потоцький А. — 87, 107, 131, 138, 156—158, 193
 Пивовар Й. — 125
 Прокопчиць Є. — 26
 Расевич В. — 141, 212
 Реннер О. — 75
 Рожик М. — 153, 208
 Романови (династія) — 91
 Романчук Ю. — 42, 54, 79, 80, 88, 105, 111—113, 129, 130, 132, 133, 139, 143, 182
 Руданський С. — 190
 Сембратович С. — 105
 Семак І. — 129, 137
 Січинський М. — 87, 138, 158, 193, 194, 210
 Смаль-Стоцький С. — 131, 195
 Сольчаник Р. — 213
 Соколик — 71
 Софія княжна — 30
 Сохоцький І. — 61
 Сытин — 114, 212
 Скарбек гр. — 177
 Спинола М. — 129
 Стадіон фон Вартгавзен Ф.-С. — 9, 27
 Стадницький гр. — 108
 Станицький — 176
 Старосольський В. — 34, 71, 195
 Старух Т. — 129, 194
 Стахура Д. — 129
 Стеблій Ф. — 18, 21, 147
 Стерчо П. — 187, 212
 Стефаник В. — 22, 141, 194
 Стефанович А. — 124
 Стецюк П. — 195, 212

- Субтельний О. — 8, 56, 99, 159, 185, 212
- Сухий О. — 98, 160, 161, 179, 211, 212
- Сьокало В. — 28
- Танячкевич Д. — 149
- Татарський Д. — 164, 165, 167
- Темницький В. — 76
- Тенненбаум Н. — 170
- Терлецький О. — 42, 103
- Томашівський С. — 6, 7, 11, 103, 175, 212
- Трасковський — 165
- Трильовський К. — 45, 58, 66, 129, 133, 138, 141
- Троцький Л. — 74
- Тишкевич М. — 189, 206
- Турій О. — 41, 213
- Турмис В. — 109
- Уджаль — 181
- Ульянов-Ленін — 74
- Ульянов Микола — 204, 205, 213
- Урбанович С. — 165
- Устиянович М. — 25, 31
- Федак Є. — 111
- Феденко П. — 175, 176, 213
- Фейєрштейн Я. — 160, 161, 169, 170—172
- Фердинанд цісар — 30
- Филевичь И.П. — 19, 213
- Фоліс Й. — 129
- Франко І. — 9, 20, 32—39, 45, 50, 56, 57, 66, 79, 80, 97, 103, 105, 109, 152, 206, 213, 214
- Франц-Йосиф — 30
- Химка Дж. — 50
- Хмельницький Богдан — 189, 204
- Хомишин єп. — 111
- Цегельський Л. — 124, 137, 141, 142, 187, 213
- Цеглинський Г. — 129
- Ціппер П. — 160
- Цьох Й. — 140, 213
- Чернін О. — 92
- Чехович єп. — 111
- Шафарик П.Й. — 23
- Шашкевич М. — 16, 22, 24, 25, 26
- Шевченко Т. — 103, 112
- Шептицький А. — 11, 111, 112, 139, 185
- Шептицький Л. — 7, 8
- Штірк гр. — 139, 183, 185
- Штрассер — 166
- Шульгин Я. — 190
- Шуст Р. — 21, 214
- Яворенко Л. — 50, 214
- Якемчук Ромен — 205
- Якимович Б. — 66, 214
- Ян Казимир — 15
- Яросевич Р. — 57, 67, 103, 104
- Яхимович Г. — 26, 30, 40, 147
- Cvengroš Gustave — 189, 214
- Fras Zbigniew — 88, 214
- Grzybowski K. — 113, 214
- Yakemtchouk R. — 205, 215
- Hornowa E. — 69, 215
- Magocsi P. — 100, 101, 215
- Melnyk M. — 204
- Najdus W. — 69, 215
- Kieniewicz S. — 9, 215
- Serczyk W. — 110, 215
- Śliwa Michał — 69, 215
- Ziemiałkowski Florian — 88, 214

Географічний покажчик

- Австрійська держава — 49, 63, 87, 106, 154, 203
Австрійська імперія — 60, 110, 146
Австрія — 7, 9, 13, 14, 26, 32, 33, 34, 47—49, 51—53, 55, 56, 58—60, 72, 74, 76, 77, 79, 80, 86, 89, 90, 91, 93, 103, 108, 113, 116, 120, 126, 131, 134, 146, 147, 148, 157, 159, 173, 176, 181, 190, 196, 199, 200
Австрія західна — 69
Австро-Угорська держава — 34, 121, 130
Австро-Угорська імперія — 32, 94, 99, 106, 110, 112, 122, 147
Австро-Угорська монархія — 34, 200
Австро-Угорщина — 7, 35, 40, 47, 54, 75, 85, 88, 91—94, 101, 108, 117, 119, 131, 138, 145, 148, 154, 155, 160, 168, 174, 175, 182, 209, 211
Америка — 153, 187, 201, 213
Англія — 86
Афіни — 23
Базель — 175
Балкани — 22, 34, 88
Бельгія — 204
Бельфорт — 7
Бережани — 16, 29
Бережанський повіт — 115
Бжозовський повіт — 13
Бібрка — 112
Бібрський повіт — 17
Білорусія — 205
Болгарія — 92, 93
Борислав — 107, 109, 145, 152, 170
Боснія — 138
Брест-Литовський — 92
Броди — 107, 141
Брюссель — 7
Буг — 6
Буда — 20, 25
Будапешт — 60
Буковина — 16, 32, 45, 53, 56, 63, 69, 75—78, 81, 83, 85—87, 92, 93, 105—107, 117, 128, 131, 180, 181, 187, 208
Буковина північно-західна — 94
Варшава — 19, 60, 69, 213
Велеград — 33
Велика Русь — 32
Велика Україна — 12, 106, 188, 209
Вижниця — 143
Відень — 7, 8, 14, 25, 28, 29, 48—50, 54, 59—64, 68, 88, 90, 91, 93, 94, 98, 100, 101, 120—122, 124, 128, 131—133, 135, 136, 140, 143, 145, 154, 156, 169, 176, 179, 180, 184, 188, 194, 195, 199, 207, 209, 210
Візантія — 5
Волга — 6
Волинь — 6, 22
Вроцлав — 69
Габсбургів імперія — 101
Галицька Русь — 26
Галицька держава — 199
Галицька земля — 111, 155
Галицька Русь — 19, 157, 209, 211
Галицька Україна — 16, 20, 214

- Галичина — 5—11, 13—24, 26—35, 37, 40—42, 44, 45, 47—50, 53—56, 59, 62—64, 66—69, 71, 74—79, 81—83, 85—95, 96—101, 103—108, 110—122, 124, 125, 128, 131, 133—139, 141, 144—146, 148—157, 159, 160, 165, 166, 169, 171, 173—175, 177, 179, 180, 182—184, 186, 187, 189, 192, 193, 196, 197, 199—201, 203—207, 209—213
- Галичина австрійська — 11
- Галичина-Русь — 54
- Галіція — 148
- Герцоговина — 138
- Гетьманська держава — 11
- Горуцьке (Горуцько) — 98, 127, 160
- Джерзі — 140, 208
- Дніпро — 200
- Дніпровська Україна — 101
- Дніпропетровщина — 204
- Донбас — 204
- Дрогобич — 107—109, 112, 144, 145, 152, 154, 159—163, 166, 168, 170, 171, 178, 179
- Європа — 7, 11, 22, 59, 77, 194, 204
- Європа західна — 7
- Європа середня — 7
- Женева — 210
- Жидачів — 141
- Жовті Води — 204
- Загреб — 133
- Закарпатська Україна — 92
- Закарпаття — 15, 32, 187, 212
- Запоріжжя — 75
- Заторське князівство — 13
- Захід — 195, 204, 205
- Західна Галичина — 13, 53
- Західна Європа — 146, 189
- Західна Україна — 147, 150, 204, 212
- Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) — 11, 12, 188, 196, 203
- Збараж — 16, 128, 214
- Збаражчина — 128
- Збаразький повіт — 193
- Збруч — 6, 7
- Івано-Франківськ — 94, 146, 206, 209
- Івано-Франківщина — 13
- Ірландія — 180
- Кавказ — 68
- Кам'янка-Струмилова — 141
- Камчатка — 48
- Капустинці — 128
- Карпати — 7
- Карпатська Русь — 19, 213
- Київ — 7, 56, 60, 79, 91, 184, 186, 188, 192, 197, 206—209, 211—214
- Київська держава — 5, 204
- Київщина — 22
- Кожухів — 188, 211
- Коломийський повіт — 110
- Коломия — 29, 31, 87, 107, 131, 182, 214
- Комарно — 177
- Коропець — 194
- Кошіце — 98
- Краків — 29, 53, 60—62, 69, 81, 94, 107
- Краківська область — 146
- Кривий Ріг — 204
- Краківське князівство — 13
- Лаврів — 20
- Лемківщина — 81, 94
- Литва — 6
- Лівобережна Україна — 6
- Лукове — 177

- Львів — 7, 8, 12, 15, 16, 18—
22, 25—31, 34, 35, 41, 43,
46—50, 53, 55, 57, 62, 65,
66, 68—71, 80—82, 85,
87—90, 93, 94, 97, 98, 100,
102, 104—108, 110—112,
114, 116, 118, 126, 129—
131, 134—136, 138—140,
142, 146—149, 151—153,
155, 157—160, 168, 169,
176, 179, 182, 184—188,
192—194, 196, 197, 206—
214
- Львівгород — 24
- Львівщина — 13
- Льєж — 204
- Мадрид — 205
- Малоросія — 191
- Михайловичі — 166
- Монастирець — 177
- Монастириська — 194
- Моравія — 33, 81
- Москва — 189, 204, 213
- Мюнхен — 188, 195, 208, 212
- Наддніпряньська Україна —
21, 24, 67, 78, 94, 150, 174,
188, 190, 196, 197, 205
- Наддніпряньщина — 7, 11, 47,
56, 64, 94, 150, 174, 188,
190, 199
- Нарів — 6
- Німан — 6
- Німеччина — 76, 90, 92, 93,
204
- Новий Сонч — 107
- Нью-Йорк — 88, 103, 112,
140, 151, 184, 196, 207,
208, 214
- Одеса — 188, 208
- Освенцімське князівство — 13
- Париж — 88, 103, 112, 184,
189, 196—199, 207, 214
- Перемишль — 7, 18—21, 108,
112, 122, 166, 212
- Перемишльщина — 8
- Петербург — 60, 64, 177
- Петроград — 91
- Північна Буковина — 153,
208
- Північна Європа — 5
- Північний Урал — 186
- Північне море — 7
- Підляшшя — 92
- Подебради — 175, 213
- Поділля — 22
- Полтава — 112
- Польська держава — 9
- Польське королівство — 90
- Польща — 5, 6, 28, 49, 69, 90,
134, 156, 187, 190, 191,
199—201, 210
- Польща галицька — 122
- Почаєвичі — 166
- Прага — 23, 28, 31, 98, 133,
156, 157, 186, 187, 194,
195, 202, 209—211, 213
- Прип'ять — 6
- Рава-Руська — 141
- Радянська Україна — 201
- Річ Посполита — 6, 7, 13, 14,
146, 196
- Ропчинське староство — 127
- Російська імперія — 11, 23,
50, 60, 62, 68, 88, 90, 120
- Російська Україна — 175
- Росія — 6, 7, 32, 33—35, 37,
38, 48, 49, 55, 56, 60, 62,
66, 68, 73—78, 86—90, 106,
112, 116, 124, 148, 154,
156, 157, 174, 176, 181,
182, 190, 191, 197, 200,
201, 203, 205
- Рудки — 125
- Русь — 5, 24, 53, 190
- Русь державна — 157

- Русь-Україна — 60, 64
 Самбір — 107, 170
 Самбірщина — 8
 Священна Римська імперія — 14
 Сен-Жермен — 200
 Середня Європа — 5
 Сибір — 68
 Сигет — 94
 Сідней — 88, 103, 184, 207
 Сілезія (Силезія) — 69, 72
 Скалат — 112
 Сколе — 160
 Слов'янщина — 34
 Снятин — 98
 Сож — 6
 Сокаль — 141
 Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) — 203
 Сполучені Штати Америки (США) — 205
 Станіслав (Станіславів) — 26, 29, 87, 108, 110, 131, 182, 196, 214
 Сторожинець — 94
 Старо-Самбірський район — 20
 Стрий — 107
 Суздаль — 6
 Схід — 7, 75, 107, 157, 186, 203, 204
 Схід Європи — 76
 Східна Галичина — 10, 12, 13, 17, 26, 28, 29, 31, 40, 44, 51, 53, 69, 72, 81, 90, 92—94, 98, 103, 104, 107, 111, 112, 119, 149, 153, 176—178, 180, 189, 194, 196, 200, 201, 207—209
 Східна Європа — 5
 Сян — 48, 94
 Сянок — 107
 Гарнов (Гарнів) — 29, 107
 Теробовля — 141
 Тернопілля — 87
 Тернопіль — 15, 29, 64, 97, 107, 108, 112, 122, 208
 Тернопільщина — 13, 194
 Тернополь — 206
 Торонто — 88, 103, 184, 207
 Туреччина — 30, 92, 93
 Турка — 160
 Тустановичі — 152
 Угорська республіка — 30
 Угорська Україна — 94
 Угорщина — 30, 60, 86, 116
 Угорщина північно-східна — 94
 Україна — 5, 6, 8, 10, 11, 13, 21, 30, 40, 47, 55, 56, 58, 64, 73—75, 78, 88, 89, 91, 92, 96, 98, 99, 103, 104, 131, 148, 151, 159, 182, 185, 186, 189, 190, 192, 195, 201, 202, 204—208, 210—212, 214
 Україна австрійська — 10, 122
 Україна підросійська — 10, 47, 49, 76
 Україна радянська — 186
 Україна російська — 64, 89, 151
 Україна Русь — 24
 Українська Держава — 5, 66, 94, 95, 106, 182, 186, 195, 202, 208, 212
 Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР) — 201
 Фінляндія — 68, 73
 Філадельфія — 187, 213
 Франція — 204
 Харків — 186, 201, 202
 Холмщина — 92

- Царгород (Царьгород) — 73
ЦІС і Транслітава — 53
Чернихів — 194
Чернихівці — 193
Чернівці — 59, 94, 186, 214
Чехія — 22, 23
Чехо-Словацька Республіка
(ЧСР) — 212
Чехословаччина — 102
Чорногорія — 22
Шарлеруа — 204
Шоломія — 140
Штрасбург — 7
Югославія — 204
Яворів — 25
Ярослав — 112
Ясло — 107
Austria — 113, 214
Belgique — 204
Galicja — 9, 100, 101, 113, 214,
215
Kraków — 88, 113, 214, 215
L' Ukraine — 205, 215
La République Démocratique
Ukrainienne — 189, 214
Louvain — 204
Louvain-la-Neuve — 205, 215
Lu République Française — 189,
214
Lviv — 189, 214
Lwów — 162, 215
Polska — 215
Śląsk — 215
Toronto — 215
Ukraina — 110, 215
Warszawa — 88, 113, 214, 215
Wrocław — 9, 88, 110, 113, 214,
215

ПЕРЕЛІК СВІТЛИН

Музей “Русалки Дністрової” у Львові (світлина автора)	25
Українська дільниця у Львові: Преображенська церква та “Народний Дім” (світлини з фондів Львівського історичного музею)	43
Українські національні острівки на Площі Ринок у Львові: книгарня “Просвіти” та “Народна торгівля” (світлини з фондів Львівського історичного музею)	65
Картина львівського художника Ореста Манюка “Львів зимовий”	102
Будинок, де знаходився культурно-національний осередок українців Дрогобича — товариство “Просвіта” (сучасний вигляд) Будинок української гімназії у Дрогобичі Палац австрійського підприємця Леона Гаммершляга у Дрогобичі. Початок будівництва цієї споруди описує Іван Франко у повісті “Борислав сміється”	109
Кость Левицький — посол австрійського парламенту, провідник українського національного руху	123
Домовина родини Татарських, де похований Дмитро Татарський — учасник трагічних подій в день виборів 19 червня 1911 року(світлина Я.Гайгеля)	167
Михайло Лозинський (світлина з фондів Львівського історичного музею)	188
Пам'ятні місця української історії в Парижі: Греко-католицька церква, де знаходиться меморіальна дошка в пам'ять Симона Петлюри (світлини автора)	198
Громадський український центр у Парижі: Автокефальна Православна Церква та бібліотека імені Симона Петлюри (світлина автора)	199

ЗМІСТ

Вступ	5
Українське національне відродження у Галичині (перша половина ХІХ ст.)	13
Галицькі москвофіли в оцінці Івана Франка	32
Національна ідея у програмах і діяльності західноукраїнських політичних партій та організацій у другій половині ХІХ — початку ХХ ст.	40
Проблема виборчої реформи до австрійського парламенту у Галичині на початку ХХ ст.	96
Парламентські вибори і діяльність української репрезентації у Відні в 1907-1911 рр.	121
Криваві вибори 1911 року в Дрогобичі	144
Українське питання в австрійському парламенті в 1911-1914 рр.	174
Історія Галичини в наукових працях Михайла Лозинського	186
Заключення	203
Література	206
Іменний покажчик	216
Географічний покажчик	220
Перелік світлин	225

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Львівський національний університет
імені Івана Франка
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича
НАН України

Сухий Олексій Миколайович

Галичина: між Сходом і Заходом.

Нариси історії ХІХ — початку ХХ ст.

2-е видання, доповнене

Оригінал-макет підготовлено в
інформаційно-обчислювальному центрі
Львівського національного університету ім.І.Франка

Редактор *Т.А.Веремчук*

Підписано до друку 15.10.1999 р. Формат 60x84/16.
Папір друку № 1. Обл. вид. арк. 14,0. Тираж 1000 прим.
Зам № 44